

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ

На правах рукопису

ГЛАДКОВА Ганна Павлівна

УДК 81'367.622'14:821.111

**КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНА ВМОТИВОВАНІСТЬ АБСТРАКТНИХ
ІМЕННИКІВ ІЗ СУФІКСОМ –NESS**
(на матеріалі британської художньої прози XVIII-XX ст.)

Спеціальність 10.02.04 — германські мови

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник –
доктор філологічних наук, доцент
Н.П. Неборсіна

Київ — 2010

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. АБСТРАКТНІ ПОХІДНІ ІМЕННИКИ У КОГНІТИВНО- ДИСКУРСИВНІЙ ПАРАДИГМІ МОВОЗНАВСТВА	13
1.1. Проблематика сучасних досліджень словотвору	13
1.2. Моделювання мовних структур у когнітивній семантиці.....	17
1.3. Мовна та когнітивна специфіка абстрактних похідних іменників	24
1.4. Дискурсивний підхід до аналізу мови художнього твору	37
Висновки до першого розділу	44
РОЗДІЛ 2. АБСТРАКТНІ ІМЕННИКИ ІЗ СУФІКСОМ – <i>NESS</i> У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	46
2.1. Семантика абстрактних іменників із суфіксом – <i>ness</i>	46
2.1.1. Тезаурус абстрактних іменників із суфіксом – <i>ness</i>	46
2.1.2. Семантика абстрактних іменників із суфіксом – <i>ness</i> як дискурсотворчий чинник.....	62
2.2. Прагматика абстрактних іменників із суфіксом – <i>ness</i>	68
2.2.1. Оцінні конотації абстрактних іменників із суфіксом – <i>ness</i>	68
2.2.2. Абстрактні іменники із суфіксом – <i>ness</i> в системі цінностей художньої картини світу	78
2.3. Синтактика абстрактних іменників із суфіксом – <i>ness</i>	85
2.3.1. Атрибуція якості до її носія	90
2.3.2. Ступінь інтенсивності якості	92
2.3.3. Фазові зміни в існуванні якості	95
2.3.4. Причини та наслідки наявності якості.....	98
2.3.5. Об'єкт, на який спрямована якість.....	100
2.3.6. Конкретизація якості.....	101

2.3.7. Засіб проявлення якості	104
2.3.8. Встановлення відтінку якості	106
2.3.9. Метафоризація якості	110
2.3.10. Ставлення до якості	116
Висновки до другого розділу	119
РОЗДІЛ 3. АБСТРАКТНІ ІМЕННИКИ ІЗ СУФІКСОМ – <i>NESS</i> У КУЛЬТУРНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	121
3.1. Фреймова модель концептуальної категорії якості (для абстрактних іменників із суфіксом – <i>ness</i>)	121
3.2. Концепти британської культури крізь призму абстрактних іменників із суфіксом – <i>ness</i>	133
3.2.1. Концепт <i>Goodness</i>	133
3.2.2. Концепт <i>Happiness</i>	150
3.2.3. Концепт <i>Loneliness</i>	162
3.3. Лінгвокультурна вмотивованість абстрактних іменників із суфіксом – <i>ness</i>	172
Висновки до третього розділу.....	182
ВИСНОВКИ.....	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	190
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	218
ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	220
ДОДАТКИ.....	224
Додаток А. Корпус британських романів XVIII-XX ст.	224
Додаток Б. Тезаурус абстрактних іменників з суфіксом – <i>ness</i>	233
Додаток В. Статистичні характеристики лексико-семантичних полів абст- рактних іменників із суфіксом – <i>ness</i>	241

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

<p>ЛСВ — лексико-семантичний варіант</p> <p>ЛСП — лексико-семантичне поле</p> <p>МКС — мовна картина світу</p> <p>ХКС — художня картина світу</p> <p>Adj — прикметник</p> <p>Conj — сполучник</p> <p>Det — детермінатив</p>	<p>N — іменник</p> <p>Nness — абстрактний іменник з суфіксом <i>-ness</i>.</p> <p>Predet — предетермінатив</p> <p>Prep — прийменник</p> <p>Prn — займенник</p> <p>V — дієслово</p> <p>Ved — дієприкметник</p>
--	--

Романи, що входять до складу корпусу

<p>AG — Agnes Gray (<i>A. Bronte</i>)</p> <p>AM — Amelia (<i>H. Fielding</i>)</p> <p>AP — Anti-Pamela (<i>E. Haywood</i>)</p> <p>AV — Anna Veronica (<i>H. Wells</i>)</p> <p>BJD — Bridget Jones' Diary (<i>H. Fielding</i>)</p> <p>BJE — Bridget Jones: Edge of Reason (<i>H. Fielding</i>)</p> <p>BL — Belinda (<i>M. Edgeworth</i>)</p> <p>CH — Clarissa Harlowe (<i>S. Richardson</i>)</p> <p>CR — Cranford (<i>E. Gaskell</i>)</p> <p>DD — Daughters of Danaus (<i>M. Caird</i>)</p> <p>EA — The End of the Affair (<i>G. Greene</i>)</p> <p>EV — Evelina (<i>F. Burney</i>)</p>	<p>FLW — The French Lieutenant's Woman (<i>J. Fowles</i>)</p> <p>FMC — Far from the Madding Crowd (<i>T. Hardy</i>)</p> <p>JE — Jane Eyre (<i>Ch. Bronte</i>)</p> <p>LCL — Lady Chatterley's Lover (<i>D.H. Lawrence</i>)</p> <p>MA — Mary: A Fiction (<i>M. Wollstonecraft</i>)</p> <p>MD — Mrs Dalloway (<i>V. Woolf</i>)</p> <p>MF — Moll Flanders (<i>D. Defoe</i>)</p> <p>MM — Middlemarch (<i>G. Eliot</i>)</p> <p>MP — The Man of Property (<i>J. Galsworthy</i>)</p> <p>MR — Marriage (<i>S. Ferrier</i>)</p> <p>OR — Orlando (<i>V. Woolf</i>)</p> <p>PA — Pamela (<i>S. Richardson</i>)</p>
---	---

PL — The Portrait of a Lady

(*H. James*)

PO — Possession (*A. Byatt*)

PP — Pride and Prejudice (*J. Austen*)

PR — Pointed Roofs (*D. Richardson*)

RE — Rebecca (*D. du Maurier*)

SH — Shamela (*Unknown*)

SL — The Sea Lady (*M. Drabble*)

SS — Sense and Sensibility

(*J. Austen*)

TJ — The Judge (*R. West*)

TMF — The Mill on the Floss

(*G. Eliot*)

TU — Tess d'Urbervilles (*T. Hardy*)

WH — Wuthering Heights

(*E. Bronte*)

ВСТУП

Основною проблемою сучасного мовознавства є зв'язок процесів породження та функціонування мовних одиниць із загальними принципами когніції та дискурсивної діяльності. Одним з аспектів цього питання є роль словотвору у формуванні та вербальній фіксації уявлень людини.

Абстрактні іменники із суфіксом *-ness* (*Nness*) здавна привертали до себе увагу мовознавців в плані вивчення їх категоріальної специфіки (Е. Бенвеніст, Є. Курілович, Л. Теньєр, О. Єсперсен), семантики (І.В. Арнольд, Т.А. Золотарева, С.Ю. Павліна), синтаксису (Л.В. Брікотніна, І.М. Калиновська), а також як субстантивної форми категорії якості в англійській мові (О.Г. Валієва, Н.Д. Лебіна, О.І. Смирницький). Проте їх когнітивні особливості та дискурсивні функції ще не були предметом спеціального дослідження.

Актуальність теми даного дисертаційного дослідження зумовлено необхідністю вивчення когнітивного аспекту словотворчих процесів та екстралінгвальних чинників функціонування похідних слів, а також зростаючим інтересом до динаміки уживання мовних засобів у лінгвокультурному соціумі.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертацію виконано в рамках теми «Європейські мови та культури в контексті глобалізації світових процесів» (код 01 БФ 0147-01), затвердженої Міністерством освіти і науки України, яка розробляється в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Тему дисертації затверджено Вченою радою Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 5 від 17 грудня 2007 року).

Мета дослідження полягає у виявленні когнітивних та дискурсивних чинників, які обумовлюють функціонування *Nness* у британській художній

прозі XVIII-XX ст.

Завданнями роботи є з'ясування того, у яких сферах досвіду є активним словотвірний тип *Nness*, конструювання когнітивної моделі функціонування *Nness*, виявлення їх ролі в конструюванні системи цінностей художньої картини світу, а також визначення лінгвокультурних чинників уживання *Nness* у художньому дискурсі.

Об'єктом дослідження є *Nness*, ужиті в корпусі британської художньої прози XVIII-XX століть.

Предметом дослідження є когнітивні властивості словотвірного типу *Nness* та специфіка їх функціонування в художньому дискурсі.

Дисертацію виконано на **матеріалі** експериментального корпусу, створеного на основі текстів 36 британських романів XVIII-XX століть. Його загальний обсяг становить близько 6 мільйонів слів, у яких зафіксовано 14760 випадків уживання 1014 *Nness*.

Методи дослідження обумовлюються поставленими завданнями. *Дедуктивно-індуктивний метод* застосовано під час аналізу наукових праць та формування теоретичної бази дослідження. *Словотворчий аналіз* забезпечує встановлення морфологічної структури досліджуваних лексичних одиниць. *Компонентний аналіз* використовується у вивченні парадигматичних відношень між *Nness* в досліджуваному дискурсі. *Дистрибутивний аналіз* дозволяє встановити структурні моделі словосполучень, до складу яких входять *Nness*. За допомогою *статистичних методів* обчислюються частотні характеристики *Nness* та визначається достатній обсяг вибірки. *Концептуальний аналіз* застосовано для встановлення функцій *Nness* у конструюванні художньої картини світу. *Методи корпусної лінгвістики* забезпечують дослідження емпіричним матеріалом з автентичних текстів британських романів, а також засобами

його анотування та обробки.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в інтегрованому підході до вивчення *Nness* у єдності семантичних, синтаксичних, прагматичних та лінгвокультурних чинників. Уперше на матеріалі великого корпусу художніх текстів проведено концептуальний аналіз *Nness*, сконструйовано фреймову модель концептуальної категорії якості для *Nness* та досліджено активність словотвірного типу *Nness* в діяхронії.

Основні положення, що виносяться на захист:

1. Абстрактні іменники із суфіксом *-ness* є результатом когнітивної операції профілювання якостей. Внаслідок узагальнення рис, спільних для декількох об'єктів, за допомогою суфікса *-ness* утворюються назви якостей, що можуть слугувати іменами відповідних їм концептів.

2. У створеному тезаурусі семантична класифікація *Nness* базується на принципі встановлення між ними парадигматичних відношень, а саме антонімічних, синонімічних, градуальних та гіпонімічних. Перший рівень класифікації співвідноситься з шістьма доменами (риси характеру, психічні стани, фізичні, комунікативні та суспільно-нормативні характеристики людини, а також характеристики об'єктів художньої дійсності). На другому рівні класифікації виокремлено тридцять сім лексико-семантичних полів, які містять засоби номінації тридцяти семи опозитивних концептів.

3. Аксіологічні конотації *Nness* є істотним компонентом системи цінностей у художній картині світу. Встановлено чотири групи комбінацій оцінних конотацій *Nness* та оцінок, висловлених стосовно *Nness*: (1) *Nness* з позитивною оцінкою в «позитивному» та (2) «негативному» оточенні, (3) *Nness* з негативною оцінкою в «позитивному» та (4) «негативному» оточенні.

4. Автоматичний синтаксичний аналіз корпусу за допомогою Стенфордського парсеру виявив, що *Nness* входять до складу п'ятнадцяти

типів синтаксичних конструкцій. На основі семантичного аналізу виокремлених конструкцій виділено десять базових типів семантичних відношень: атрибуція якості до її носія, ступінь її інтенсивності, фазові зміни, каузація, об'єкт, на який спрямована якість, акт та засіб її прояву, метафоризація якості, встановлення відтінку якості, а також ставлення мовця до якості.

5. Семантичні, прагматичні та синтаксичні властивості *Nness* узагальнено у вигляді фреймової моделі концептуальної категорії якості, яка має три блоки (семантичний, прагматичний, та ситуативний) та відповідні їм слоти. Набір слотів фрейму та варіанти їх лексичного наповнення відбиває соціокультурну варіативність концептів, об'єктивованих *Nness*, у різних історико-літературних періодах. У дослідницькому корпусі виокремлено чотири варіанти концептуалізації *Goodness* (piety, virtue, kindness, humanity), сім варіантів *Happiness* (after-life, family, love, pleasure, calmness, helpfulness, civility) та чотири варіанти *Loneliness* (danger, boredom, unhappiness, calmness).

6. Статистичний аналіз корпусного матеріалу показав, що частотність *Nness* як засобів номінацій концептів обумовлюється не лише проблематикою та сюжетом, але й загальними культурними тенденціями в шести історико-літературних періодах. В романах XVIII ст. найбільш частотним є *Goodness* — *Wickedness* (відносна частота в підвибірці 0,00039) та *Kindness* — *Unkindness* (0,00038), в романах кінця XVIII — початку XIX ст. — *Happiness* — *Unhappiness* (0,00069), в романах вікторіанської епохи — *Business* — *Idleness* (0,00033). В період між двома світовими війнами на перший план виходять *Light* — *Darkness* (0,00028), а в літературі другій половині XX століття — *Togetherness* — *Loneliness* (0,00005).

Теоретичне значення роботи полягає в конструюванні фреймової

моделі концептуальної категорії якості для *Nness*, установленні типів взаємодії аксіологічних конотацій *Nness* та слів із їх синтагматичного оточення, а також демонстрації їх лінгвокультурної обумовленості в художньому дискурсі. Результати дослідження є внеском у вивчення когнітивно-дискурсивних аспектів словотвору та проблем взаємодії семантики, синтактики та прагматики. Запропоновано методикку аналізу соціокультурної варіативності концептів на базі функціонування їх номінацій у художніх текстах.

Практична цінність роботи визначається можливістю застосування її результатів у лекційних курсах із лексикології, словотвору, лінгвокраїнознавства, когнітивної та квантитативної лінгвістики. Дослідницький корпус британських романів може бути використаний у дослідженнях інших мовних одиниць.

Особистий внесок дисертанта в статті «Towards Easier Querying of XML-based Linguistic Corpora», виконаної у співавторстві з О.О.Дроздом, полягає в анотуванні мовного матеріалу у форматі XML та критичному огляді існуючих інструментів корпусного аналізу. Внесок О.О. Дрозда полягає у написанні програми XCorp, що здійснює запити до корпусів на основі шаблонів.

Апробація роботи. Викладені результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри англійської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка та на шести наукових конференціях: «Національна культура у парадигмах семіотики, мовознавства, літературознавства, фольклористики» (Київ, Інститут філології, 24 жовтня 2007 року), «Діалог культур: лінгвістичний і літературознавчий виміри» (Київ, Інститут філології, 9 квітня 2008 року), «Мовно-культурна комунікація в сучасному соціумі» (Київ, Інститут філології, 22 жовтня 2008 року),

«Іноземна філологія у ХХІ столітті» (Запоріжжя, ЗНУ, 9-10 квітня 2009 року), «Наукові читання, присвячені 80-річчю від дня народження Ф.О. Нікітіної» (Київ, Інститут філології, 4 грудня 2009 року), «Англїстика ХХІ сторїччя» (Санкт-Петербург, СПбГУ, 20-22 сїчня 2010 року).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в семи статтях та одних тезах доповідей, із яких шість статей виконано одноосїбно та опубліковано у фахових виданнях ВАК України.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з перелїку умовних скорочень, вступу, трьох роздїлів з висновками до кожного з них, загальних висновків, перелїків джерел використаної наукової та довідкової лїтератури (239 позицій), лексикографїчних джерел та текстових матерїалів дослідження, а також трьох додатків, які мїстять 6 схем та 13 таблиць. Загальний обсяг дисертації — 255 сторїнок, обсяг основного тексту — 189 сторїнок.

У **вступї** обґрунтовується вибїр теми та актуальнїсть роботи, формулюються мета та завдання дослідження, розкривається наукова новизна, теоретичне та практичне значення роботи, викладається методологїчна основа, методи та матерїал дослідження, окреслюється особистий внесок дисертанта, та наводяться данї щодо апробації роботи та публікацій за темою дослідження.

У **першому роздїлі** «Абстрактнї похїднї їменники у когнїтивно-дискурсивнїй парадигмї мовознавства» представлена концепція дослідження, проведено огляд сучасних пїдходїв до вивчення словотвору, розглянуто специфіку художнього дискурсу, проведено аналіз мовної та когнїтивної специфіки абстрактних похїдних їменникїв.

У **другому роздїлі** «Абстрактнї їменники із суфїксом *-ness* у мовнїй картинї свїту» проводиться комплексний аналіз семантики, прагматики та

синтактики *Nness*. Сконструйовано тезаурус *Nness*, вивчено їх семантико-синтаксичні зв'язки у художньому дискурсі, досліджено оцінні конотації *Nness* та слів з їх синтагматичного оточення.

Третій розділ «Абстрактні іменники із суфіксом *-ness* у культурній картині світу» присвячено лінгвокультурним чинникам вживання *Nness* у художній картині світу. В якості інструменту дослідження концептів, номінованих *Nness*, запропоновано фреймову модель концептуальної категорії якості. Проведено аналіз соціокультурного варіювання концептів *Goodness*, *Happiness* та *Loneliness*.

У **загальних висновках** підбиваються підсумки здійсненого дослідження та окреслюються напрямки подальших наукових розробок функціонування абстрактних похідних іменників.

У **додатках** описано дослідницький корпус художньої прози, наведено тезаурус *Nness*, а також статистичні характеристики їх вживання в британських романах.

РОЗДІЛ 1

АБСТРАКТНІ ПОХІДНІ ІМЕННИКИ У КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНІЙ ПАРАДИГМІ МОВОЗНАВСТВА

1.1. Проблематика сучасних досліджень словотвору

Статус науки про словотвір серед інших лінгвістичних дисциплін є дискусійним питанням. В університетських підручниках словотвір включають до складу лексикології [151]. Деякі дослідники наголошують на зв'язку словотвору з морфологією [63, с.98] та синтаксисом [174]. Інші вчені, зокрема І.І. Ковалик [76], О.С. Кубрякова [91, с.74] та Л.Н. Мурзін [111, с.8], вважають його окремим мовним рівнем. Саме ця різноплановість словотвору зумовлює перспективність його вивчення в межах когнітивно-дискурсивної парадигми, яка не передбачає розмежування мовних засобів на лексичні, граматичні, синтаксичні тощо; натомість вважається, що всі вони становлять єдиний континуум у свідомості мовця [211, с.1]. Отже, предмет вивчення когнітивного словотвору знаходиться на перехресті мовних рівнів.

Проблематика сучасних досліджень словотвору також змінилася. Дана робота не ставить за мету описати словотворчі моделі із суфіксом *-ness* чи вивчити їх продуктивність; ці питання були достатньо освітлені І.В. Арнольд [5], Н.М. Раєвською [136] та в багатьох інших дослідженнях. Когнітивно-семантичний підхід концентрує увагу не на структурних особливостях словотвірного типу, а на його ролі в процесах концептуалізації та категоризації світу — адже словотвірні категорії, як і граматичні, утворюють систему координат, що керує нашим світосприйняттям [87, с.13]. При такому підході похідні слова є компактними аналітичними дескрипціями явищ навколишньої дійсності, що відбивають опис світу та його оцінку мовцем [88, с.172].

Таким чином, основною проблемою сучасних досліджень словотвору є роль словотвірних одиниць у конструюванні мовної картини світу. Аналіз останніх публікацій за цією темою показав, що за проблематикою вони поділяються на декілька основних напрямів.

Сучасні дослідження **неологізмів та okazіоналізмів** (або, за термінологією О.А. Земської, незуального словотвору) пов'язані з «людським фактором у мові». Так, праці Ю.А. Зацного присвячено соціолінгвістичному аспекту збагачення словникового складу сучасної англійської мови, зокрема у зв'язку з економічними, суспільно-політичними, екологічними процесами та новими реаліями повсякденного життя [61]. Під його керівництвом було здійснено дослідження нових формантів, що увійшли до складу словотворчої системи англійської мови в останній треті ХХ ст. [57]. Інноваційним процесам у сучасній англійській мові присвячено й дисертацію О.Л. Гармаш [39], у якій функціонування та розвиток лексичної системи досліджується у лінгвосинергетичному аспекті. У роботі І.В. Андрусак англійські неологізми кінця ХХ століття проаналізовано як складову частину мовної картини світу [3]; подібний підхід до вивчення okazіональної деривації обрала В.І. Ляхович [102]. Когнітивно-функціональному та семіотичному аспектам okazіоналізмів у художніх текстах присвячено праці О.Г. Баталова [11] та О.В. Красовської [84]. В західній лінгвістиці okazіоналізми є об'єктом дослідження так званої «динамічної лексикології», у якій розмежовуються власне продуктивність словотворчих засобів та «лексична креативність» [216, с.3]. Цей підхід передбачає вивчення словотвору в окремих типах дискурсу, а не в системі мови в цілому.

У дослідженнях **конотацій похідних слів** мовознавці зосереджують увагу на прагматичних та експресивних компонентах значення дериватів.

Роботу Т.В. Гончарової [50] присвячено аксіологічно маркованим лексичним одиницям із формантом -er. Т.Т. Врабель [37] дослідив прагматичний аспект похідних ілокутивних дієслів. С.І. Нешко на основі зіставного аналізу афіксальних синонімічних рядів, міжмовних синонімів та конотацій основ та афіксів довела, що близько половини англійських афіксів мають емотивно-експресивний відтінок [115].

Сучасні праці зі **стилістики словотвору** концентрують увагу на сферах функціонування окремих словотворчих одиниць. Так, дисертацію О.І. Миголинець [107] присвячено префіксальним ономасіологічним категоріям, що є характерними для публіцистичного та наукового стилів. У дослідженні Д.Г. Акубекової [1] на матеріалі творів німецьких письменників вводиться поняття індивідуального словотворчого стилю. Стилеметричний підхід передбачає статистичний аналіз дистрибуції словотворчих елементів у текстах різних стилів [133;138].

Ономасіологічний підхід до словотвору має багато спільного з когнітивним, зокрема у принаймні частковій відмові від розмежування мовних засобів на лексичні, граматичні тощо [52, с.12]. Про зближення цих підходів свідчать монографії «Когнітивна ономасіологія» [143] та «Складне слово: мовні моделі світу» [145] О.О. Селіванової. У західній лінгвістиці ономасіологічному аспектові словотворчих процесів присвячено публікації Й. Грзеги [205], П. Штекауера [230] та інших. Із дослідженнями ономасіологічної спрямованості межують праці, у яких аналіз словотворчих явищ спирається на поняття внутрішньої форми слова [49]. З цієї позиції Н.Є. Петрова вивчає явище граматикалізації у абстрактних іменниках — синтаксичних дериватах [127].

Дослідження **когнітивної структури похідних слів** зосереджуються на вивченні ментальних механізмів словотвору. Так, процеси утворення

прикметників на -ish та -y від багатозначних іменників були детально описані А.А. Кареліною [71]. І.Ю. Макарова [105] дослідила залежність механізмів формування значень дієслів, мотивованих іменниками, від семантики твірних основ. У працях О.О. Кравцової [80] та І.М. Шеїної [181] похідні слова проаналізовано за допомогою фреймового підходу, коли лексичне значення конструюється як модель ситуації, у якій є «агент», «дія», «подія» тощо. Н.А. Шток [184] описала у такий спосіб будову нових складних іменників англійської мови. Фреймова модель застосовується також І.В. Серегіною [148] у зіставному дослідженні когнітивної структури префіксальних дієслів англійської та російської мови.

Праці, присвячені **когнітивно-дискурсивній інтерпретації функціонування окремих словотворчих моделей та типів**, ґрунтуються насамперед на дослідженнях О.С. Кубрякової (когнітивні засади словотвору, роль словотворчих одиниць у концептуалізації дійсності [177;86;87]) та О.А. Земської (динамічний, або діяльнісний аспект словотвору [62]). Проблемі текстових функцій словотворчих засобів у когнітивному аспекті присвячено монографію М.М. Полюжина [131], у якій наводиться аналіз специфіки похідних слів та їх функціонування в художньому тексті в межах так званого словотворчого контексту (коли структура похідного слова підкреслюється близькістю його твірної основи). У лінгвокогнітивному дослідженні якісних прислівників на -ly Н.І. Лопатюк [99] встановлено лексичні та функціональні особливості цього словотворчого типу на матеріалі Британського національного корпусу. Когнітивному аспектові прагматично орієнтованих похідних одиниць у газетному дискурсі присвячено дослідження Ю.Ф. Сухоплещенко [159]. У роботі О.В. Козіної особливу увагу приділено питанню про те, як у похідній одиниці можуть фіксуватися системні та контекстні значення твірної основи [77].

Проблемі семантичної та функціональної специфіки абстрактних іменників в останні роки було присвячено дослідження Л.В. Брікотніної [23], Т.А. Золотаревої [64] та З.Ф. Піскозуб [129]. Дистрибутивні моделі англійських іменникових словосполучень, у тому числі з абстрактними іменниками, описані І.М.Калиновською [68]. Важливим набутком у лінгвофілософському аналізі абстрактного імені є монографія Л.О. Чернейко [178]. Проте в жодному з цих досліджень не акцентовано увагу на словотворчому аспекті абстрактних іменників і їх функціонуванні у дискурсі.

Таким чином, сучасні науковці зосереджують увагу на когнітивних процесах, які супроводжують утворення та вживання похідних слів, соціолінгвістичному та лінгвокультурному аспектах продуктивності окремих словотвірних типів, а також специфіці функціонування похідних слів у різних типах дискурсу. Щодо абстрактних іменників, зокрема *Nness*, ці питання потребують ґрунтовного дослідження.

1.2. Моделювання мовних структур у когнітивній семантиці

Когнітивна лінгвістика знаходиться на етапі становлення і, як зазначає Є.В. Рахіліна, становить не всеохопну концепцію мови, а набір поодиноких наукових шкіл [137, с.346]. Вони зосереджуються на вивченні окремих аспектів мови та впроваджують свої терміни та моделі, які є не завжди придатними до іншого матеріалу і інтерпретуються по-різному. Тому вважаємо доцільним навести основні визначення та положення, які є підґрунтям даного дослідження.

Загальні принципи когнітивної семантики, за А.Н. Барановим та Д.О. Добровольським, можна викласти так: примат когнітивних структур над

мовними, нерелевантність протиставлення лінгвістичних та екстралінгвальних знань, економія зусиль у зберіганні знань, множинність утілення когнітивних структур у мові, неоднорідність плану змісту мовного вислову, множинність семантичного опису та значущість нестандартних уживань [9, с.14-18]. Для досліджень словотвору особливо важливим є положення є неоднорідність плану змісту мовного знаку. Похідне слово є «вторинною, тобто обумовленою іншим знаком або сукупністю знаків одиницею номінації [89, с.5]». Така обумовленість іншим знаком, або умотивованість, призводить до того, що морфологічна структура слова корелює з його внутрішньою формою, відбиваючи уявлення мовця про зв'язки між об'єктами дійсності. Важливо, що взаємодія складників похідного слова відбувається не за адитивним, а за композиційним принципом [86, с.442], унаслідок чого не всі компоненти значення експліцитно представлені в поверхневій структурі слова.

Основним завданням когнітивної лінгвістики є виявлення та моделювання структур свідомості, на яких ґрунтуються мовні форми. У найбільш загальному вигляді цій меті слугує термін «ідеалізована когнітивна модель», який увійшов у науковий ужиток у значенні «категорія свідомості людини як абстрактна схема фрагмента культурно-зумовленого досвіду, набутого у взаємодії зі світом дійсності [146, с.172]». За структурою знань ідеалізовані когнітивні моделі поділяються на пропозиційні, образно-схематичні, метафоричні та метонімічні.

Найпростішою пропозиційною ІКМ є концепт — «оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), усієї картини світу, яку відбито в психіці людини [85, с.90]». Концепт може бути об'єктивованою в мові повністю, частково або взагалі не мати мовних відповідників.

Концепти не є статичними та усталеними. Вони постійно змінюються, зникають і народжуються під впливом екстралінгвальних чинників. Оказіональні, ситуативні концепти низького ступеня усталеності сучасні дослідники називають «концептами ad hoc» (ad hoc concepts). Вони є тимчасовими конструктами на концептуальному рівні. Наприклад, за онтологічними властивостями між дітьми, документами та ковдрами немає системного зв'язку, але вони можуть бути об'єднані в концепт «те, що треба винести з дому під час пожежі [215, с.283-284]». Так само як поява лексичних оказіоналізмів дозволяє простежити актуальні мовні тенденції, утворення ситуативних концептів свідчить про актуальність тієї чи іншої сфери досвіду, а також цілей і настанов мовця. Закономірно, що якщо усталені, завжди актуальні концепти за принципом економії зусиль у більшості випадків мають однослівну назву, то ситуативні концепти об'єктивуються неусталеними складними номінаціями.

Концептуалізація є процесом «осмислення інформації, яку отримує людина, та утворення концептів [85, с.93]». У деяких випадках вона перетинається з категоризацією — двобічним процесом, який передбачає як виокремлення категорій явищ дійсності, так і класифікацію нових явищ за цими категоріями [85, с.42]. Іноді терміни «концепт» та «категорія» уживаються як синоніми (наприклад, у М. Лейзенберга [215, с.140]), але найчастіше категоріями називають більш абстрактні когнітивні структури, такі як «предметність», «аспектуальність», «процесуальність» і т.ін., що співвідносяться з морфологічними. Деякі дослідники говорять і про концепти «ознака», «процесуальність» тощо [172].

Одним із чинників такого змішування термінів «концепт» та «категорія» є те, що вони обидва аналізуються в термінах психологічної теорії прототипів, яка широко застосовується у різних течіях сучасної

лінгвістики [55] та стала підґрунтям цілого напрямку «розпливчастої граматики» (Fuzzy Grammar). Багато положень теорії прототипів повторюють польову теорію, але подаються з когнітивних позицій.

Згідно з цією теорією, люди осмислюють нові явища на основі їх подібності до інших, уже відомих. Ті одиниці досвіду, які найбільш активно залучаються для порівняння з іншими, знаходяться в центрі відповідної категорії та називаються її прототипними представниками, а інші знаходяться на периферії категорій або навіть на їх перетині. Керуючись цим принципом, сучасні мовознавці моделюють концепти як лексико-семантичні поля, доміанти яких є іменами відповідних їм концептів (наприклад, у монографії [82]). Інший підхід полягає у виявленні прототипної структури значення слова — імені концепту; в таких дослідженнях лексичні значення ранжують за «центральностю» (наприклад, у [73, с.9-10]). Коли говорять про «прототипну структуру категорії», у структурі «центр-периферія» розміщують ознаки, які мають відповідно мінімальну та максимальну кількість розбіжностей із прототипом. О.А. Селіванова провела такий аналіз для російської системи частин мови [144].

На позначення сукупності концептів у сучасних дослідженнях уживається термін «концептосфера», відсутній у «Словнику когнітивних термінів» О.С. Кубрякової. Концептосфера — це синонім концептуальної системи, тобто «системи концептів у свідомості людини, яка відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду людини [146, с.261]». Мовним корелятом концептосфери є «семантична сфера»; наприклад, Т.І. Вендіна аналізує семантичну сферу «Небо та небесні тіла» [27, с.24].

Такий самий цілі слугує і термін «домен» або «концептуальна сфера», який О.О. Селіванова визначає як фрагмент концептуальної системи, що

репрезентує певну предметну галузь (наприклад, рослин, тварин тощо) [146, с.261]. Р. Ленекер наголошує на визначальній ролі, яку домени виконують у формуванні семантики мовних одиниць у мовленні: домен — це сфера досвіду (realm of experience) [210, с.44], яка є «контекстом для характеристики семантичної одиниці [212, с.147]». Інші дослідники говорять про «сфери мовного використання» (domains of language use) [216, с.5] або «певні типи соціальної практики [220]». Огляд інших інтерпретацій терміну «домен» наведений у статті В.З. Дем'янкова [160].

Досі йшлося про когнітивні моделі, які інкорпують дрібніші одиниці за принципом єдності змісту (мовні одиниці → концепти → макроконцепти (категорії, концептосфери тощо)). Проте з самого факту існування синтаксису очевидно, що форми зв'язків між концептами не зводяться до ієрархічних, аналогічних або асоціативних. Згадаймо семантичні експлікації А. Вежбицької, яка тлумачить значення концептів через опис типових ситуацій; наприклад, «заздрість» — це «те, що я відчуваю, коли щось добре відбувається з іншою людиною, але не зі мною [26, с.216]».

Саме теза «значення зумовлюються ситуаціями [171, с.497]» (meanings are relativized to scenes) стала підґрунтям фреймової семантики — єдиної когнітивної теорії, на основі якої створено масштабний корпус лексичних одиниць цілої мови [200]. У цій теорії фрейм — це «структура даних для репрезентації стереотипної ситуації [85, с.188]». Динамічний або акціональний фрейм містить слоти (термінали), що співвідносяться з можливими учасниками ситуації, причому не обов'язково, що всі учасники є присутніми в конкретних мовних реалізаціях фрейму. Когнітивні моделі більш складних типових ситуацій називаються сценаріями, або, за М. Мінським, наративними фреймами. Зауважимо, що іноді одну й ту ж саму мовну структуру одні дослідники називають концептом, а інші — фреймом:

так, Г.О. Волохіна та З.Д. Попова розглядають концепт «буття ознаки об'єкта [31, с.33]», тоді як С.А. Жаботинська виокремлює у предметноцентричному фреймі слоти «предмет», «існує», «такий» [58, с.17]).

У процесі життєдіяльності людина постійно здійснює вибір тих елементів концептуальної системи, які їй потрібні в даний момент, оскільки всі вони не можуть знаходитися у фокусі уваги одночасно. Моделювання того, як цей процес відбивається в мові, у теорії відмінків здійснюється через опозицію «фон — перспектива» [171, с.498], у топологічній семантиці Л. Талмі — через опозицію «фон — фігура», у теорії ментальних просторів Ж. Фоконьє та «когнітивній граматиці» Р. Ленекера — через опозицію «профіль — база». У даній роботі застосовано останню термінологічну пару. За Р. Ленекером, база є тією ділянкою концептуальної системи, яка містить активні у даний момент домени. Профіль — це одна із структур у межах цієї ділянки, на якій зосереджено увагу [210, с.66]. Профілювання є когнітивною операцією, яка, в свою чергу, обумовлюється комунікативними чинниками.

Стосовно об'єкту цього дослідження зауважимо, що, за даними Н.Д. Лебіної, «абстрактні іменники із суфіксом *-ness*, порівняно зі словами, які утворено від тієї самої основи прикметника за допомогою інших словотворчих засобів, вирізняються більш яскравим експресивно-емоційно-оцінним співзначенням» (со-значением) [95, с.9-10]». Із когнітивної точки зору така «яскравість» *Nness* свідчить про те, що вони є засобом виокремлення комунікативно важливих ділянок концептуальної системи. Отже, припускаємо, що за допомогою суфіксу *-ness* профілюються ті якості, що сприймаються мовцем як важливі, істотні компоненти ситуації.

Якщо фреймова модель описує «синтагматичну сполучуваність» концептів, яка відповідає стереотипним ситуаціям, то зв'язки між концептами, що не є пов'язаними ані тематично (через спільну категорію чи

макроконцепт), ані ситуативно, розглядаються в теорії когнітивної (або концептуальної) метафори Д. Лакоффа та М. Джонсона. Ця теорія описує зв'язки між елементами концептуальної системи, які утворюються внаслідок образного осмислення світу та, на відміну від поетичних метафор, є регулярними кореляціями, об'єктивованими в багатьох мовних засобах [209, с.8]. Процеси метафоризації та категоризації часто перетинаються: за С. Глюксбергом, «люди вдаються до порівняння тоді, коли категоризація здається безглуздою; коли метафора вдала, вона сприймається як категоризація, навіть тоді, коли вона нова [232, с.80]».

На позначення загальної сукупності когнітивних структур досвіду вживається термін «образ світу», або «картина світу», в якій розрізняють концептуальний та мовний рівні (останній містить лише ті когнітивні структури, які є об'єктивованими у мові). «Якщо образ світу — це когнітивне утворення, модель світу, яка дозволяє нам думати про світ, міркувати про нього в процесі рефлексії та інтерпретації навколишньої дійсності, то мовна картина світу — це щось принципово інше, це система даних, яка дозволяє нам описувати це середовище та говорити про нього [87, с.5]». У західній лінгвістиці поширеними є терміни «проєційований світ» (projected world) Р. Джекендоффа та «конструювання світу» (construal of the world) Р. Ленекера; зокрема останній термін підкреслює активну роль мовця в організації та структурації світу [213, с.4]. «Конструювання» — це «відношення між мовцем (або слухачем) і ситуацією, яку він концептуалізує та зображує [212, с.128]».

Таким чином, кожна мова репрезентує свій варіант осмислення дійсності, що ґрунтується на певних когнітивних моделях. Базовими одиницями когнітивного рівня є концепти; моделями угруповань концептів за принципом спільної сфери досвіду є макроконцепти, домени та

концептосфери, за принципом ситуативної сполучуваності — фрейми, а за принципом стійких асоціацій — когнітивні метафори.

Для когнітивно-семантичного аналізу сучасні мовознавці найчастіше обирають абстрактні іменники, такі як «добро» та «доля». Такі слова іноді називають «словами-концептами» [118, с.117]. Пригадаймо також, що в англійській мові словосполучення «abstract noun» та «concept noun» є синонімічними й позначають «якість, немарковану за двома ключовими параметрами «форма» та «структура» [194, с.51]. За цим визначенням *Nness* є типовими «словами-концептами». За обсягом значення вони збігаються з концептами настільки, наскільки це можливо для мовної одиниці, і можуть слугувати їх іменами. Причинам такої тісної кореляції між абстрактними похідними іменниками та концептами присвячено наступний підрозділ.

1.3. Мовна та когнітивна специфіка абстрактних похідних іменників

Постановка питання про специфіку абстрактних іменників передбачає опозицію конкретного та абстрактного у категорії іменника й можливість їх розмежування. Однак «узагальнення, а отже, абстрагування від конкретної дійсності, притаманне кожному слову, навіть тим, що позначають помітні предмети, до яких можна доторкнутися [5, с.61]». Тому визначити ступінь абстрактності чи конкретності окремих слів не завжди просто. У лінгвістичній літературі наводяться такі спостереження щодо специфіки абстрактних іменників, які вживаються також як критерії їх виокремлення.

Семантичний критерій. Абстрактними іменниками традиційно називають такі, що «позначають стани, дії, почуття та ін. [214, с.29]». За І.В. Арнольд, абстрактні іменники можуть бути визначені через посередництво таких слів, як *act, action, art, ability, manner, method, power,*

practice, process, quality, state, system [5, с.162]. Цей критерій не враховує процеси конкретизації абстрактних іменників у контексті й не розмежовує конкретні та абстрактні лексико-семантичні варіанти.

Граматичний критерій визначається тим, що абстрактні іменники в англійській мові мають дефектну парадигму числа та вживаються лише з неозначеним або нульовим артиклем. Проте в багатьох дослідженнях було продемонстровано, що в контексті такі слова можуть набувати більш конкретних значень, уживатися з неозначеним артиклем та утворювати форму множини [123; 5, с.62; 121, с.45-48].

Референційний критерій. Абстрактні іменники можуть бути визначені як іменники з «нульовим денотатом» або через специфічне співвідношення денотата та сигніфіката (екстенціонала та інтенціонала тощо). Так, розмежування іменників за наявністю денотата впроваджується в опозиціях «ідентифікуючі — предикатні» (Н.Д. Арутюнова) або «кваліфікативні — релятивні» (В.Г. Гак) слова. Загалом за референційним критерієм виходить, що, «коли сигніфікат (поняттєва віднесеність) превалює над денотатом, словесний знак має чисто сигніфікативне значення та стає назвою абстрактного поняття [169, с.103]». Однак сама А.А. Уфімцева вказує на ненадійність цього критерію [168, с.130]. Слід пам'ятати, що «в реальній дійсності існують і предмети, і їх властивості, але тільки в нерозривній єдності, тоді як концептуально вони можуть бути відділені одне від одного [59, с.75]». Коли вони розділені, то можуть бути висловлені у різних мовних знаках, але це не дає підстави називати слова на позначення властивостей безденотатними.

Словотворчий критерій. Більшість абстрактних іменників є похідними словами, утвореними від прикметникових чи дієслівних основ (за даними О.В. Мішиної, три чверті іменників на позначення характеристик

людини в англійській мові є похідними [108]). Проте вказана тенденція не є загальною, не охоплює такі слова з давньогерманського лексикону, як *love* чи *hate*, і також не дає можливості врахувати процеси контекстуальної конкретизації. І.В. Арнольд зазначає, що на першому етапі роботи зі словниковим матеріалом абстрактні іменники можна вибрати за критерієм наявності в слова одного з характерних суфіксів (*-ness*, *-dom*, *-ity*, *-ment* та ін.) або наявності в дефініції синоніма з таким суфіксом, але чітко розмежувати конкретні та абстрактні варіанти можна лише шляхом поглибленого аналізу [5, с.67].

Синтаксичний критерій можна проілюструвати прикладами О. Есперсена, якій увів поняття нексусних або предикативних іменників:

I saw the Doctor's arrival — I saw the Doctor arrive / arrived

I doubt the Doctor's cleverness — I doubt that the Doctor is clever

Із цієї точки зору, механізмом формування слова *cleverness* є згортання предикації судження «*Doctor is clever*». На думку Е. Бенвеніста, предикація в таких випадках переходить у «латентний стан [16, с.255]». Г.А. Золотова зауважує, що субстантивовані прикметники можуть бути трансформами двох типів синтаксичних конструкцій («білий сніг» = «білизна снігу» = «сніг — білий»), тобто в таких словах відбувається нейтралізація предикативних та атрибутивних відношень [65, с.135]. І.В. Арнольд визначає абстрактні іменники як «утворені від ад'єктивних чи дієслівних основ чи однокореневі з ними та такі, що можуть бути трансформовані в предикативну конструкцію. За цим критерієм слово з іменниковою основою, як, наприклад, «*knavey*», також можна вважати абстрактним іменником, оскільки його синонім «*dishonesty*» є нексусним словом [5, с.65].

На синтаксичній сутності абстрактних похідних іменників наголошує і теорія синтаксичної деривації. Є. Курілович запропонував розподіл похідних

слів на «лексичні» та «синтаксичні»: так, французьке слово «blancheur» (білість) дослідник вважав синтаксичним дериватом, оскільки воно відрізняється від слова «blanche» лише функціонально, а не за значенням [93, с.29-30]. Л. Теньєр увів термін «трансляція» на позначення процесу переходу слів однієї граматичної категорії в іншу [162, с.418]. У теорії М. Докуліла перехід слова з однієї частини мови в іншу без зміни лексичного значення називається транспозицією. Теорія синтаксичної деривації відбивається і у сучасних класифікаціях типів словотвору: так, Н.Д. Арутюнова вважає, що суфікс може виконувати синтаксичну (граматичну) або лексичну функцію, причому остання є похідною від першої [6, с.84]. І.О. Мельчук також поділяє словотворчі значення на семантичні та синтаксичні [106]. А.Е. Левицький виокремлює морфологічний, морфолого-синтаксичний та синтаксичний типи [98].

Зауважимо, що не всі дослідники погоджуються з тим, що лексичне значення синтаксичного деривату є тотожним значенню його твірної основи. За В.М. Павловим, узуалізація та ускладнення семантичної структури похідного слова закріплюють його як самостійну одиницю мови [124, с.30]. І. Вихованець запропонував схему, згідно з якою синтаксична транспозиція є триступневим переходом: спершу змінюється синтаксична форма слова, цей процес призводить до трансформації його морфологічної форми, і наприкінці переходу семантика деривату теж може зазнавати змін [30, с.19-23].

Паралелізм синтаксичних і словотворчих засобів, який постулює ця концепція, є підставою для більш широкого розуміння синтагматики як «вчення про всі засоби лінійного зіставлення елементів у мові взагалі, незалежно від того, чи ці об'єднання носять лексичний (зіставлення морфем) або синтаксичний (зіставлення слів) характер [163, с.3]». Саме на цій ідеї ґрунтується аналіз функцій словотворчих елементів у таких термінах, як

суб'єкт та об'єкт дії, започаткований у працях М. Докуліла.

О.С. Кубрякова розмежовує три типи словотворчих процесів: аналогічний словотвір, кореляційний та дефініційний. Останній тип дослідниця називає словотвором на синтаксичній основі, зазначаючи, що саме цей спосіб є найдавнішим та найбільш часто уживаним [89, с.25-35]. «Синтаксична основа» словотвору в цій концепції полягає в тому, що похідне слово стисло відбиває зміст розгорнутої дефініції, а словотворча схема жорстко визначає синтаксичні ролі слів у дефініції, які відповідають певним морфемам (teach-er = someone who teaches). Частина синтаксичних відносин, наявних у дефініції, не відбивається у структурі похідного слова, але існують регулярні кореляції, зокрема те, що «афікс у слові виконує таку ж саму роль, як дієслівний комплекс у реченні [177, с.118]». Такої точки зору дотримується й Л.В. Сахарний: «нове (похідне) слово завжди можна зіставити з синонімічним йому словосполученням [141, с.5]». Цей підхід до словотвору є досі актуальним; так, Л.А. Мурзіна застосовує його в аналізі словотвірної категорії інструментальності [112]).

М.М. Полюжин, розвиваючи ідею про похідні слова як трансформи словосполучень, пропонує типологію дефініцій похідних слів: 1) ядерне речення; 2) згорнута суб'єктно-предикативна структура; 3) згорнута предикація; 4) вторинна номінація ситуації [131, с.61]. Дослідник відносить *Nness* до трансформів другого типу, які можуть бути інтерпретовані як «згорнутий» іменний присудок [131, с.62].

Повертаючись до критеріїв виділення абстрактної лексики, які були названі вище, зазначимо, що, хоча жодний із них не є вичерпним, вони підсумовують основні лінгвістичні спостереження над абстрактними іменниками та, крім того, наводять на думку про взаємозв'язок між їх морфологічними, семантичними, синтаксичними та словотворчими

особливостями. Якщо «нульовий денотат» абстрактного похідного іменника є не власне нулем, а певною функцією від денотатів інших знаків [185, с.320-321], то не випадково, що ця розумова операція над поняттями зафіксована на словотворчому рівні. Так, Л.К. Жаналіна зазначає, що більшість сигніфікативних слів (тобто абстрактних і збірних іменників) є похідними, і вони «звертаються до тих самих ділянок дійсності, що й слова, від яких вони утворені, але їх денотати опосередковані останніми [59, с.78]».

Логічно припустити, що саме ця ментальна операція над денотатами і обумовлює специфіку семантики, морфології, словотвірної структури та «внутрішнього синтаксису» абстрактних іменників. Тоді всі названі фактори можна пояснити шляхом аналізу когнітивної структури таких слів. Для цього проаналізуємо словотвірний тип із суфіксом *-ness* за параметрами словотвірних категорій, які О.С. Кубрякова сформулювала таким чином: 1) співвідношення словотвірних категорій із граматичними; 2) концептуальна структура похідного слова; 3) функція словотвірної категорії в процесах концептуалізації та категоризації світу [87, с.8-11].

Співвідношення словотвірної категорії із граматичними. Очевидно, що суфікс *-ness*, який приєднується здебільшого до прикметників або дієприкметників, утілює насамперед граматичну сему предметності. Тому в словникових дефініціях *Nness* переважають визначення типу «state or quality of being [source adjective]», де слова «state» чи «quality» виражають загальне значення категорії іменника. Саме цим фактором пояснюється семантичний критерій виокремлення абстрактних іменників, описаний на початку даного пункту. Те, що в теорії синтаксичної деривації вважалося зміною синтаксичної функції слова, є наслідком процесу зміни категорії, у межах якої ми мислимо той чи інший елемент досвіду — від категорії якості до категорії предметності.

Зауважимо, що категорії частин мови відбивають найбільш базові уявлення людини про дійсність і співвідносяться з різними етапами її осмислення. Так, Л.К. Жаналіна нараховує чотири складники когнітивної операції абстрагування: сегментація (поділ навколишньої дійсності на окремі об'єкти), розділення (представлення об'єкту як сукупності його ознак), узагальнення (виокремлює класи предметів) та відділення (ізолює властивості, процеси та дії від їх носіїв-предметів) [59, с.72-73]. Термін «узагальнення» тут позначає відповідну когнітивну операцію, тоді як «абстрагування» відбувається вже на рівні мови [92, с.5]. З переліку Л.К. Жаналіної випливає, що «предметність» як категорія пізнання передуює «якості» та «дії». Саме тому схеми генезису частин мови найчастіше починаються з конкретних іменників (наприклад, [90, с.29; 38, с.20]) — тобто тих мовних знаків, які мають безпосередні референти та є найпростішими для осмислення. На рис. 1.1 представлена схема О.С. Кубрякової [90, с.45]:

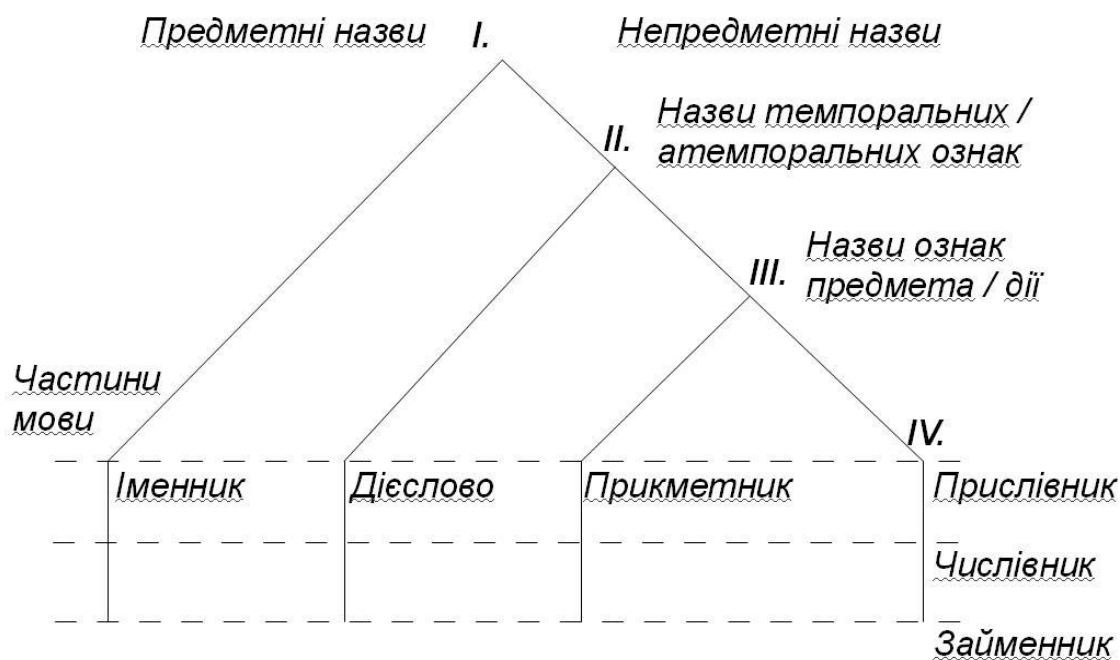

Рис. 1.1. Генезис категорій частин мови за О.С. Кубряковою

Порядок появи категорій частин мови, наведений на рис. 1.1, в окремих моментах є дискусійним (наприклад, О.О. Потебня [134, с.11] та С.Д. Кацнельсон [72, с.407] наголошують на предикативності первинного слова). Але безперечно, що утворення похідних абстрактних іменників стало можливим лише після формування основних морфологічних категорій на етапі, коли людина вже була здатна порівнювати предмети та виокремлювати ті ознаки, які в них є спільними та відмінними: «виділення якостей, властивостей, ознак, наявних у того чи іншого предмета або явища, є лише певна розумова операція, спрямована на більш глибоке проникнення в сутність речі чи явища та відношень... [174, с.14]». Саме тому «абстрактні іменники, як і прикметники та дієслова, не належать до первісного лексичного шару. Це слова більш високого мовного розряду [93, с.252]».

Концептуальна структура *Nness* обумовлюється їх мішаною категоріальною семантикою, у якій взаємодіють «предметність» та «якість». Сутність мовної категорії предметності стає зрозумілою з визначення іменника в «когнітивній граматиці»: іменник — це «річ» (thing), а річ — це «зона у якомусь домені» (a region in some domain) [211, с.189]. Зона, у свою чергу, може містити кілька складників, але при вживанні іменника вони всі стають активними одночасно, тобто вся зона осмислюється як єдина, самостійна когнітивна сутність. Слова на позначення «відношень» (relation) між цими складниками — прикметники, прислівники тощо — є результатом профілювання зв'язків між окремими складниками зони [211, с.214]. Отже, змістом категорії якості є виокремлення одного з аспектів буття якогось предмету, однієї з його ознак.

При аналізі категорії якості деякі дослідники розмежовують поняття «якість», «властивість», «характеристика» та «ознака». Поглиблений аналіз співвіднесення цих слів як філософських термінів був проведений

у [99;129;182]. В даній роботі всі вони вживаються як синоніми, але термін «якість» є усталеним у лінгвістичному ужитку як назва відповідної мовної категорії, що втілюється насамперед в морфологічному класі прикметників, але може виражатися і словами інших класів. Зокрема О.І. Смирницький розглядає *Nness* як субстантивну форму лексико-граматичної категорії якості англійської мови, яка утворює опозицію з «немаркованою ад'єктивною формою» [цит. за 163, с.10]. Розробці цієї ідеї присвячено дисертаційне дослідження Н.Д. Лебіної [95]. Під лексико-граматичною категорією мається на увазі системна семантична опозиція між групами слів, якщо вона відбивається також на морфологічному рівні [152, с.205]. Це поняття має багато спільного з «функціонально-семантичним полем» О.В. Бондарка, яке визначається як «єдність, що формується граматичними (морфологічними й синтаксичними) засобами даної мови разом з лексичними, лексико-граматичними та словотвірними елементами, що взаємодіють з ними та належать до тієї ж сфери (темпоральності, локативності і под.) [21, с.487]». Категорія якості в даному розумінні є комплексом мовних засобів, що за структурою належать до різних підсистем, але збігаються за загальною семантикою ознаки.

Зауважимо, що хоча в даній роботі йдеться насамперед про *Nness*, утворені за найпоширенішими моделями — від прикметників та дієприслівників — приклади їх утворення від інших типів основ не спростовують підстави для трактування *Nness* як втілення категорії якості. Так, за даними Оксфордського словника, *Nness* можуть формуватися на базі складних прикметників (*light-heartedness*), дієприкметників (*wickedness*), прислівникових сполучень (*up-to-dateness*) та навіть числівників (*oneness*) і займенників (*I-ness*). Фактором, який поєднує всі ці типи основ, слугує їх принципова здатність виконувати предикативну функцію у висловлюванні.

Отже, *Nness* позначають будь-яку характеристику, приписану предмету, або компонент логічного судження про нього [22, с.36-37].

Таким чином, в утворенні *Nness* беруть участь дві поняттєві категорії: предметність та якість. За допомогою суфіксу *-ness* мовець профілює якість, надає їй визначеності, окресленості, які складають концептуальне ядро категорії іменника. Цієї визначеності недостатньо, щоб *Nness* перейшов у категорію конкретних предметів, але достатньо, щоб мислити якість у відриві від її носія.

У процесі набуття якістю предметної «окресленості» послаблюється найсуттєвіша функціональна характеристика прикметника, а саме його тяжіння до іменника: «назва абстрактної якості також втрачає особу, оскільки позначення носія якості стає необов'язковим [122, с.82]». Саме з цим процесом пов'язана операція абстрагування та збільшення обсягу значення *Nness*: за О.С. Кубряковою та О.К. Ірисхановою, «сутність мовного абстрагування в назвах категорій полягає саме в тому, щоб вивести з фокусу уваги... значну частину індивідуальних, випадкових або мінливих характеристик та зосередитися на рисах, спільних у цілому класі об'єктів... [92, с.9]». У даному випадку виокремлюється якість, наявна у декількох об'єктів, хоча інші їхні ознаки не збігаються. Інформація про носія якості при цьому пригнічується, а сама якість профілюється.

Оскільки значення суфіксу *-ness* є граматичним, категоріальним, ширшим за значення основи, до якої його приєднано, можна припустити, що в когнітивному плані його роль полягає не в зміні обсягу змісту концепту твірної основи, а у переконфігуруванні зв'язків цього концепту з іншими елементами концептосфери — послабленні його асоціативних зв'язків із концептами, відповідних носіям профільованої якості, та появі нових зв'язків. На мовному рівні це відбивається у збагаченні сполучуваності слова.

Наприклад, абстрагування ознаки *dark* на від реального носія (*dark sky, dark hair*, та ін.) призводить до появи іменника *darkness*, який, зберігаючи старі асоціативні зв'язки (*darkness of the sky / hair*), отримує й нові (*darkness is all around*).

Зазначимо, що загалом абстрагування може відбуватися у різні засоби, залежно від матеріалу, який осмислюється, та ономаціологічного завдання. О.С. Кубрякова та О.К. Ірісханова наводять п'ять таких напрямків: абстрагування якості від об'єкта (*kindness*), концептуальна інтеграція процесів або подій (*solution*), конструювання нових концептів на базі старих концептів та їх елементів (*elf*), категоріальне узагальнення (*bird*), культурна символізація або стереотипізація (*baseball*) [92, с.7-8]. Л.В. Калініна виокремлює лише чотири напрямки: абстрагування якості від її носія (швидкість думки, коня), абстрагування дії від її об'єкта чи суб'єкта (читання газети), абстрагування стану чи почуття від ситуації (любов до матері), а також утворення абстрактних понять, які існують лише у свідомості (справедливість, свідомість) [67, с.66-67]. В обох класифікаціях операція абстрагування якості від носія, типовим прикладом якої є *Nness*, посідає перше місце, що свідчить про високий ступінь її актуальності в процесах осмислення дійсності.

Така висока значущість *Nness* зумовлюється їх **функцією в процесах концептуалізації та категоризації світу**. Зі спостережень над генезисом категорій частин мови, наведених вище, витікає, що абстрактні та конкретні іменники виконують різні когнітивні функції. Останні складають ядро мовної категорії іменника та є насамперед ідентифікаторами й класифікаторами повсякденних предметів. Абстрактні похідні іменники з'являються тоді, коли виникає потреба поглибленого аналітичного осмислення явищ дійсності.

Формування абстрактних похідних іменників відбувається на стику

когнітивних і мовних процесів, оскільки «формування людської свідомості, тобто свідомості поняттєвої, що узагальнює та абстрагує, здійснюється через посередництво природної мови [116, с.7]». Думка, зафіксована у абстрактному похідному іменнику, формується з опорою на інші мовні знаки, а не на предмети реального світу і, отже, може існувати лише в мові [87, с.11]. О.О. Потебня прямо стверджує, що «в історичний час індоєвропейських мов, щоб *говорити (та мислити) про якість* (курсив наш — Г.Г.) незалежно від того, до чого вона належить, необхідно її висловити похідним іменником [134, с.17]». Отже, абстрактні похідні іменники виконують подвійну когнітивну функцію: вони є засобом формування думки на базі існуючих знаків і водночас засобом фіксації цієї думки у формі, в якій її можуть сприйняти інші мовці.

Збільшення обсягу значення твірної основи при утворенні абстрактного іменника зумовлює більшу дифузність, нечіткість його значення, яка й наближає це значення до обсягу змісту відповідного концепту. Саме цей фактор уможливує аналіз абстрактних іменників як слів-концептів або імен концептів. Із цього випливає також те, що інтерпретація й уживання абстрактних іменників у більшому ступені залежить від мовців: семантичний інваріант абстрактного іменника, що існує в колективній свідомості, є значно вужчим за його варіант, який є похідним від досвіду конкретної людини та рівня її інтелекту [178, с.256].

Та ж сама операція абстрагування, яка значно розширює значення *Nness*, обумовлює і напрямок, у якому це значення може бути звужено. При переході до категорії іменника якість набуває концептуальної самостійності, окресленості, що уможливує розвиток більш конкретних значень *Nness*, їх уживання у множині як «актів проявлення якості», та навіть набуття ними ситуативних денотатів та розвиток регулярних конкретних лексико-

семантичних варіантів.

Таким чином, розпливчастість значення абстрактних іменників обумовлює тяжіння до його конкретизації та звуження в мовленні. Саме тому чітке розмежування конкретної та абстрактної лексики, про спроби якого йшлося на початку даного підрозділу, є неможливим. Протиставлення «абстрактне/конкретне» не є чіткою опозицією, а радше континуумом, «... в якому для кожного слова окреслена сфера його існування, але точні координати все-таки не задано [92, с.8]». Спробу встановити такі координати здійснила О.Л. Чернейко, яка розробила шкалу конкретності-абстрактності іменників російської мови [178, с.267]. Загалом цей висновок збігається з концепцією прототипної природи категорії предметності [128; 23, с.26], в центрі якої знаходяться конкретні іменники, а похідні абстрактні утворюють її дальню периферію, оскільки вони є наслідком взаємодії категорій предметності та якості, дії, стану тощо (див. також польову модель взаємодії частин мови О.О. Селіванової [144]).

Таким чином, специфіка категоріальної семантики абстрактних похідних іменників обумовлює таке збільшення обсягу їх значення, яке дає змогу вживати їх як слова-концепти. Водночас вони тяжіють до конкретизації та звуження обсягу значення в мовленні. Їх основна когнітивна функція полягає в тому, що вони є інструментами осмислення дійсності, засобами водночас формування, фіксації та зберігання суджень про характеристики об'єктів довкілля.

Природна мова виконує дві основні функції — когнітивну та комунікативну: «когніція — це процеси пізнання світу... а дискурс і комунікація — це процеси передачі результатів цих пізнавальних процесів... іншим людям [86, с.325]». Когнітивні процеси осмислення дійсності обумовлюються дискурсивними, й утворення нового або вживання

усталеного *Nness* відбувається тоді, коли з'являється комунікативна потреба в назві тієї чи іншої якості, тобто коли підвищується комунікативна актуальність відповідного концепту. Оскільки матеріалом даного дослідження є художня проза, наступний підрозділ присвячено теоретичним засадам аналізу лексики літературних творів із дискурсивних позицій.

1.4. Дискурсивний підхід до аналізу мови художнього твору

Дискусії щодо терміну «дискурс» ще тривають: його вживають як синонім мовлення взагалі, тексту, стилю, усного мовлення або як третій член дихотомії «мова — мовлення». Однак більшість дослідників погоджуються з тим, що дискурс є динамічним комунікативним процесом, а текст — статичним продуктом цього процесу [54, с.50;104, с.88]. Очевидно, що діалогічність, інтеракціональність і динамічність дискурсу найлегше спостерігати в реальному повсякденному спілкуванні; саме тому під дискурс-аналізом у західній лінгвістиці мають на увазі аналіз усного мовлення. Однак це не означає, що дискурсивний підхід обмежується власне діалогами.

Із діалогічності дискурсу випливає його соціально-комунікативна сутність: за твердженням Т. ван Дейка, дискурс — це «складне комунікативне явище, що містить і соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (та їх характеристики), так і про процеси породження та сприйняття повідомлення [53, с.113]». На соціальній сутності дискурсу наголошує відоме метафоричне визначення Н.Д. Арутюнової (дискурс — це «текст, занурений у життя [7, с.136-137]»), яке вже є поширеним за межами лінгвістики [119, с.222]. У зв'язку з цим доречно згадати й термін «світ тексту» (*text world*), який «має щонайменше двох учасників та є багатою і

складною «життєвою» репрезентацією комбінації тексту й контексту [231, с.136]».

Визнання дискурсу соціальним явищем не тільки не виключає дискурсивний підхід до аналізу художніх текстів, але й відкриває перед дослідниками нові обрії. «Будь-який літературний твір є внутрішньо, іманентно соціологічним. Він є перехрестям живих суспільних сил, кожний елемент його форми є пройнятим живими суспільними оцінками [13, с.192]». Дискурс як соціально-комунікативний феномен передбачає наявність щонайменше двох комунікантів; у випадку художньої літератури комунікантами є автор і весь соціум. Як будь-який комунікант, автор художнього твору має певну мету та намагається вплинути на адресата — тобто на все суспільство. Предметом художнього опису є явища, істотні з точки зору автора — об'єкти його схвалення або осуду.

Основною особливістю літературного дискурсу є те, що автор художнього тексту та його читач, на відміну від учасників усної комунікації, можуть існувати в різних історичних періодах, належати до різних етносів і навіть спілкуватися різними мовами. Тому закономірно, що дискурсивний підхід до вивчення художньої літератури приділяє особливу увагу лінгвокультурним чинникам комунікації. Багато дослідників уже наголошували на правомірності й необхідності залучення останніх як до дискурс-аналізу [104, с.99], так і до когнітивної лінгвістики [86, с.54], оскільки всі ці галузі знання є рівноправними складовими «когнітивної науки» або «когнітивної федерації наук» [142, с.39]. Без урахування чинника культури як «сукупності знань даного соціуму, що обумовлюють поведінку його членів, їх дії та інтерпретацію свого досвіду [175, с.18]», ні прагматичні, ні когнітивно-семантичні дослідження мови не є повними.

Зауважимо, що, як і когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія на

даний момент знаходиться на етапі становлення й представляє собою набір окремих концепцій і термінів, які дослідники інтерпретують по-різному. Тому вважаємо доцільним навести основні положення та поняття, на які спираємося в даній роботі.

Між термінами лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики існує багато кореляцій. Так, «культурна модель» (cultural model) — це одна з «ідеалізованих когнітивних моделей» Д. Лакоффа, яка «висловлює базові ставлення (до об'єктів дійсності — Г.Г.), зафіксовані у мові [202, с.273]». В такому сенсі термін «культурна модель» наближається до терміну «ідеологія» [202, с.274]. Є в лінгвокультурології і «свої» фрейми: фрейм-структура В.В. Красних є «когнітивною одиницею, яка формується кліше/штампами свідомості та представляє собою пучок прогнозованих валентних зв'язків (слотів), векторів спрямованих асоціацій [83, с.167]».

Як і в когнітивній лінгвістиці, у лінгвокультурології основною одиницею аналізу є концепт — «згусток культури у свідомості людини [157, с.43]». «Лінгвокультурні концепти» (термін С.Г. Воркачова) вирізняються тим, що вони обов'язково входять до лексичної системи мови, мають більшу чи меншу номінативну щільність, є метафоричними, емотивними, об'єктами «переживання» та оцінки лінгвокультурного колективу [33, с.14]. З терміном «лінгвокультурний концепт» конкурує «лінгвокультурема», що «містить сегменти не лише мови (мовного значення), але й культури (позамовного культурного змісту) [33, с.45]».

У лінгвокультурних дослідженнях поширеним є модулярний підхід до моделювання концептів, який передбачає виокремлення декількох шарів його змісту. Так, у складі концептів виокремлюють поняттєвий («семантичний прототип»), образний (асоціації, конотації, метафори тощо), та значеннєвий (внутрішня форма лексичних одиниць, які його об'єктивують)

компоненти [34, с.17-19].

Деякі дослідники додають до цього списку й аксіологічний, ціннісний компонент [69, с.91; 8, с.27]. В.І. Карасик навіть упроваджує термін «ціннісна картина світу» — утворення, яке містить найбільш істотні для даної культури смисли, її ціннісні доміанти, сукупність яких і формує певний тип культури [69, с.117-118]. Ціннісний компонент є провідним й у визначенні терміну «стереотип»: це «детермінована культурою, упорядкована й фіксована структура свідомості, фрагмент картини світу, що уособлює результат пізнання дійсності певним угрупованням і є схематизованою стандартною ознакою, матрицею предмета, події, явища [146, с.579]».

Термін «культурна модель» іноді вживається також як варіант перекладу «культурного сценарію» або «культурно-обумовленого сценарію» [180, с.31] А. Вежбицької (cultural script). Під цим терміном маються на увазі когнітивні моделі, «які імпліцитно (а іноді експліцитно) вказують людям на те, що слід, а чого не слід відчувати, говорити чи робити, коли вони щось відчують [236, с.34]». Дослідниця виокремлює культурні сценарії на підставі тлумачення значень лексичних одиниць мовою семантичних примітивів; такі експлікації фактично описують схему ситуації, в якій виникає певна думка чи оцінка. Для прикладу наведемо її тлумачення англо-американського сценарію слова «cheerfulness»:

«[Люди вважають:]

добре часто думати, що станеться щось добре

добре, коли через це часто відчуваєш щось добре

добре, коли інші люди можуть це бачити [236, с.251].»

В.Н. Телія поєднує підхід А. Вежбицької з модульним принципом аналізу концептів. У проекті створення фразеологічного фонду російської мови було запропоновано модель опису культурного значення, що містить

декілька блоків: дескриптивний (когнітивна схема ситуації або прототипний образ, у співвіднесенні з якими відбувається ідентифікація певного явища), прагматичний (ставлення мовця до інформації у дескриптивному блоці), образний (умотивованість вислову), емотивний (емоційна оцінка об'єкта висловлювання) і стилістичний (описує сферу існування висловлювання). Не всі з цих блоків є обов'язково присутніми у всіх досліджуваних одиницях [161, с.103-131]. Дискусійним, на нашу думку, в цій моделі є виокремлення емоційної оцінки, коли раціональна входить до загального прагматичного блоку, адже «у природній мові не існує суто емоційної оцінки, оскільки мова як така завжди передбачає раціональний аспект [32, с.40]».

Аспект мовної картини світу, який є специфічним продуктом культури певного соціуму, відбивається в терміні «наївна картина світу» [4, с.I]. Її створюють «повсякденні уявлення» [166, с.20] або «народні теорії» (folk theory, theory), які «висловлюють те, що ми очікуємо від подій у світі, і нашу оцінку того, наскільки поведінка мовців виправдовує ці очікування... такі теорії не обов'язково є системними чи непротиречними, але вони завжди є соціально прийнятними [215, с.289]».

Повертаючись до питання про специфіку художнього дискурсу, не можна не згадати термін «художня картина світу» (ХКС). Звичайно, будь-який тип дискурсу моделює свою дійсність у залежності від прагматичних настанов, обставин, освіти учасників тощо, але це відбувається несвідомо, тоді як специфіка художнього дискурсу полягає саме в тому, що картина світу, представлена в літературному творі, є «свідомо сконструйованою потенційною моделлю дійсності [24, с.114]». Набір одиниць, які ми виокремлюємо в ситуації, їх категоризація та оцінювання є функціями наших інтересів, турбот, попереднього досвіду тощо [213, с.2]. Отже, вибір компонентів ХКС є результатом суб'єктивної авторської інтерпретації

дійсності та керується його загальною художньою концепцією, що у свою чергу є функцією культури, у якій створено текст. Саме тому можна стверджувати, що художня література «є ізоморфною культурі як такій, повторює загальні принципи її організації [100, с.206]».

Із когнітивної точки зору ХКС характеризується насамперед високим ступенем суб'єктивності; так, Н.Г.Горбунова навіть вводить термін «індивідуально-авторський концепт» [51, с.117]. Крім того, художні концепти не завжди мають жорстко детермінований зв'язок з об'єктивною реальністю [2, с.58], оскільки ХКС є організованою не за раціонально-логічними, а за емоційно-риторичними принципами [24, с.116]. Специфічним для ХКС є також те, що концептуальний план художнього твору формується виключно засобами мови художнього твору та не існує поза ними: «ускладнена художня структура, що створюється з мовного матеріалу, дозволяє передавати такий обсяг інформації, який абсолютно неможливо передати засобами власне мовної елементарної структури [101, с.23]». Із цього випливає, що значення мовних одиниць у межах художнього тексту ускладнюється та змінюється в процесі формування авторських концептів. Звичайно, цей процес може відбуватися в будь-якому дискурсі, але саме в художній літературі він є найбільш інтенсивним.

За Т.І.Воронцовою, художній текст містить інформацію щонайменше п'яти типів: мовну/граматичну (смісл тексту як функція системних значень мовних одиниць), літературознавчу (текст як наслідок індивідуальних стильових особливостей автора та обставин його життя), культурологічну (текст як відбиття лінгвокультури певної епохи), прагматичну (текст як прагматично-комунікативне явище з певною функцією та відповідною цій функції побудовою) і когнітивну (текст як певний засіб організації та представлення інформації) [36, с.24-25]. Усі ці типи інформації взаємодіють у

процесі інтерпретації тексту. Смысл твору виникає як композиційна функція всіх цих чинників, які сукупно формують значення окремих мовних одиниць — тобто мікросемантика залежить від макросемантики (терміни Ф. Растьє) [222, с.6].

Таким чином, дискурсивний аспект художнього твору полягає в його аналізі як суспільного явища, поява та зміст якого є обумовленим культурними чинниками. Знаряддям лінгвістичного аналізу цих чинників у когнітивно-дискурсивній парадигмі може бути концепт, який «належить свідомості, є детермінованим культурою та об'єктивованим у мові [150, с.6]». Художня література є феноменом культури, що відбиває найбільш істотні суспільні, морально-етичні та філософські проблеми суспільства та варіанти їх розв'язання у конкретну історичну епоху. Саме тому «тексти культури... є найбільш природним середовищем існування концептів, у якому концепти не лише існують, але й формулюються, накопичуються, змінюються та передаються [158, с.41]». Культуроспецифічні слова у художніх текстах можуть бути розглянені як поняттєві знаряддя, які відбивають досвід суспільства стосовно певних способів діяти та міркувати [25, с.20].

Описаний підхід до вивчення художньої літератури застосовується у працях, присвячених творчості окремих письменників; так С.М. Богатова провела дослідження концепту «дім» у творчості Вірджинії Вулф [19]. Він є перспективним і для зіставних досліджень: системне обстеження варіативності змісту культурних концептів на великому обсязі художніх текстів може дати результати, показові для всієї культури, якій належать дані твори. Однією з перших праць у цьому напрямку є дисертаційне дослідження О.А. Мордвіної-Щодро, яка описала лінгвокультурні конотації прикметників на позначення якостей людини на матеріалі сучасної російської літератури та публіцистики [109].

Дане дослідження проводиться на матеріалі корпусу британських художніх романів XVIII-XX ст., загальний обсяг якого становить близько 6 мільйонів слів. Корпус охоплює шість історико-літературних періодів, кожний із яких репрезентований шістьма романами. Теоретичні засади та методи дослідження, а також базові статистичні дані за корпусом наведено в додатку А.

Висновки до першого розділу

Когнітивно-дискурсивний підхід до словотвору фокусує увагу на когнітивних механізмах формування похідних слів, а також на комунікативних, соціолінгвістичних, стилістичних та лінгвокультурних чинниках їх функціонування.

Когнітивна лінгвістика виходить з того, що в кожній мові представлено національно-специфічний варіант осмислення дійсності. Фіксація досвіду людей мовними знаками відбувається у відповідності до певних когнітивних моделей. Базовими одиницями людської свідомості є концепти. Зв'язки між концептами за принципом спільності сфери досвіду моделюють в термінах макроконцептів, доменів та концептосфер, за принципом ситуативної сполучуваності — в термінах фреймової семантики, а за принципом стійких асоціацій — як когнітивні метафори. Категорії свідомості є прототипними, тобто такими, що мають відносно усталене ядро та дифузну периферійну зону, яка може частково перетинатися з периферійними зонами інших категорій.

В даному дослідженні *Nness* розглядаються як субстантивна форма категорії якості в англійській мові. Когнітивний механізм їх утворення полягає у переосмисленні якості як самостійної сутності, не залежної від

предмета, якому вона властива: при цьому відбувається пригнічення інформації про носія якості, яку позначає твірна основа *Nness*, та профілювання самої якості. Абстрагування якості від класу реальних денотатів призводить до збільшення обсягу її змісту, за рахунок чого значення абстрактного іменнику стає більш дифузним та нечітким і, отже, більш залежним від контексту та індивідуального досвіду мовців. Завдяки дифузності свого значення абстрактні іменники за обсягом змісту наближаються до відповідних їм концептів, що обумовлює можливість їх аналізу як слів-концептів або імен концептів.

Дискурсивний підхід до вивчення художніх творів передбачає їх аналіз як результату комунікації між автором та суспільством, у якому їх створено. В літературі втілюється специфічна картина світу, система цінностей якої обумовлюється культурними тенденціями та специфікою авторського світобачення, причому індивідуальний компонент ґрунтується на загальнокультурному та є результатом його критичного осмислення. Оскільки абстрактні похідні іменники — слова-концепти — є своєрідними посередниками між мовою та когніцією, що перетворюють результати осмислення дійсності на одиниці досвіду, то їх вживання у художньому дискурсі обумовлюється соціально-культурними чинниками та відбиває безперервний процес переосмислення та становлення культурних норм.

Когнітивно-дискурсивний підхід передбачає комплексне вивчення особливостей значень, сполучуваності та комунікативних чинників функціонування мовних одиниць. Тому наступний розділ присвячено аналізу семантичних, прагматичних та синтаксичних особливостей *Nness* у британських романах XVIII-XX ст.

РОЗДІЛ 2

АБСТРАКТНІ ІМЕННИКИ ІЗ СУФІКСОМ –*NESS*

У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Семантика, синтактика та прагматика традиційно розглядаються як три виміри мови як знакової системи, відповідні трьом рівням аналізу у лінгвістичних дослідженнях. Цей принцип прийнятий і у даній роботі. Однак У. Морріс, який увів тріаду «семантика — синтактика — прагматика», наголошував на тому, що вони не є автономними рівнями, які можна вивчати незалежно один від одного [110, с.91]. Ю.С. Степанов також зауважує, що кожний з цих вимірів існує лише у тісному зв'язку з іншими та обумовлюється ними [155, с.280]. З цього випливає, що аналіз семантики неможливий без залучення даних про сполучуваність та прагматичне навантаження досліджуваних одиниць, прагматика амальгамована з семантикою та конструюється у синтаксисі, а синтаксична поведінка слів обумовлюється настановами мовця та складом його лексикону. Тому кожний з підрозділів даної роботи містить посилання на інші та певною мірою спирається на їх результати.

2.1. Семантика абстрактних іменників із суфіксом –*ness*

2.1.1. Тезаурус абстрактних іменників із суфіксом –*ness*

Основна різниця між структурним та когнітивним підходами до аналізу семантики мовних одиниць полягає в тому, що об'єктом останнього є «не значення як вторинна функціональна властивість знака, а знання, інформація про об'єкт, що може бути репрезентована в будь-якому вигляді: наївна, наукова, така, що є результатом досвіду або помилки [143, с.122]». Саме в такому розумінні Ю.С. Караулов називає «тезаурусом» власне когнітивний

рівень мовної особистості [70, с.56]. Метою даного підрозділу є з'ясування того, які саме уявлення про світ фіксують *Nness* та яку роль вони відіграють у конструюванні художньої картини світу.

Ідея опису ХКС через її словник не є новою: «частотний тезаурус мови письменника (або твору, або групи творів) — ось що таке «художній світ» у перекладі мовою філологічної науки [40, с.125]». Такий тезаурус є не практичним універсальним словником мови, а своєрідною когнітивною картою, що визначає, який тип знань фіксується словами, ужитими в даному дискурсі, причому «принципи класифікації та групування словникових одиниць, засоби встановлення залежностей між ними... відбивають певні уявлення про будову світу [35, с.29]».

Своєрідність групування лексики в тезаурусі як когнітивному рівні мовної свідомості є водночас найбільш цікавим аспектом дослідження і найбільш складною проблемою для лінгвіста. О.І. Смирницький вважав, що класифікувати всю лексику мови за семантичним принципом майже неможливо, оскільки цьому заважають полісемія та розбіжність логічних і контекстних лексичних угруповань [151, с.177]. Ю.Н. Караулов погоджується з тим, що створити вичерпний та несуперечливий тезаурус мови неможливо, але пояснює це з антропоцентричних позицій: «саме на рівні тезаурусу починається мовна особистість, вибір, надання переваги одному поняттю перед іншим, суб'єктивна ієрархія понять та цінностей [70, с.53]».

В історії лінгвістичної науки було зроблено сотні спроб класифікувати слова за значенням — як в практичній лексикографії (ідеографічні словники), так і в теоретичному мовознавстві. Було запропоновано безліч класифікаційних схем для окремих граматичних класів слів (наприклад, прикметників [173] та предикатної лексики [147]). В останні роки дослідження в цьому напрямкові вийшли за межі мовознавства. У галузях

машинної обробки тексту та розробки штучного інтелекту створюються так звані структурні онтології (formal ontologies) — таксономічно організовані бази знань про об'єкти та їх властивості, які полегшують пошук інформації в окремих предметних галузях. Популярним напрямком досліджень є семантична анотація корпусів. Так, за допомогою системи UCREL [223] здійснено семантичний аналіз частини Британського національного корпусу; йде робота над анотацією Американського національного корпусу за допомогою категорій WordNet [238] — словникової бази англійської мови, яка містить більше ста тисяч синонімічних рядів іменників, дієслів, прислівників та прикметників.

Проте труднощі, на які вказував О.І. Смирницький, поки що подолати не вдалося. Імовірно, однією з причин недовершеності автоматичного семантичного аналізу Британського та Американського національних корпусів є те, що і WordNet, і USAS було створено як універсальні лексикографічні бази й застосовано до корпусів, що репрезентують мову в цілому. Але відомо, що «жодна класифікація не може мати універсального застосування під час аналізу мовного матеріалу [113, с.107]».

Теоретичний вихід із цієї ситуації пропонує французький науковець Ф. Растьє. Він наполягає на тому, що встановлення парадигматичних відношень у лексиці є можливим, але не для мови в цілому, а для її підсистеми, репрезентованої у певному типі дискурсу [221, с.33], оскільки семантичні класи формуються в дискурсі під впливом екстралінгвальних обставин. Проблема семантичної класифікації лексики при такому підході отримує когнітивний та культурологічний ракурси, оскільки йдеться не про мовну систему взагалі, а про ті відношення, які існують в її окремій підсистемі та відбивають специфіку вживання мови певною групою людей у певну історичну епоху та у певних комунікаційних умовах.

Наведені зауваження є особливо справедливими стосовно абстрактних іменників, які становлять один з найбільш складних об'єктів семантичного аналізу: «наскільки б послідовно дослідник не застосовував компонентний аналіз до абстрактних імен, завжди буде «сухий залишок» — такий аспект його змісту, який не можна представити в логічно несуперечний спосіб [178, с.234]». Тому Л.О. Чернейко пропонує вважати власне семантичний аналіз лише попереднім етапом концептуального аналізу. Метою семантичного аналізу є збір мовного матеріалу, який підлягає подальшому аранжуванню в складі концептуальної моделі [58, с.13].

Загальні засади класифікації *Nness* знаходимо у філософській онтології, завданням якої є охарактеризувати реальність шляхом виділення її категорій та встановлення зв'язків між ними. До таких базових категорій класична онтологія відносить матеріальні та абстрактні об'єкти, властивості та відношення, а також їх комплекси [198, с.22]. Оскільки в даному дослідженні *Nness* розглядаються як субстантивна форма категорії якості в англійській мові, їх класифікація є класифікацією якостей, що втілюються в їх твірних основах. Цей підхід впроваджує так звана основоцентрична дериватологія, яка вивчає структурно-системні відношення в системі словотвору не з позицій афіксів, як у традиційній теорії словотвору, а з акцентом на властивості твірної основи [113].

Оскільки *Nness* у даному дослідженні розглядаються як субстантивна форма категорії якості (див. підрозділ 1.3), що на рівні мови висловлюється насамперед в категорії прикметника, то припускаємо, що загальні принципи семантичної класифікації *Nness* та прикметників значною мірою збігаються.

Завдання ускладнюється тим, що в мовознавстві досі немає навіть єдиної точки зору щодо того, які слова називати прикметниками: «категорія прикметника, особливо в англійській мові, виявляється надзвичайно

дифузним класом слів, до якого на тій чи іншій підставі можна віднести дуже різні типи слів, починаючи від артиклів, займенникових слів різних груп, числівників ..., слів, що мають багато характеристик іменника, та закінчуючи словами, які тяжіють до класу прислівників [174, с.8]». Зауважимо, що список слів, які за тими чи іншими ознаками відносили до категорії прикметника, значною мірою перекликається зі списком основ, до яких може бути приєднаний суфікс *-ness* (див. підрозділ 1.3). Єднальним фактором для них слугує здатність до виконання предикативної функції у пропозиції типу «X є Y». Її згорнення до деривата типу Y-*ness* призводить до того, що суб'єкт судження (X) виносять у синтаксичний контекст або виключають.

Єдиного погляду на принципи семантичного опису прикметників також поки немає. Їх класифікували на базі енциклопедичних знань про світ (А.Н. Шрамм [183]), за ідеографічним принципом (Ж.П. Соколовська [153]) за критерієм сполучуваності з іменниками (О.М. Вольф [147]) тощо. З.А. Харітончик описала відносні похідні прикметники з ономасіологічних позицій і з точки зору кореляцій між словотворчими значеннями афіксів та такими семантичними категоріями, як час та простір [173]. В так званій основоцентричній дериватології, в якій словотворчі характеристики лексичних встановлюються з огляду на семантику їх основ, запропоновано класифікацію прикметників як твірних основ, в якій базовим розподілом є ознаки живих істот та предметів [113, с.110-112]. До перших в цій класифікації відносять, наприклад, такі характеристики, як вік, зовнішність, суспільне становище, а до других — ознаки за матеріалом, з якого виготовлено предмет, за його призначенням та ін..

Розмежування на ознаки живих істот та предметів є релевантним для *Nness*, оскільки вони успадковують від прикметників семантичну несамостійність, залежність від іменника на позначення носія

якості [174, с.18]. Крім того, цей підхід ураховує і семантику, і сполучуваність *Nness*, оскільки, як зазначає Ю.С. Степанов, «у семантичній таксономії перетинаються лінії щонайменше двох типів — ті, що виходять із семантики, та ті, що виходять із синтаксису, причому такий розподіл пояснюється «не класифікаційними зусиллями лінгвіста, а об'єктивною системою Мови [156, с.47]».

З огляду на наведене вище положення Ф. Растьє припустимо, що категорії та класи, що існують в об'єктивній реальності чи універсальних словниках, не обов'язково збігаються з тими, що встановлюються в дискурсі. Це твердження є найбільш справедливим стосовно художнього дискурсу, якому властивий високий ступінь інтерпретативності й суб'єктивності. Тому вже на цьому, першому етапі класифікації, логічний розподіл *Nness* на ознаки живих істот та предметів потребує уточнення. Оскільки матеріалом дослідження є реалістичні романи, основною темою яких є людські стосунки, «ознаки осіб» в цьому дискурсі — це ознаки людей (*feminine trustfulness* [MM]) та їх вчинків, думок, рис характеру тощо (*nearness of his approach* [AV], *greatness of her mind* [CH]). «Ознаки неосіб» стосуються передусім оточення, у якому знаходиться персонаж (*all was moonlit darkness* [JE]), що в художньому дискурсі є непрямим засобом характеристикації дійових осіб та їх психологічних станів.

Відношення між компонентами словника ґрунтуються на трьох типах семантичних зв'язків: входження (за умовою наявності хоча б одної спільної семи — синонімія, гіпо-гіперонімія, градуальність, партитивність, перетин), розходження (антонімія, протилежність та протидія), сходження (родовий зв'язок, тяжіння, темпоральний, локальний, інструментальний та ремінісцентний типи зв'язку) [130, с.34-39], причому перелік типів семантичних зв'язків у різних групах не збігається та залежить від їх

лексичного наповнення [35, с. 68].

Закономірними для *Nness* як слів категорії якості є градаційні зв'язки (*querulousness — angriness — blood-thirstiness*). У відношеннях доповнення або причинно-наслідкових знаходяться такі семи, як «багатство» та «марнотратство» (*richness, luxuriousness — lavishness, profuseness*). Однак гіпонімічні зв'язки між загальними та конкретнішими семами, які вказують на причину певного стану, його додаткову характеристику за засобом або місцем існування, є рідкими та характерними лише для певних лексичних груп (наприклад, *illness — dizziness, sickness — sea-sickness*). А тезаурусне представлення мовних даних передбачає виокремлення загальних онтологічних класів на базі саме гіперо-гіпонімічних відношень.

Названа проблема при роботі з абстрактними іменниками, зокрема тими, що позначають явища внутрішнього світу людини, спричиняється тим, що для сигніфікативної лексики в цілому більш характерна не гіпонімія, а синонімія [35, с.72]. Так, у лексичній базі WordNet [238] дієслова та іменники організовані у ієрархічні семантичні класи, а прикметники представлено як дифузний клас слів, впорядкованих у синонімо-антонімічні блоки. Через відсутність чітких принципів опису сигніфікативної лексики при визначенні структури їх тезаурусу мовознавець ризикує замінити принципи організації об'єкту дослідження на категорії власного світобачення.

Зокрема концепти духовного світу людини були предметом багатьох досліджень, але на даний момент ще немає навіть загальноприйнятого погляду на принципи їх класифікації. Н.О. Скитіна виокремлює у «внутрішньому світі людини» макроконцепти «характер», «розумові здібності», «емоційні стани», «почуття», до складу яких входять такі концепти або мікроконцепти, як «обачливість» та «лінощі»), а в «зовнішньому світі людини» — «людину як живу істоту», «діяльність»,

«поведінку», «людину в суспільстві», «суспільні відношення», «комунікацію думок і почуттів» [149, с.8-12]. Проте важко чітко сформулювати умови розмежування категорій «людини у суспільстві», «поведінки» та «суспільних відношень». У праці О.С. Шибкової [182] суб'єктно-оцінні характеристики людини поділяються на емоційні та соціально-комунікативні стратегічного й тактичного підтипів. Ознаки «людини внутрішньої» тут зовсім не диференціюються, а до класу стратегічних комунікативних якостей дослідниця відносить такі прикметники, як *living — dead* та *clever — foolish* [182, с.317-318].

Якщо враховувати, що ці роботи виконані на різному мовному матеріалі, то названі розбіжності є цілком закономірними й підтверджують нашу вихідну тезу про те, що принципи організації лексичних груп обумовлюються специфікою дискурсу та знаннями, якими володіють комуніканти. «Об'єктивні», наукові класифікації, зокрема класифікації емоцій у психології, не є релевантними для опису «наївної» картини світу. Тому основною метою нашої роботи є встановлення не онтологічних класів, а більш дрібних семантичних груп *Nness*, організованих зокрема за допомогою антонімічних та синонімічних відношень. Проте для зручності представлення матеріалу розмежуємо «якості людини» за доменами, тобто сферами досвіду, до яких належать якості, позначені *Nness*. Як і в усіх цитованих класифікаціях, у нашому матеріалі виокремлюються «зовнішні» та «внутрішні» характеристики людини, причому на «зовнішні якості» (фізичні характеристики людини, сфера досвіду — «тіло») випадає лише близько 10% *Nness* корпусу. «Внутрішні якості» поділяємо на такі домени: «риси характеру», «психічні стани», «комунікативні характеристики людини» та «суспільно-нормативні характеристики». Ще раз зауважимо, що запропонована класифікація на даному рівні є інтуїтивною і вводиться лише

для зручності представлення результатів дослідження.

Відношення синонімії між двома словами, за В.Г. Вілюманом, може бути обумовленим такими параметрами: співвіднесеність з одним поняттям, спільність контекстуального денотата, близькість за значенням, функціональна єдність, спільна формула дистрибуції чи сполучуваність у межах формули дистрибуції, взаємозамінність, спільність у звучанні, наявність спільної морфеми [28, с.6]. Дослідник вважає, що синонімія виникає при наявності щонайменше двох умов з цього переліку. За Дж. Лайонзом, пріоритетним є контекстуальний критерій, оскільки синонімія більше, ніж інші типи семантичних відношень, залежить від контексту [94, с. 476]. Крім того, дискурсивний підхід до встановлення парадигматичних відношень вимагає додати до переліку В.І. Вілюмана спільність прагматичного компонента значення, оскільки контекстуальні синонімічні відношення передбачають «референтну ідентичність, семантичну подібність, єдність функціонально-стилістичних показників та однакову прагматичну спрямованість номінативних одиниць [10, с. 37]».

З огляду на наведені спостереження, у даному дослідженні спираємося на такі критерії синонімії.

1. Спільність денотатів *Nness*. Наприклад, іменник *smoothness* може позначати красиву шкіру (*feminine smoothness (of her arm)* [TU]), поліровану поверхню (*smoothness of wooden posts* [TU]) або лице, позбавлене тривоги (*face relaxing into smoothness* [PL]). У словниках ці три випадки визнаються окремими лексико-семантичними варіантами. Лише в останньому випадку він є членом синонімічного ряду *placidness, peacefulness, calmness*.

2. Наявність спільного синоніма у принаймні одному словнику. Зауважимо, що висока ступінь вмотивованості *Nness* обумовлює те, що для більшості з них лексикографи обмежуються посиланням на слово, від якого

його утворено, або наводять скорочені дефініції. У роботі були застосовані матеріали тлумачних словників «Oxford English Dictionary», «Collins English Dictionary» та «Merriam-Webster's Collegiate Dictionary», а також словники синонімів та тезауруси «Roget's Thesaurus», «Oxford Thesaurus», «The Synonym Finder», та «Soule's Dictionary of Synonyms». Іменник *roundedness* має власну статтю тільки у Merriam-Webster's Collegiate Dictionary, але в цій статті наведено лише значення *fully developed* та *not angular*, що не підходить в контексті: *Just when I am thin she starts trend for newly roundedness* [BJE]. Проте в статті прикметника *round* наведено синонім *plump*, що дає підставу вважати *plumpness* та *roundedness* синонімами.

Слово, яке має найбільш широке значення в ряду і через це частіше вживається в словниках для тлумачення інших членів синонімічного ряду, вважаємо домінантою відповідного ряду, тобто словом, «яке на правах обов'язкового компоненту значення входить до значення інших членів ряду... та, як самостійне слово, потенційно включає до свого складу семантичні компоненти, які називають усі інші члени, у будь-якій комбінації [28, с.45]». Критерієм широти семантики є також частотність: специфічність семантики є зворотно пропорційною до кількості контекстів, у яких може функціонувати те чи інше слово [18, с.87]. Отже, в якості домінант обираємо більш частотні лексеми з більш загальним значенням.

3. Спільність оцінних конотацій *Nness* (див. п. 2.2.1). Наприклад, негативна оцінна конотація виключає іменник *bonyness* (... *the sallow, hollow cheeks, the same heavy bonyness that Anna the servant had* [PR]) з ряду «позитивних» іменників *slenderness, slimness, thinness, trimness*. Іменники *voluptuousness, licentiousness, lewdness* та *sensuousness, amorousness, seductiveness* у досліджуваному дискурсі не є синонімічними, незважаючи на те, що фактично вони позначають одне й те саме явище: перший ряд

концептуалізує один з аспектів аморальності (домінанта *wickedness*), а другий — близькість із коханою людиною (домінанта *togetherness*).

4. У випадку відсутності усталеного прямого синоніма відношення синонімії може бути встановлене через спільний синонім з домінантою ряду або через спільне тлумачення. Наприклад, іменники *liveliness* та *archness* не є синонімічними у жодному словнику, але в дефініціях обох слів присутнє слово *playful*.

5. Контекстуальна синонімія встановлюється за умовою відсутності у *Nness* сем, що протирічать змісту домінанти ряду, та при наявності в контексті одного чи декількох слів, в обсязі значення яких наявні семи, що їх зближують. Наприклад, у контексті «*During the period of homelessness, the soft-bodied creatures are tender and vulnerable*» [SL] іменник *homelessness* є контекстуальним синонімом *helplessness* та *defencelessness*, хоча у словниках це відношення не зафіксоване. Питання про роль контексту у формуванні семантики *Nness* розглянуто у п. 2.3.8.

Всі синонімічні ряди *Nness*, виявлених в результаті аналізу корпусного матеріалу, знаходяться між собою в антонімічних відношеннях, утворюючи так звані синонімо-антонімічні блоки. Антонімія, за Ю.Д. Апресяном, — це «розбіжність на заперечення або близька до неї розбіжність «більше — менше [4, с.301]». Це визначення є особливо справедливим для слів на позначення якостей, оскільки якість як категорія пізнання характеризується градаційністю [120, с.44]. Так, іменники *bonyness* та *plumpness* характеризують людину за одним й тим самим параметром (вагою) та утворюють оцінну шкалу, на одному з кінців якої знаходяться слова на позначення великої ваги, а на другому — малої. Оскільки така шкала завжди є оцінною, тобто відбиває оцінку об'єкта мовцем за ступенем наявності певної ознаки, її середина є пустою, адже середній ступінь прояву ознаки

рідко фіксується мовною свідомістю [32, с.49-50].

Члени синонімічних ряди, домінанти яких знаходяться між собою в відношеннях антонімії, в словниках можуть визначатися через обидві домінанти; ті «негативні» слова, що в словниках визначаються через «позитивну» домінанту, в нашому тезаурусі наведено на початку ряду. Надалі наводяться слова, що визначаються лише через «негативну» домінанту та її синоніми. Наприклад, в опозиції *Prudence – Unreasnableness* на негативному полюсі поля в першу чергу наводяться іменники *inconsiderateness, unreasonableness, weakness*, які витлумачуються через слово *prudent* та його деривати. Потім подано іменники, що витлумачуються через *unreasonable (arbitrariness, ludicrousness)*.

Зауважимо, що окрім оцінки за ступенем інтенсивності, яка є невід'ємним компонентом виокремлення назви якості як такої, антонімічним парам *Nness* властива і власне прагматична оцінка, оскільки значення максимального та мінімального ступеня прояву якості, як правило, є амальгамованим з позитивною чи негативною оцінкою за критеріями «добре / погано» або «є бажаним / є небажаним»: *kindness — unkindness, richness — poorness*. Питання аксіологічних конотацій *Nness* буде більш докладно розглянуто у підрозділі 2.3; на даний момент зауважимо, що в даній роботі ми користуємося поняттям «оператора норми» А.Є. Кібріка, який наголошує на тісному зв'язку між мовною та когнітивною маркованістю, причому «немарковане мовне значення відповідає когнітивно нормальному (природному, очікуваному) стану речей» [75, с.62]. Саме тому в парах типу *kindness – unkindness, happiness – unhappiness, consciousness – unconsciousness* ті якості, які позначають бажані, позитивні явища мають простішу словотворчу структуру, а негативні явища утворюються за допомогою заперечного префіксу.

В результаті опрацювання корпусного матеріалу за принципами, описаними вище, було складено тезаурус *Nness*, наведений у додатку Б; його структура та статистичні дані представлено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Структура тезаурусу *Nness* та базові статистичні дані за корпусом

Домен	Домінанта позитивного полюсу ЛСП	Типи <i>Nness</i>	То-кени <i>Nness</i>	Домінанта негативного полюсу ЛСП	Типи <i>Nness</i>	То-кени <i>Nness</i>
Фізичні характеристики людини	Beauty	22	137	Ugliness	12	59
	Health	2	15	Illness	30	433
	Strength	8	19	Weakness	12	110
Риси характеру	Boldness	10	32	Cowardliness	3	16
	Firmness	14	135	Weakness	5	118
	Generosity	8	23	Selfishness	19	114
	Kindness	21	1463	Unkindness	26	251
	Sincerity	23	403	Deceitfulness	15	33
	Good temper	5	344	Bad temper	20	62
	Shyness	9	179	Boldness	19	140
Prudence	21	148	Unreasonableness	29	420	
Комунікативні характеристики людини	Friendliness	8	34	Coldness	17	165
	Obligingness	10	42	Perverseness	18	104
	Politeness	8	224	Rudeness	11	108
	Togetherness	13	51	Loneliness	18	145
	Goodness	20	80	Badness	37	169
	Willingness	15	340	Unwillingness	10	49
Психічні стани	Consciousness	28	596	Unconsciousness	41	270
	Happiness	13	1342	Unhappiness	31	466
	Liveliness	21	90	Listlessness	25	189

Продовження табл. 2.1

Домен	Домінанта позитивного полюсу ЛСП	Типи <i>Nness</i>	То-кени <i>Nness</i>	Домінанта негативного полюсу ЛСП	Типи <i>Nness</i>	То-кени <i>Nness</i>
	Calmness	20	190	Emotion	28	449
Суспіль-но-нор-мативні характеристики	Business	12	1397	Idleness	14	77
	Goodness	13	809	Wickedness	22	463
	Orderliness	13	53	Disorderliness	17	38
	Fineness	13	57	Roughness	20	146
	Richness	7	47	Poverty	14	30
	Fitting a social role	16	42	Not fitting a social role	1	1
	Highness	15	92	Lowliness	7	41
	Commonness	5	21	Strangeness	17	62
	Propriety	28	171	Impropriety	19	47
Характеристики об'єктів художньої дійсності	Clearness	12	110	Vagueness	10	34
	Difference	8	14	Sameness	4	68
	Freshness	5	80	Staleness	6	10
	Bigness	36	171	Smallness	15	56
	Light	19	182	Darkness	17	452
	Pleasant sensation	27	88	Unpleasant sensation	23	51
	Quickness	7	71	Slowness	5	22
		535	9292		637	5450

Дані, наведені у табл. 2.1, свідчать про те, що загалом *Nness*, що об'єктивують «позитивні» якості, значно переважають за кількістю, але характеризуються меншою номінативною щільністю, що пояснюється відомою тенденцією мови до більшої деталізації назв негативних явищ. Лише в 14 з 37 ЛСП позитивні полюси опозицій переважають за

номінативною щільністю. Однак найбільш частотні *Nness* (*kindness, happiness, business*) знаходяться саме на позитивних полюсах, і через це загальна кількість «позитивних» *Nness* майже вдвічі переважає кількість «негативних». Різка асиметрія номінативної щільності, коли один з полюсів майже зовсім не деталізований, може бути спричинена як екстралінгвальними факторами (наприклад, стан *illness* більше привертає до себе увагу, ніж *health*), так і мовними, зокрема зручністю акту словотвору за допомогою суфіксу *-ness*. Так, у опозиції *Fitting a role — Not fitting a role* більше деталізованим є полюс, який не вимагає наявності негативного префікса, який спричинив би формування чотирьохскладного іменника (*manliness — unsisterliness*).

Значна кількісна перевага іменників на позначення якостей людини порівняно з іменниками на позначення якостей предметів стає ще помітнішою на фоні того факту, що саме домен «характеристики об'єктів художньої дійсності» є головним джерелом полісемії у художньому дискурсі. До його складу належать *Nness*, первісні значення основ яких є ознаками предметів; однак номінації з цього домену можуть переходити до психоемоційної сфери (*sharpness (of nails) [WH] — sharpness of speech [PA], coolness (of flowers) [MD] — coolness in friendship [CH]*).

За складом статей наш тезаурус не завжди повторює статті загальних тезаурусів англійської мови або інші класифікації лексики на позначення внутрішнього світу людини, оскільки він описує підсистему англійської мови, що існує у британському художньому дискурсі. М.Л. Гаспаров називає такі словники «функціональними тезаурусами», тобто тезаурусами, побудованими за принципом суміжності понять у фразі, творі чи групі творів [40, с.126]. Вже перелік статей такого тезаурусу дозволяє зробити деякі спостереження лінгвокультурного плану: так, опозиція *Goodness —*

Wickedness замість *Goodness* — *Badness* свідчить про підвищену увагу до морально-етичної сфери, опозиція *Highness* — *Lowliness* вказує на суспільство з жорсткою суспільною ієрархією. Опозиція *Calmness* — *Emotion* концептуалізує спокій не як душевний спокій, а як стриманість, приховування своїх почуттів, що вже наближається до комунікативно-стратегічних характеристик. Опозиція *Obligingness* — *Perverseness* обумовлюється нормами поведінки, у яких скромність та поступливість конструюються як чесноти, а протиставлення своєї думки твердженню співрозмовника є несхвальним. Все це підтверджує перспективність дослідження *Nness* у британській літературі у лінгвокультурному аспекті, якому присвячено третій розділ даного дисертаційного дослідження.

Когнітивний підхід, обраний у даному дослідженні, вимагає чіткого визначення співвідношення між *Nness* та елементами концептуального рівня ХКС. Як було показано у підрозділі 1.4, однією з загальних особливостей художнього дискурсу є те, що всі елементи концептосфери, істотні для висловлення авторської позиції, експліцитно відображені в тексті твору, а їх розташування та оформлення відбиває їх місце в ієрархії цінностей автора. Ми виходимо з того, що кількість концептів є меншою за кількість лексичних одиниць, що концепт є ширшим за лексичне значення і, отже, не може бути повністю об'єктивованим. Різні лексичні одиниці можуть номінувати його різні аспекти, що на мовному рівні відбивається у вигляді лексико-семантичного поля. Організуючим центром поля є його домінанта, тобто його найбільш частотне та широке за значенням слово, яке водночас слугує так званим іменем концепту. Відтоді приймемо, що статті тезаурусу *Nness* містять засоби об'єктивації концептів, номінованих домінантами відповідних лексико-семантичних полів. Однак лексико-семантичне поле разом з його домінантою само по собі не є вичерпною моделлю концепту, оскільки

концептуальна структура складніша за простий перелік сем чи синонімів ряду і включає також дані про сполучуваність і лінгвокультурні конотації *Nness*.

Отже, на даному етапі дослідження було створено тезаурус *Nness*, склад якого відбиває не лише системно-мовні, але й контекстуальні парадигматичні відношення між *Nness* — синонімічні, антонімічні, градуальні та гіпонімічні. В ході роботи для 1014 *Nness*, наявних у дослідницькому корпусі, було виявлено 1157 лексико-семантичних варіантів та встановлено парадигматичні відношення між ними. Було виокремлено 37 ЛСП ознак людей та об'єктів художньої дійсності. ЛСП *Nness* мають полярну структуру містять принаймні два синонімічних ряда, доміанти яких знаходяться між собою у відношеннях антонімії. Критеріями вибору доміант були максимально широкий обсяг значення та велика частотність; по можливості перевага віддавалася *Nness*. Доміанти ЛСП в даному дослідженні вважаються іменами концептів або словами-концептами. Результати дослідження свідчать про специфічність складу тезаурусу *Nness* у британських романах та про перспективність його подальшого вивчення в лінгвокультурному аспекті. Дані семантичного аналізу *Nness*, отримані в ході дослідження, були використані в ході анотації корпусу.

2.1.2. Семантика абстрактних іменників із суфіксом *-ness* як дискурсотворчий чинник

Однією з визначальних рис абстрактних похідних іменників є нечіткість та широкий обсяг їх значення. Склад тезаурусу *Nness* свідчить про те, що активність досліджуваного словотвірного типу зосереджена на явищах внутрішнього світу людини — її емоціях, психічних станах, характеристиках особистих стосунків тощо, тобто на сфері, яка значною мірою залежить від

індивідуального досвіду мовців і яка є однією з найбільш істотних для жанру роману. Із цього випливає, що значення *Nness* у художніх текстах може бути знаряддям конструювання саме тих відтінків почуттів і станів, які потрібні авторові. Відтоді постає питання про «дискурсотворчу» функцію *Nness*, під якою в даному пункті маємо на увазі не прагматичні та комунікативні аспекти їх функціонування, а роль їх семантики в організації контексту, у якому вжито *Nness* – «основна змістовна ланка побудови вербальної форми тексту і разом з тим як основа «інтерпретації» світу [131, с.186]».

Питання про роль семантики абстрактних іменників у конструюванні тканини художнього твору вже ставилося в роботі Л.В. Брікотніної, де розглянуто два основні типи текстових повторів за участю абстрактних імен якості: словотворчі, у яких похідний абстрактний іменник ужито разом із його твірною основою, і тематичні, у яких повтор абстрактних іменників сприяє створенню змістової домінанти тексту [23, с.153-160]. Словотворчі повтори розглянуто переважно з точки зору розподілу похідних і простих слів у тема-рематичній структурі тексту. Дослідниця зауважує, що тематизація якості за допомогою абстрактного іменника після вживання його основи дозволяє сконцентрувати увагу на нових аспектах якості, що стає новою ремою висловлювання [23, с.158]. Тематичні повтори проаналізовано на матеріалі окремих уривків із художніх творів, у яких повторюються абстрактні іменники, спільні за семантикою. Питання їх взаємодії з іншими словами з контексту в праці Л.В. Брікотніної спеціально не ставиться та буде розглянуто нижче.

1. Словотворчі контексти. Семантичні відношення між *Nness* та його твірною основою в так званих словотворчих контекстах залежать від позиції похідного та мотивуючого слова відносно одне одного. Можливі три типи структури такого контексту: твірну основу вжито перед *Nness*, після *Nness*

або в обох позиціях.

У випадках, де мотивуючий прикметник випереджає похідний іменник, прикметник позначає ситуативний вияв якості, тоді як іменник називає цю якість в абстрагованому вигляді, що немовби підносить її над сюжетною лінією твору та фіксує як окреме явище в художній картині світу. Такі випадки демонструють дію когнітивної операції абстрагування, коли інтелективна функція *Nness* розкривається в повному обсязі. Абстрагування за допомогою *Nness* профілює концепт, зосереджуючи на ньому увагу читача, а також розвиває його, розширює його зміст і генералізує якість, яку він позначає:

*I valued what was good in Mrs. Fairfax, and what was good in Adele; but I believed in the existence of other and more vivid kinds of **goodness**, and what I believed in I wished to behold [JE].*

Коли похідний іменник передує своїй мотивуючій основі, відбувається специфікація якості, позначеної *Nness*. Автор спочатку наводить більш загальне слово, змушуючи читача звернутися для його інтерпретації до власного ментального лексикону, а потім пояснює, що саме малося на увазі. Таким чином обсяг значення абстрактного іменника звужується й стає більш специфічним. У контексті, наведеному нижче, читач спершу конструює власний образ *newness of nature*, який у більшості людей асоціюється з красою весни, і лише потім усвідомлює, що для героя роману, аматора-натураліста, це означає пошуки скам'янілостей:

I think two things pleased him best — the delicious newness of the nature: new plants, new trees, new birds — and... some entrancing new fossils. [FLW]

Рамкова будова спостерігається в контекстах, де мотивуюча основа випереджає абстрактний іменник, але подальший контекст конструює те ж саме поняття. Логічно припустити, що в таких контекстах відбувається

водночас генералізація та специфікація значення *Nness*, однак виявляється, що після виходу на високий рівень абстракції не так просто повернутися до конкретики.

I am a small man, closed in a small space, / Expert in smallness, in the smallest things, / The inconsiderable and overlooked, / The curious and the ephemeral [PO].

В уривку, наведеному вище, перша фраза описує начебто реальну ситуацію (*a small man closed in a small space*). Після іменника *smallness* його твірна основа вживається з десемантизованим іменником *things*, який є фактично таким же абстрактним, як і суфікс *-ness*. В останніх фразах семантика *small* уточнюється за допомогою суміжних понять, але прикметники вжито в субстантивованій формі з означеним артиклем, що підвищує їх абстрактність, утримуючи їх на тому ж рівні, що й *smallness*.

2. Тематичні фрейми. Ми застосовуємо термін М. Мінського «тематичний фрейм» [217] до контекстів, у яких *Nness* ужито разом не з його мотивуючою основою, а з іншими словами близької семантики. За Т.В. Белошапковою, тематичний фрейм виходить за межі речення та реалізується в понадфразових єдностях [15, с. 69].

Тематичні фрейми становлять великий інтерес із точки зору явища «прирощення змісту» в контексті, характерного для художньої літератури. Уживання в одному контексті *Nness* і слів, що належать до того самого ЛСП, оформлює контекстне значення *Nness* та сприяє когезії тексту, створенню його семантичної домінанти. Як і у випадку словотворчих контекстів, взаємовідношення між семантикою *Nness* та близьких до нього слів залежить від їх розташування відносно один одного.

У випадках, коли *Nness* знаходиться в кінці контексту, автор спершу наводить його контекстний референт — якість, локалізовану в часі та

просторі (див. п. 2.3.6), яка в такий спосіб отримує більш містку та компактну номінацію за допомогою *Nness*. Значення абстрактного іменника в таких випадках максимально конкретизовано й «запрограмовано» автором, для інтерпретації *Nness* читачеві достатньо інформації, наведеної в тексті, і немає потреби звертатися до власного ментального лексикону.

Irritated as I was at their foolish mirth and vexatious imputations, the uneasiness did not continue long... [AG]

Nness може виступати в ролі центру, що організує контекст і справа, і зліва: його семантика підсумовує попередні означення та розвивається в подальшому судженні. Наприклад, розглянемо уривок зі вступу до «Млину на Флоссі», у якому елементи тематичного фрейму «ріка» (*damp, full, brimful, stream, drown*), одного з центральних образів роману, немовби вбираються абстрактним іменником *moistness*. Крім того, відносно іменника *moistness* відбувається й позиціювання голосу автора: на початку контексту оповідач дивиться на ріку зверху (*bridge*) і так захоплюється видовищем, що забуває, де знаходиться, занурюється в *moistness*. Наприкінці контексту оповідь виходить зі сфери ріки, і читач разом з оповідачем повертається до *drier world above*.

And this is Dorlcote Mill. I must stand a minute or two here on the bridge and look at it, though the clouds are threatening, and it is far on in the afternoon. Even in this leafless time of departing February it is pleasant to look at, — perhaps the chill, damp season adds a charm to the trimly kept, comfortable dwelling-house, as old as the elms and chestnuts that shelter it from the northern blast. The stream is brimful now, and lies high in this little withy plantation — and half drowns the grassy fringe of the croft in front of the house. As I look at the full stream, the vivid grass, the delicate bright-green powder softening the outline of the great trunks and branches that gleam from under the bare purple boughs, I am

*in love with **moistness**, and envy the white ducks that are dipping their heads far into the water here among the withes, unmindful of the awkward appearance they make in the drier world above. [TMF]*

Функціонування слів такого високого рівня абстракції, як *Nness*, ґрунтується на більш конкретних образах. Імовірно, саме тому в тематичних фреймах, на відміну від словотворчих контекстів, *Nness* не буває позбавлений зв'язку з попередніми висловлюваннями. У жодному з 36 проаналізованих романів *Nness* не вживаються на початку тексту.

3. Комбінація тематичних і словотворчих відношень. Зв'язки між *Nness* і словами, пов'язаними з ним через словотвір або семантику, можуть охоплювати досить великий обсяг тексту. Так, у прикладі, наведеному нижче, іменник *forgiveness* випереджено мотивуючим словом *forgiving*, але між ними майже сторінка тексту. Вона містить епізод, у якому служниця в домі місіс Пултні ледь не втратила роботу через маленьку провину, але завдяки Сарі не була звільнена. Словотворчий повтор *forgiving – forgiveness* не випадковий: саме прощення є темою всього епізоду, у якому автор іронізує над місіс Пултні, що вважає себе взірцем християнської моралі. Словотворчий повтор є обрамленням епізоду, тоді як добір слів наприкінці абзацу уточнює та доповнює *forgiveness* місіс Пултні, указуючи на її справжні мотиви.

...the upstairs maid whose duty it was unfailingly each Tuesday to water the ferns in the second drawing room - Mrs. Poulteney kept one for herself and one for company - had omitted to do so. The ferns looked greenly forgiving; but Mrs. Poulteney was whitely the contrary...

Miss Sarah was swiftly beside her; and within the next minute had established that the girl was indeed not well, had fainted twice within the last week, had been too afraid to tell anyone ...

So the rarest flower, forgiveness, was given a precarious footing in

Marlborough House; and when the doctor came to look at the maid, and pronounced green sickness, Mrs. Poulteney discovered the perverse pleasures of seeming truly kind [FLW].

Таким чином, семантика *Nness* у художніх творах уточнюється, звужується та доповнюється, що відбиває процеси концептуалізації позначених ними якостей. На текстовому рівні ці процеси репрезентуються в словотвірних і семантичних зв'язках між *Nness* і словами з їх оточення, які сприяють когезії тексту. Уживання *Nness* наприкінці контексту є засобом генералізації, піднесення лінії оповідання, у таких випадках його семантика вбирає в себе зміст попередніх висловлювань. *Nness*, ужиті всередині контексту, є водночас засобами узагальнення суджень, які їм передують, і вихідною точкою подальшої оповіді.

Аналіз семантики *Nness* при складанні їх тезаурусу у п. 2.1.1 показав, що істотним компонентом їх значення є оцінні конотації. Докладному аналізу цього питання присвячено наступний підрозділ.

2.2. Прагматика абстрактних іменників із суфіксом *-ness*

2.2.1. Оцінні конотації абстрактних іменників із суфіксом *-ness*

У широкому сенсі під «прагматичним компонентом значення» мають на увазі інформацію про суб'єктивне ставлення мовця до предмету мовлення [117, с.20-21]. «Суб'єктивне ставлення мовця», у свою чергу, є широким визначенням змісту категорії модальності, яку в мовознавстві країн СНД традиційно розмежовують на об'єктивну (способи дії дієслів — реальна/ірреальна) і суб'єктивну (висловлену лексичними засобами) [140, с.167]. У західній лінгвістиці головними типами модальності визнаються епістемічна (упевненість, можливість) і деонтична

(обов'язковість, дозвіл та заборона) [195, с.109-110]. Й. ван дер Аувера та В.І. Плуґян вважають, що категорія модальності утворюється парадигматичними значеннями необхідності й можливості (дебітивності), і виключають з її складу волітивний та евіденціальний типи [189, с.84-85].

Одним із найбільш дискусійних питань теорії модальності є її співвіднесення з категорією оцінки, змістом якої також є висловлення ставлення мовця до пропозиції. Так, А.Е. Левицький розмежовує модальну й оцінну функції номінативних одиниць [96, с.145]. Однак «за своїми логічними властивостями аксіологічні модальності є тотожними модальностям інших груп... нормативні поняття «обов'язково», «дозволено» та «заборонено» можна визначити через оцінні поняття. Це означає, що деонтичну модальну характеристику можна звести до оцінної [66, с.10]». Тому погоджуємося з тими мовознавцями, що, як О.М. Вольф, [32] розглядають оцінні значення як окремий тип модальності.

Оцінність *Nness* ґрунтується на тому, що вони є субстантивною формою категорії якості, а словам на позначення якостей властива градаційність. Сприйняття ознак загалом є суб'єктивним та передбачає оцінку мовцем ступеня їх інтенсивності, що й обумовлює прагматичний аспект слів категорії якості [120, с.10]. Саме тому, як показав огляд останніх публікацій, проведений І.В. Чекулаєм [176, с.124-125], сучасні дослідження оцінної модальності часто проводять на матеріалі прикметників. Так, у роботі Н.Г. Виноградової [29], присвяченій оцінним синтаксичним конструкціям, було проведено аналіз тематичних груп оцінних прикметників. Зрозуміло також те, що серед аксіологічно маркованих прикметників найбільшу увагу привертають ті, які позначають характеристики людини: за О.Л. Бессоною, в оцінному тезаурусі англійської мови найчисленніші групи складають номінації з психоемоційної сфери людини (1506 одиниць), а

також назви якостей і рис характеру людини (1393 одиниці), причому в деяких групах наявні опозиції оцінних концептів [17].

Перед тим як перейти до аналізу аксіологічних конотацій *Nness*, наведемо деякі базові теоретичні положення. У найбільш широкому сенсі слова оцінка полягає у висловленні мовцем суб'єктивного ставлення до факту дійсності відповідно до своєї системи уявлень. Н.Д. Арутюнова підкреслює, що оцінне значення є реляційним, тобто «таким, що встановлює відношення між світом та його ідеалізованою моделлю [7, с.182]». За О.М. Вольф, оцінка включає до свого складу так звану модальну рамку (суб'єкт оцінки, об'єкт оцінки та власне оцінка), імпліцитну шкалу оцінки та стереотипи, на які оцінка орієнтована в соціальних уявленнях мовців, аксіологічний предикат на позначення думки, почуття чи сприйняття, а також такі факультативні елементи, як мотивуючі компоненти, класифікатори й різні засоби інтенсифікації та деінтенсифікації [32, с.12-13]. У випадку так званої порівняльної оцінки у структурі висловлювання з'являються об'єкт, із яким порівнюється об'єкт оцінки, та ознака, за якою вони поєднуються. Однак оцінка в цілому можлива лише в тому випадку, коли об'єкт належить до класу порівняння, тобто до групи об'єктів, споріднених загальною ознакою [32, с.17]. Із цього випливає, що в будь-якій оцінній структурі присутні два об'єкти, але один із них може бути не висловлений експліцитно. Порівняння об'єктів є можливим завдяки наявності так званої шкали оцінок, на якій знаходяться різні ступені інтенсивності тієї чи іншої ознаки.

Залежно від співвідношення власне оцінного та дескриптивного компонентів у значенні слова розрізняють загальнооцінні та частковооцінні аксіологічні значення. Загальнооцінні значення представлені абсолютними оцінками в опозиції «добре — погано»; власне аксіологічний компонент у їх структурі превалює над дескриптивним. Частковооцінні значення поєднують

дескриптивний та аксіологічний компоненти, висловлюючи оцінку об'єкта за певним параметром. Цю тезу ілюструє прототипна модель оцінки, запропонована Г.І. Приходько [135, с.64] (див. рис. 2.1). Із цієї схеми зрозуміло, що частковооцінні значення завжди містять у своїй семантиці аксіологічний компонент, поєднуючи його з більш конкретними семами.

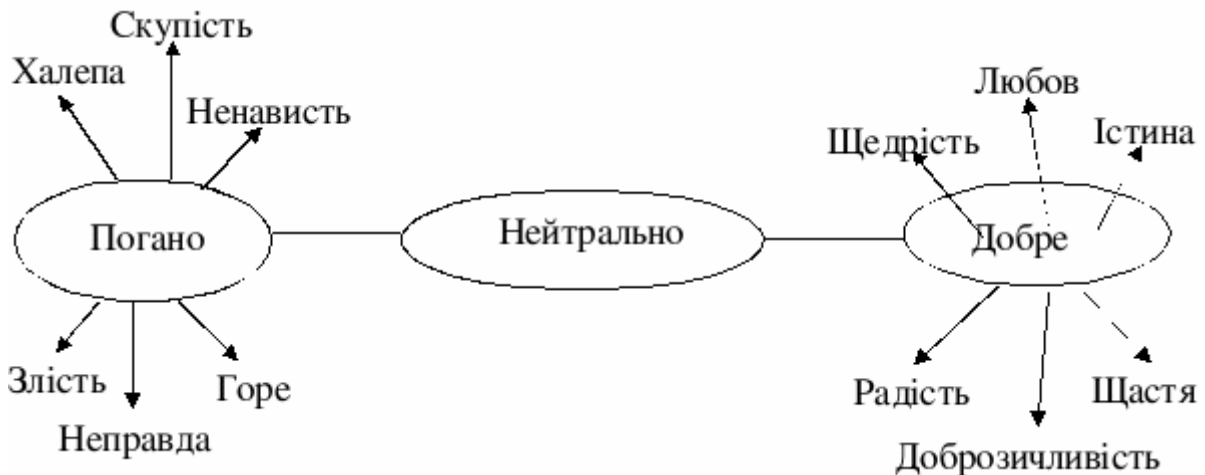

Рис. 2.1. Прототипна модель оцінки

Із когнітивної точки зору акт оцінювання ґрунтується на процедурі стереотипізації — «формі раціонального пізнання, яка є процесом приписування певних характеристик об'єкту пізнання на основі віднесення його до певного класу» [135, с.64]. Нормою вважається когнітивно очікуваний стан речей, відхилення від якого привертає до себе увагу мовця. Наслідком цього процесу є формування оцінки як усвідомлення «нормальності» або «ненормальності» певного явища. Р.М. Хаер зауважує, що перевищення порогу «позитивної» норми перетворює позитивну оцінку на негативну, як у словосполученні «занадто акуратний» [120, с.191].

Nness як засоби висловлення аксіологічної модальності в художніх текстах мають насамперед ту специфіку, що, оскільки дискурс романів загалом є зосередженим на людині та людських стосунках, оцінки, які висловлюють автори текстів та їх персонажі, теж стосуються насамперед

людини й соціального світу. Вони є переважно частковооцінними. Хоча іменник *goodness* є одним із найчастотніших у корпусі (722 вживання), аналіз контекстів свідчить про те, що в 98% випадках ідеться про специфічне значення «комплекс «правильних» рис та моделей поведінки людини» (*It is not the man, it is his goodness that I love [AG]*), що дає підстави віднести цей іменник до морально-етичної, а не загальнооцінної сфери. Системним синонімом *goodness* у даному дискурсі є не *badness* (5 слововживань), а *wickedness* (172 слововживання).

ЛСП *Goodness – Badness*, яке висловлює оцінні значення, містить лише 7 номінацій загальнооцінного характеру, які вживаються 88 разів. У його складі наявні також емоційні оцінки з домінантами *pleasant – unpleasant (agreeableness, alluringness – abjectness, atrociousness)*. Такі слова є афективними, і їх оцінний компонент не вмотивований об'єктивними властивостями об'єкта оцінки [159, с.74]. У художньому дискурсі ці іменники вживаються як характеристики зовнішності людей (*amiableness of your person, disagreeableness of his person [CH]*), їх поведінки (*his agreeableness [AM]*) або процесу комунікації (*snugness of the evenings [CR]*). До цього ЛСП відносимо також оцінки зі значенням вдачі (*happiness – lucklessness, unluckiness, unhappiness*) та важливості (*imperativeness – minuteness, slightness*).

Звертає на себе увагу наявність у ЛСП *Goodness – Badness* «негативних» синонімічних рядів, які не мають «позитивних» корелятивів і висловлюють емоційно-експресивні оцінки з домінантами *ridiculous (ridiculousness, grotesqueness, monekeyishness)* та *fearsome (direness, ghastliness, horridness)*. Вони не називають параметрів, за якими оцінюється об'єкт, але називають негативні почуття, які це явище викликає в мовця. Те, що вони не мають прямих «позитивних» корелятивів на позитивному полюсі

ЛСП, свідчить про те, що негативні явища не тільки привертають до себе більше уваги, але й викликають більш сильну емоційну реакцію.

Відомо, що оцінна шкала є асиметричною: «слова на позначення середнього ступеня якості не свідчать про нейтральну позицію об'єкта на шкалі оцінок, а схиляються до зони «поганого»... Справжню зону нейтрального в оцінних позначеннях займають слова, що... вказують... на відповідність нормі» [32, с.51]. Відтоді іменники *doubtfulness* та *dubiousness*, які лише натякають на невідповідність об'єкту нормі, не вказуюючи на її конкретну причину, усе ж таки мають негативну конотацію:

He would perhaps not so thoroughly have understood all the dubiousness of Maggie's appearance with Mr Stephen Guest on the quay at Mudport, if he had not witnessed the effect it produced on Tom when he went to report it [TMF]...

Структура та склад ЛСП *Goodness – Badness* у тезаурусі *Nness* свідчать про більшу номінативну щільність, деталізованість серед негативних оцінок і рідковживаність загальнооцінних *Nness*. З іншого боку, частковооцінні аксіологічні конотації властиві майже всім *Nness* на позначення якостей людини в корпусі, що й обумовлює полярну структуру статей тезаурусу *Nness*. Навіть така аксіологічно нейтральна група як «здоров'я» містить позитивні оцінки стану здоров'я (*healthfulness, soundness* та ін.) і частковооцінні номінації, що «не схвалюють» стан здоров'я за різними параметрами: *painfulness* = «поганий, бо болить», *giddiness* = «погано, бо паморочиться».

Концепт *Boldness* має 10 позитивних номінацій (*audaciousness, boldness, dauntlessness* та ін.) і всього 4 негативні (*cowardliness, apprehensiveness* та ін.). Диференційна сема в цьому ЛСП одна (наявність або відсутність емоції страху), а відчувати страх не завжди ганебно. Але очевидно, що дане ЛСП містить й аксіологічний компонент: боятися — це

погано, а не боятися — це добре. У даному ЛСП лише один *Nness* має два лексико-семантичні варіанти, і вони розрізняються передусім прагматичним, а не змістовним компонентом:

boldness_1 «сміливість»: *Her boldness, in those early days, was only body deep, and in herself, deep in herself, as she later tried to explain to her analyst, she had been frightened* [SL].

boldness_2 «зухвалість»: *"You haven't seen the end o' your trouble wi' that child, Bessy," said Mrs Pullet;" she's beyond everything for boldness and unthankfulness*" [TMF].

Оцінний компонент є особливо істотним у *Nness*, які належать до домену «суспільно-нормативних характеристик людини». Так, ЛСП *Propriety* – *Impropriety* ґрунтується на оцінці явища з точки зору його відповідності нормам (*correctness, rightness* — *faultiness, imperfectness* та ін.) і ситуації (*appropriateness, suitability* — *unsatisfactoriness, unsuitableness* та ін.). Прагматичний компонент є вагомим і для опозиції *Obligingness* – *Perverseness*, яка протиставляється *Firmness* – *Weakness* саме за оцінкою: *firmness* – це добре, але в ситуації може бути сприйнято як *perverseness*.

Ознаки, що стосуються об'єктів художньої дійсності, як правило, не мають усталених оцінних конотацій на рівні мовної системи. Однак у нашому тезаурусі вони представлені в опозиціях, завданих адгерентними, контекстуальними оцінками. ЛСП *Pleasant Sensation* — *Unpleasant Sensation* містить оцінки об'єктів, мотивовані сенсорними відчуттями — смаком, зором, слухом тощо, які обумовлюються не тільки характеристиками предметів, але й станом персонажа, символікою твору, системою образів тощо. Так, на рівні мовної системи якість *flat* не має негативної конотації, але в контексті, наведеному нижче, оцінка конструюється словами з його оточення та асоціацією з *grey* та *poor*:

...the hospital lay behind a flatness of grass, planted in places with shrubs; and to the left, on the slope of the hill on which the grey workhouse stood, painted the very grey colour of poverty itself, paupers in white overalls worked among bare trees [TJ].

Звертає на себе увагу те, що в залежності від ситуації та системи образів ХКС одна й та сама якість може оцінюватися позитивно чи негативно. Так, для палкої героїні Лоуренса холод і темрява є неприємними:

The day had greyed over; the small blue sky that had poised low on its circular rims of haze was closed in again, the lid was down, there was a raw coldness [LCL].

Проте персонаж Р. Уест насолоджується холодом; у такий спосіб конструюється образ сильного чоловіка, який подолав багато перешкод, загартувавши своє тіло й характер:

The very coldness of the air he found pleasing, because it told him that he was in the North, the cruel-kind region of the world which sows seeds from the South in ice-bound earth in which it would seem that they must perish, yet rears them to such fruit and flower as in their own rich soil they never knew [TJ].

Така ж амбівалентність оцінок у корпусі спостерігається й для іменника *wetness*. Одні персонажі люблять дощову погоду, а інші — ні:

She liked the wetness of the flags under her stockinged feet... [TJ].

... Sarah went less often to the woods... a deprivation at first made easy for her by the wetness of the weather those following two weeks [FLW].

Якість може оцінюватися по-різному в різних об'єктів. Жовтий колір є нейтральним, але порівняно з рожевим набуває негативної конотації: *Thou eating canker-worm, that... turnest the damask-rose into livid yellowness!* [CH]

Коли оцінна конотація іменника на позначення ознаки об'єкта, яка сприймається через сенсорні відчуття, стає усталеною, ЛСП *Pleasantness* —

Unpleasantness може стати джерелом метафоричного переходу до *Goodness* – *Badness*, але не навпаки. Так, героїня роману «Суддя» — стенографістка, що мріє про подорожі в далекі країни, записує назву аргентинської вілли повністю, «смакуючи» звук іноземного слова:

She gasped at the name and wrote it in longhand; to compress such deliciousness into shorthand would have been sacrilege [TJ].

Категорія оцінки є базовою для всіх типів модальності, зокрема оптативної, яка в широкому сенсі висловлює бажання мовця щось здійснити. Оптативна модальність конструюється концептом «бажання», що посідає центральне місце в системі атрибутів людської психіки як мотив усіх довільних невимушених дій людини [60, с.4]. У тезаурусі *Nness* цей тип модальності об'єктивований у ЛСП *Willingness* — *Unwillingness*. Однак у художньому дискурсі дане ЛСП об'єктивує дещо специфічний варіант «бажання»:

Not being aware of the rarity of intelligence, energy, health, and willingness in any sphere of life, she refrained from seeking an indoor occupation; fearing towns, large houses, people of means and social sophistication, and of manners other than rural [TU].

Загалом фрейм бажання передбачає наявність суб'єкта та об'єкта бажання, але в цьому контексті конкретний об'єкт відсутній. У такий спосіб іменник *willingness* стає ще більш абстрактним, а оптативна модальність перетворюється на життєву позицію, на особливе світосприйняття. У даному випадку Т. Гарді має на увазі ентузіазм до праці, бажання навчатися.

Яскравою ілюстрацією ще одного специфічного різновиду *Willingness* спостерігаємо у творах Дж. Остін, зокрема в «Гордості та упередженні». Це бажання спілкуватися, чути інших і бути почутим. Даний концепт є фактично основою сюжету роману, оскільки саме відсутність цієї риси відштовхує

Елізабет від Дарсі на початку роману, а її наявність, з іншого боку, приваблює її у Вікхемі та полковникові Фітцвільямі:

Colonel Fitzwilliam entered into conversation directly with the readiness and ease of a well-bred man, and talked very pleasantly; but his cousin, after having addressed a slight observation on the house and garden to Mrs. Collins, sat for some time without speaking to any body [PP].

Так само авторка описує й першу зустріч Елізабет та Вікхема: *The introduction was followed up on his side by a happy readiness of conversation — a readiness at the same time perfectly correct and unassuming [PP]...*

Та ж модель оцінки людини з боку її бажання спілкуватися наявна й у «Розумі й почутті»: *Her husband was a grave looking young man of five or six and twenty, with an air of more fashion and sense than his wife, but of less willingness to please or be pleased [SS].*

В інших випадках оптативна модальність, висловлена *Wness*, характеризує людські стосунки, зокрема доброзичливе та прихильне ставлення до когось (*her willingness to love him* [TU], *his willingness to listen* [TU], *readiness to be his champion* [MM]) і самопожертву (*readiness for self-sacrifice* [DD], *readiness to exert himself* [TMF]). Привертають увагу також ситуації, у яких персонажі висловлюють своє бажання кудись піти чи поїхати з тим, щоб скоріше зустрітися з одними людьми чи покинути інших (*my willingness to reach home* [PA], *my willingness to quit town* [EV], *Osmond's professed willingness to make a journey of any length* [PL]). Іменники *readiness*, *preparedness* та ін. можуть висловлювати оптативну модальність опосередковано, через вказівку на те, що персонаж конструює ситуацію таким чином, щоб у певних (бажаних) умовах усе було готово (*I had some friends in readiness, who were to have accompanied me...* [CH], *her box had already been wheeled ahead... to be in readiness* [TU]).

Уже згадувана теза про те, що категорія оцінки є логічною основою всіх типів модальності, підтверджується тим, що оптативні значення *Nness* тяжіють до комбінацій з оцінними. У названих контекстах ідеться про бажання одних персонажів щось робити для інших, така ситуація сприймається як нормальна. Однак бажання персонажа, спрямоване на нього самого, може оцінюватися й негативно:

... though I saw the old lady had her defects, (of which one was a proneness to proclaim her perfections.) I had always been wishful to excuse them [AG]...

Специфічний тип семантики бажання в тезаурусі *Nness* спостерігаємо в синонімічному ряді *neediness*, *clingingness*, *adhesiveness*. Ці слова мають негативну конотацію через імплікацію слабкості й несаможиттєвості людей, що прагнуть емоційної підтримки від інших (*I'm co-dependent. I asked for too much to satisfy my own **neediness** rather than need...* [BJD])

Таким чином, у досліджуваному дискурсі *Nness* на позначення якостей людини характеризуються інгерентними оцінними конотаціями, що обумовлюють полярну структуру ЛСП у тезаурусі *Nness*. Характеристики об'єктів художньої дійсності в дискурсі також отримують адгерентні оцінки, як позитивні, так і негативні, причому одна й та ж якість може сприйматися по-різному в різних творах. *Nness* є також засобом висловлення оптативної модальності, через яку в художньому дискурсі концептуалізується доброзичливість персонажів, їх готовність допомогти іншій людині.

Особливий інтерес становить питання про те, як інгерентні оцінні конотації самих *Nness* співвідносяться з адгерентними оцінками, об'єктами яких є *Nness*. Цьому питанню присвячено наступний пункт.

2.2.2. Абстрактні іменники із суфіксом *-ness* в системі цінностей художньої картини світу

У п. 2.2.1 було з'ясовано, що аксіологічні конотації в більшому чи меншому ступені властиві всім *Nness*, що обумовлюється градаційністю семантики слів категорії якості й актуальністю категорії особистого ставлення у сфері характеристик людей. Аналіз сполучуваності *Nness* показав також, що в художньому контексті вони самі можуть бути об'єктом оцінки мовця (п. 2.3.10). Така висока концентрація аксіологічних значень у самих *Nness* та їх оточенні свідчить про їх активність як засобу оформлення системи цінностей, що характеризує картину світу того чи іншого твору. Тому даний пункт присвячено дискурсивній ролі різних комбінацій оцінних конотацій *Nness* та оцінок, об'єктами яких вони стають.

Теоретично можливі чотири групи випадків: (1) *Nness* із позитивною оцінкою в «позитивному» та (2) «негативному» оточенні, (3) *Nness* із негативною оцінкою в «позитивному» та (4) «негативному» оточенні. Розглянемо ці комбінації оцінок та засоби їх висловлення більш докладно.

1. *Nness* із позитивною конотацією оцінюється позитивно. У таких випадках ідеться про якість, настільки істотну для системи цінностей персонажа, що він подає її як приклад, гідний імітації:

... to all who will know your story, you will be an excellent example of watchfulness, and of that caution and reserve... [CH]

Позитивна оцінка може висловлюватися імпліцитно, як компонент оптативної модальності. В уривку, наведеному нижче, матір Анни Хоу шкодує, що її донька менш послужлива та ласкава, ніж її подруга, і її вигук спричинений усвідомленням того, що її донька не відповідає суспільному ідеалові молодої дівчини:

O my Nancy, that you had a little of her sweet obligingness! [CH]

Загалом позитивна оцінка позитивної якості є індикатором підвищеного рангу явища, позначеного *Nness*, в ієрархії цінностей даної ХКС. У цей спосіб автори окреслюють насамперед найбільш головні орієнтири особистого життя (*my dearest happiness* [PL], *superlative goodness* [CH], *I admire the nobleness of your sentiments* [CH]) та суспільні норми поведінки (*exemplary neatness* [PL], *perfect frankness and honour* [TU], *noble firmness* [CH]).

Nness, які займають таку високу позицію в системі цінностей, мають ту властивість, що персонажі схильні їх абсолютизувати. При цьому в фокус уваги потрапляє не лише «позитивний» концепт, але й той, який утворює з ним опозицію. Відхід від «позитивного» полюса провокує негативну оцінку:

Whatever is meant as kindness I am grateful for; whatever is meant in any other way I am angry at [TU].

2. *Nness* із позитивною конотацією оцінюється негативно. Така ситуація представлена, наприклад, у випадках надмірного (з точки зору мовця) прояву «позитивної» якості:

I don't think earnestness does any good when carried so far [TU]

Крім того, загалом позитивне явище може спричинити якісь погані наслідки. Наприклад, Кларіса Харлоу вдячна своєму дідусеві за спадщину, але через цю спадщину на її долю випали тяжкі випробування:

I... regretted my grandfather's too distinguishing goodness to me [CH].

У романах XVIII — початку XIX ст. переоцінка позитивних характеристик обумовлюється історичними стратегіями ввічливості, які передбачають гіперболізацію позитивних характеристик співрозмовника. Якість, позначена *Nness*, при цьому метафоризується та переосмислюється як інструмент психологічного впливу на мовця:

How you oppress me, my dearest friend, with your politeness! [CH]

Цікавий засіб переміщення якостей по оцінній шкалі без зміни в їх семантиці спостерігаємо в контекстах, де мовець висловлює сумнів у щирості співрозмовника:

Your abstractedness, child, (affectation of abstractedness, some call it), savours, let me tell you, of greater particularity, than we aim to carry. [CH]

Зауважимо, що оцінка деяких явищ, позначених *Nness*, не є постійною й коливається в залежності від ситуації. Вище наведено приклад, у якому якість *watchfulness* розглядалася як щось гарне, однак той самий іменник у тому самому творі й у мовленні того самого персонажа оцінюється й негативно, оскільки змінюється ситуація. У контексті, наведеному вище, Анна Хоу дає пораду подрузі, яка знаходиться в небезпечній ситуації і якій, на думку мовця, не можна бути занадто обережною. А в контексті, наведеному нижче, об'єктом якості *watchfulness* стає сама Анна Хоу, яка вважає, що її матері не слід втручатися в її справи:

Lord help these mothers! — Do they think they can prevent a daughter's writing, or doing any thing she has a mind to do, by suspicion, watchfulness, and scolding? [CH]

3. *Nness* із негативною конотацією оцінюється позитивно. Ця прагматична ситуація уможливлюється, наприклад, тим, що персонаж вважає, що загалом негативна риса може мати якийсь позитивний аспект. Так, містер Дарсі каже містеру Бінглі, що той даремно прикидається, що вважає свої листи погано написаними, оскільки насправді він (Бінглі) ними пишається. Позитивна оцінка загалом негативної якості *carelessness* конструюється за рахунок сполучення з позитивною якістю *rapidity of thought* у сурядному словосполученні, і ця непряма оцінка надалі висловлюється експліцитно в підрядних реченнях:

"... you are really proud of your defects in writing, because you consider them as proceeding from a rapidity of thought and carelessness of execution, which if not estimable, you think at least highly interesting. [PP]

По-друге, переоцінка якості, висловленої *Nness*, може відбуватися функціонально, тобто оцінюється не сама якість або риса характеру, а її ефект у конкретній ситуації. У прикладах, наведених нижче, загалом негативні характеристики конструюються як щось позитивне через те, що вони випадково мають побічний гарний ефект:

He must have been sportive and wanton in his inventions — yet that cruel, that savage sportiveness has saved you from the sudden violence... [CH].

Такий засіб оцінювання якості відбиває характер самого суб'єкту оцінки як ніякий інший. І попередній контекст, і наступний є фрагментами листів практичної Анни Хоу, яка завжди оцінює ситуацію з усіх боків:

The vileness of this specious monster has done more, than any other consideration could do, to bring Mr. Hickman into credit with me [CH].

Цікавими є контексти, де конструюється такий ступінь інтенсивності ознаки, який применшує або перебільшує її залежно від бажань персонажа, зміщуючи її й по шкалі оцінки. Наприклад, у сцені з «Гордості та упередження» містер Колінз не вірить, що Елізабет дійсно відмовляється вийти за нього заміж, та применшує значущість її відмови. У такий спосіб він конструює своє бачення ситуації, що не загрожує його самолюбству:

You would have been less amiable in my eyes had there not been this little unwillingness... [PP]

Позитивна оцінка негативного явища може бути й наслідком авторської іронії. Той самий персонаж, містер Колінз, характеризується Дж. Остін так:

But here, she did injustice to the fire and independence of his character, for it led him to escape out of Longbourn House the next morning with admirable

slyness, and hasten to Lucas Lodge to throw himself at her feet [PP].

Іронію в цьому контексті підсилюють позитивні конотації інших якостей (*fire and independence of character*), які характеризують героя одночасно з «негативним» іменником *slyness*.

4. *Nness* із негативною конотацією оцінюється негативно. Як і в першій групі випадків, такі контексти експліцитно висловлюють ціннісні орієнтири, прийняті в даній ХКС (*escape unhappiness [PL], complain of loneliness [WH], a horrid complication of wickedness [MF]*), або такі, що характеризують світобачення того чи іншого персонажа. Так, жвава й енергійна Анна Хоу підбадьорує свою подругу, щоб та захистила себе:

Then, my Miss Howe [concluded I] accuses me of a tameness which subjects me to insults from my brother... [CH]

Метафорична переоцінка якості як інструменту психологічної дії на мовця також може вживатися в подібних контекстах, сприяючи психологічній виразності й експресивності висловлення. У фрагменті, наведеному нижче, цей прийом дає читачеві змогу зрозуміти не тільки те, наскільки непривітною є Версавія, але й те, наскільки палкими є почуття Габріеля:

*Gabriel was rather staggered by the remarkable **coolness** of her manner [FMC].*

Таким чином, у художньому дискурсі представлені всі можливі комбінації аксіологічних конотацій *Nness* та слів із їх синтагматичного оточення. Крім того, в одному контексті можуть бути наявні декілька різних типів ставлення до якості, позначеної *Nness*. У такий спосіб автори конструюють процеси переоцінки цінностей і перебудови життєвих настанов окремих персонажів чи всього суспільства.

*The lip-shapes that had meant **seductiveness** were now made to express supplication; the glow on the cheek that yesterday could be translated as*

riotousness was evangelized to-day into the splendour of pious enthusiasm [TU]

Істотно, що, якщо в межах однієї мовленнєвої особистості (персонажа) різні оцінки одного явища свідчать або про його нещирість, або про широту поглядів, розбіжність оцінок одного явища в різних персонажів може стати навіть основою конфлікту художнього твору. Продемонструємо це на прикладі уривку з «Кларіси Харлоу».

(1) Steadiness of mind, (a quality which the ill-bred and censorious deny to any of our sex) when we are (2) absolutely convinced of being in the right [otherwise it is (3) not steadiness, but obstinacy] and when it is exerted in material cases, is a quality, which, as my good Dr. Lewen was wont to say, brings great credit to the possessor of it... He used therefore to (4) inculcate upon me this steadiness, upon (5) laudable convictions. And why may I not think that I am now put upon a proper exercise of it?

<...> what I call steadiness is deemed (5) stubbornness, obstinacy, prepossession, by those who have a right to put what interpretation they please upon my conduct.

Кларіса Харлоу завжди вважала врівноваженість позитивною рисою характеру й ніколи не боялася висловлювати свою думку. Тепер вона потрапила в ситуацію, коли вся родина намагається видати її заміж за чоловіка, якого вона не може поважати. Кларіса Харлоу обирає лінію поведінки згідно з тією системою цінностей, яку вона мала раніше, але ця система тепер конфліктує з інтересами людей її оточення, і та риса, яку рідні раніше оцінювали позитивно, тепер оцінюється негативно (1, 5). Ця розбіжність у потрактуванні характеру героїні фактично є джерелом сюжетної ситуації, із якої в неї не буде іншого виходу, ніж потрапити до рук Ловеласа.

Таким чином, *Nness* відіграють важливу роль у системі цінностей,

наявній у британському художньому дискурсі. У романах представлені всі можливі комбінації аксіологічних конотацій *Nness* та слів із їх синтагматичного оточення, які об'єктивують життєві настанови персонажів, стосунки між ними, а також авторське ставлення до них. Функціонування *Nness* відбиває зміни у світобаченні динамічних персонажів, зіткнення їх інтересів, а також процеси переоцінки цінностей у ХКС.

У підрозділі 2.2 було з'ясовано прагматичні типи оцінок, висловлених щодо *Nness* у контексті, а в п. 2.1.2. — роль контексту в формуванні змісту *Nness*. Наступним етапом аналізу є докладний структурний і семантичний аналіз їх сполучуваності.

2.3. Синтактика абстрактних іменників із суфіксом *-ness*

Метою даного підрозділу є аналіз функціонування *Nness* в корпусі британських романів та виявлення загальних типів семантико-синтаксичних відношень, які встановлюються між ними та словами з їх контексту. Такий аналіз уможливорює виявлення основних функцій *Nness*, які, в свою чергу, обумовлюються їх загальною роллю в художньому дискурсі.

В останні роки було проведено три спеціальні дослідження синтаксису англійських абстрактних іменників: Л.В. Брікотніної [23], Л.І. Калиновської [68] та Т.О. Золотаревої [64]. Л.В. Брікотніна здійснила аналіз співвіднесення синтаксичних та глибинних семантичних ролей абстрактних іменників [23, с. 131-153]. Було з'ясовано, що в функції підмета абстрактні іменники можуть бути каузатором або пацієнсом дії; в функції додатку — об'єктом або каузатором дії, в функції обставини вони позначають причину, поступку або образ дії, а в функціях предикатива чи означення — характеристику носія ознаки.

Т.О. Золотарева, дослідивши вживання абстрактних іменників із неозначеним артиклем, дійшла висновку, що це явище залежить від семантичного класу субстантива (назви якості, дії, та станів, зокрема психічних, фізичних та екзистенційних станів людини, а також «іменники з прихованим значенням збірності») та відбувається тоді, коли в значенні іменника здійснюється семантичний зсув. Існує два шляхи конкретизації абстрактного іменника: у самому іменнику (через позначення окремого випадку прояву якості або утворення метонімічного ЛСВ) або на рівні словосполучення. Лише в першому випадку абстрактний іменник може позначати явище, що піддається квантифікації [64].

Л.І. Калиновська [68] продемонструвала залежність складу і варіативності іменникових словосполучень від лексико-семантичної групи ядерного іменника. Матеріал її вибірки художніх текстів свідчить про те, що абстрактні іменники частіше за інші групи (назви тварин, людей, збірних груп людей, речовин, предметів, одиниць виміру) стають ядрами іменникових фраз (69,14% всього матеріалу). Дослідниця вивчає структуру іменникових фраз (регресивні, прогресивні та рамкові), але семантика цих конструкцій аналізу не піддається.

Отже, існуючі дослідження синтаксису англійських абстрактних іменників зосереджуються на окремих типах конструкцій, а не на комплексному семантико-синтаксичному аналізі їх сполучуваності. Підхід Л.В. Брікотніної (аналіз співвідношення синтаксичних функцій членів речення з глибинними ролями) зосереджується на функціях абстрактних іменників, а не на їх типовій сполучуваності.

Проблематика усіх цитованих праць в більшому чи меншому ступені стосується семантики синтаксису абстрактних іменників; однак найбільш плідним та послідовним підходом до вирішення цієї проблеми, на нашу

думку, є такий, який враховує в рівній мірі як абстрактні іменники, так і слова, що з ними сполучаються, та вивчає типи семантичних відношень між ними або семантико-синтаксичних зв'язків. Плідність такого підходу для вивчення абстрактних назв якості довела Г.А. Золотова. На матеріалі російської мови дослідниця виокремила шість семантичних типів конструкцій, до складу яких входять досліджувані одиниці: конструкції на позначення спрямованості на носія ознаки, на об'єкт, а також конструкції інтенсивності та кількісного виміру ознаки, тотожності ознак, авторизації та каузації. Будь-яка конструкція з цього переліку може модифікуватися фазовими значеннями або означеннями [65].

В даному дослідженні семантико-синтаксичний аналіз *Nness* було проведено в два етапи. Спершу матеріал дослідження був класифікований за дистрибутивними формулами, а потім підданий семантичному аналізу, результати якого було узагальнено у вигляді типових значень тієї чи іншої конструкції. При такому підході нашим першим питанням було виявлення конструкцій, до складу яких входять *Nness*.

Дистрибутивний аналіз було виконано за допомогою Стенфордського парсеру [208]. Його база містить 55 типів синтаксичних зв'язків (dependency), до складу 15 з яких може входити *Nness*:

- 1) <det>: артикль + *Nness*;
- 2) <predet>: предетермінатив + *Nness*;
- 3) <poss>: займенник + *Nness*, іменник у родовому відмінку + *Nness*;
- 4) <amod>: прикметник або дієприкметник + *Nness*;
- 5) <quantmod>: числівник + *Nness*;
- 6) <partmod>: *Nness* + дієприкметник або прикметник у постпозиції;
- 7) <nn>: *Nness* + інший іменник в якості означення або головного слова;
- 8) <conj>: *Nness* + сурядний сполучник + іменник;

- 9) <doobj>: перехідне дієслово + *Nness*;
- 10) <robj>: прикметник чи дієслово + прийменник + *Nness*;
- 11) <prep>: *Nness* + прийменник + іменник;
- 12) <rcmod>: *Nness* + підрядне речення;
- 13) <nsubj>: *Nness* в функції підмета;
- 14) <cop>: *Nness* в функції іменної частини складного присудка;
- 15) <infmod>: *Nness* + інфінітив.

У табл. 2.2 наведено результати семантичного аналізу кожної з цих конструкцій, згруповані за 10 виокремленими семантичними відношеннями. Статистичні дані отримані на субкорпусі, що містить 1482 контекстів вживання *Nness*, в якій кожний з 30 авторів репрезентований суцільною вибіркою 50 контекстів вживання *Nness* на початку твору (крім роману «Шамела», який містить лише 32 *Nness*). У такий спосіб ми отримуємо середні дані про частотність окремих типів семантико-синтаксичних зв'язків, уникнувши впливу ідіостилістичних чинників.

Наведені дані свідчать про те, що не всі семантико-синтаксичні зв'язки *Nness* мають багато варіантів висловлення, і їх частотність також не є рівномірною. З огляду на множинність форм висловлення одного значення та частотність їх вживання у дискурсі можна стверджувати, що найбільш характерними для художнього дискурсу є такі семантико-синтаксичні зв'язки *Nness*, як «носій якості», «ставлення до якості», «встановлення відтінку якості» та «градаційність». Висока частотність випадків атрибуції *Nness* до іменників, що називають носія позначуваної якості, пояснюється специфікою категоріальної семантики відприкметникових іменників. Інші значення є актуальними з власне дискурсивних причин: в процесі створення художньої картини світу номінації сфери духовного світу людини та суспільних відношень активно формуються, уточнюються та оцінюються. Аналіз

Таблиця 2.2

Семантико-синтаксичні зв'язки іменників із суфіксом *-ness*

Значення конструкції	Атрибуція якості до носія	Ступінь інтенсивності якості	Фазові зміни	Каузативні відношення	Об'єкт, на який спрямована якість	Конкретизація якості	Засіб проявлення якості	Встановлення відтінку якості	Метафоризація якості	Ставлення до якості
Синтаксична конструкція										
Det+Nness						36,9				
Predet+Nness		2,3				0,18				
Prn/N's+Nness	22,3		0,89							
Adj/Ved+Nness	2,66	6,38	0,97	0,62		0,18	0,44	1,95	0,25	1,17
Num+Nness		0,02				0,03				0,02
Nness+Ving/Ved/Aj	0,18	0,23	0,04	0,07			0,09	0,27	0,18	0,09
N Nness / Nness N	0,18		0,23	0,9		1,06		0,02		
Nness+Conj+N	0,03	0,09	0,02	0,09		0,27	0,05	16,5	0,19	0,09
V+Nness	3,81	0,8	1,42	2,04		0,24	3,72		0,27	2,68
V/Adj+Prep+Nness	2,13	3,10	1,95	5,23	0,18	1,24	10,6	0,19	0,67	3,45
Nness+prep+N	5,58		0,8	0,71	2,83	1,95	0,62	0,21	0,09	0,41
Nness+Clause	0,44	0,35	0,44	0,89	0,44	0,35	0,44	0,09	0,09	0,35
Nness+Predicate		1,51	0,89	3,01		0,97	0,35	0,54	0,49	0,97
Subject+be+Nness	1,15	0,35		0,35		0,44	0,09	0,09	0,09	0,02
Nness+Inf		0,23	0,19	0,36		1,51	0,16	0,09	0,12	

фактичного матеріалу показав також те, що модальні та метафоричні значення в реальних контекстах можуть бути амальгамованими з тими, що належать до пропозиційного змісту висловлення, зокрема каузативними, градаційними та фазовими. У подальших пунктах кожний тип семантичного відношення буде розглянутий окремо.

2.3.1. Атрибуція якості до її носія

Зв'язок між *Nness* та носієм якості, яку він позначає, обумовлюється специфікою категоріальної семантики досліджуваного словотвірного типу. В англійській мові базовою формою категорії якості є прикметники, синтаксично залежні від іменників, що позначають носіїв відповідних якостей. Як зазначалося у підрозділі 1.3, базовим когнітивним механізмом формування назв якостей є їх абстрагування від реальних носіїв, внаслідок чого збільшується синтаксична самостійність похідних абстрактних іменників. Однак цей процес не збільшує семантичну самостійність назв якостей, для правильної інтерпретації яких необхідно знати, що вони характеризують. Аналіз корпусного матеріалу показав, що відношення атрибуції якості до її носія може бути оформлено 10 типами конструкцій.

1. **Prn / N's + Nness.** Ці два засоби висловлення атрибутивного відношення можуть вживатися окремо, з присвійними займенниками (*her humbleness* [PL], *your uneasiness* [AM]) та власними іменниками (*Lydia's thoughtlessness* [PP], *Miriam's uneasiness* [PR]), а також сумісно. Коли референтом якості є загальний іменник, займенник його конкретизує (*your child's boldness* [CH], *my Lord's kindness* [AM]). У випадках, коли іменник на позначення носія якості вжито з неозначеним артиклем, відбувається атрибуція якості до класу її типових носіїв (*a fellow-soldier's frankness* [JE], *a boy's sheepishness* [TMF]). За допомогою цієї конструкції клас носіїв якості

може бути не лише звужений, але й розширений: *It will be each man's happiness... to be neglected* [CH], *a thing which is everybody's business* [FMC].

2. **Adj / Ved + Nness.** Дана конструкція висловлює зв'язок між якістю та її носієм лише опосередковано, через відносні займенники зі значенням якоїсь суспільної групи. У такий спосіб *Nness* стають характеристикою типового, а не конкретного носія: *unwomanly wickedness* [PA], *chivalrous kindness* [MM], *Christian forgiveness* [PP], *Spanish haughtiness* [BL].

3. **Nness + Adj / Ved / Ving.** Загалом означення в постпозиції тяжіють до висловлення таких ознак, які є не фіксованими та притаманними даному предмету взагалі, а характерними для нього саме в даний момент [114, с.83]. Коли за допомогою цієї конструкції висловлюється постійне відношення атрибуції якості до її носія, підкреслюється те, що названа ознака є характерною саме для даного об'єкту (*gentle abruptness peculiar to himself* [AG], *gladness usual with gentlewomen of a certain age* [MR]).

4. **N + Nness.** Загальний іменник як означення до *Nness* може вказувати на типового носія якості, яку він позначає: *young-man sprightliness* [MP], *lightning swiftness* [FMC].

5. **N + conj + Nness.** На можливість копулятивного зв'язку між якістю та її носієм вказує Н.С. Енікітін [116, с.592]: *Hugh Whitbread and his kindness* [MD], *Raffles and his illness* [MM].

6. **V + Nness.** Перехідні дієслова позесивної семантики є засобом встановлення зв'язку між підметом речення, який позначає носія якості, та *Nness*: *have ingeniousness* [CH], *possess true goodness* [AM].

7. **Adj / V / N + Prep + Nness.** Позначення носія якості, може відбуватися через *of*-phrase (*man of business* [MP]). Крім того, ця конструкція модифікує клас носіїв, яким властива якість: *the philosophic coldness of your Lordship... every man is not endowed with* [EV].

8. **Nness + Prep + N.** Прийменники пов'язують *Nness* з іменниками, які позначають носіїв відповідних якостей (*demureness of a Quakeress* [JE], *meekness of a lamb* [AM]). Образність цієї конструкції зростає, якщо типовий носій якості, позначеної *Nness*, та реальний носій цієї якості в контексті не збігаються. Наприклад, у такий спосіб люди можуть опосередковано порівнюватися з тваринами: *he hath the meekness of a lamb* [AM], *his hand lay... with the curious loose forgottenness of a sleeping animal* [LCL]. Дана конструкція може також збільшувати клас носіїв якості: *hard-heartedness of all her family* [CH], *the coarseness of all I heard and saw round me* [JE].

9. **Nness + clause.** У випадку, коли *Nness* поширюються другорядним реченням, вони можуть бути і додатками (*bonyness that Anna the servant had* [PR]), і підметами (*awkwardness which is often found in literary men* [MA]).

10. **Be + Nness.** Значення атрибуції якості до носія реалізується в експлетивній конструкції *there+be+Nness+in/on+something/someone*, в якій якість характеризує місце (*there's no stinginess at Thornfield* [JE], *there might be happiness in a cottage* [AM]) чи людей (Крім того, за допомогою цієї конструкції висловлюється ступінь інтенсивності якості: *there is some politeness if there be no sincerity* [AM], *there is no wickedness of which the lady is not capable* [AM]).

2.3.2. Ступінь інтенсивності якості

Nness, як і іншим словам категорії якості, властива градаційність, тобто здатність до висловлення різних ступенів інтенсивності тієї чи іншої ознаки. У підрозділі 1.3 зазначалося, що в певному сенсі всі слова є абстрактними; навіть такі іменники, як «стіл» чи «олівець» позначають не один предмет, а клас більш чи менш схожих предметів, від розбіжностей між якими мовці абстрагуються. Те ж стосується і прикметників, і абстрактних назв якості;

слова *red* та *redness* можуть позначати значний діапазон відтінків красного. Така розпливчастість лексичного значення обумовлює комунікативну потребу більш точно вказати ступінь інтенсивності якості. У нашому корпусі *Nness* можуть бути модифіковані градаційними значеннями, об'єктивованими у синтаксичних конструкціях 12 типів.

1. **Predet + Nness.** Предетермінативи на позначення інтенсивності ознаки можуть уживатися й з артиклем (*many a little kindness* [DD], *half the goodness* [EV]), і без нього (*both carelessness and contempt* [WH]). В цій ролі функціонують і неозначені квантифікативні прислівники «much», «more»: самотійно (*more slowness* [MM]), перед означеннями (*more persistent tenderness* [MM]), а також у порівняльній конструкції «more/less... than» (*less a sentimental tenderness than a restoration of his sense of irony* [FLW]). Предетермінатив *such* в функції інтенсифікації [237] висловлює значення підвищеного ступеня інтенсивності якості (*such a weakness* [CR], *such sweetness, softness, innocence, modesty!* [AM]).

2. **Adj / Ved + Nness.** Значення інтенсивності якості в атрибутивних словосполученнях може бути висловлено двома засобами: через слова зі значенням розміру чи ступеня прояву якості (*great fondness* [AM], *huge blackness* [OR], *unmitigated crossness* [CR]) або такі, які є номінаціями того самого концепту, що і *Nness*. В останньому випадку виникає значний перетин у семантиці означення та означуваного слова, унаслідок чого створюється ефект підсилення спільної частини їх значення: *nervous faintness* [SS], *white cleanness* [CR], *unsociable moroseness* [WH].

3. **Num + Nness.** *Nness*, конкретизовані та вжиті у формі множини, вживаються з числівниками, які позначають високий ступінь інтенсивності якості через констатацію багатьох актів її прояву (*a thousand little tenderesses* [AM], *a dozen shynesses* [AV])

4. **Nness + Adj / Ved / Ving.** Прикметники та дієприкметники у постпозиції зі значенням градаційності у корпусі вжито самотійно (*a goodness so transcendent* [CH], *what a devil, have I been to a goodness so superlative* [CH]!) або в супроводі додатку чи обставини: *a slowness inconceivable in our measures of time* [LC], *amusingness undiminished by repetition* [BJE].

5. **N + conj + Nness.** Своєрідним варіантом висловлення градаційності у копулятивних словосполученнях є вживання декількох іменників, близьких за значенням, але різних за ступенем інтенсивності прояву якості: *tenderness and even fondness* [AM], *rashness and folly* [CH]. Іменник, який позначає більш високий ступінь інтенсивності якості, знаходиться у таких конструкціях на другому місці. У випадку вживання синонімічних абстрактних іменників утворюється ефект підсилення інтенсивності якості за рахунок повтору семи (*affection and fondness* [AM], *holiness and sacredness* [DD]).

6. **V + Nness.** В даній конструкції можуть бути вжити перехідні дієслова зі значенням зміни інтенсивності якості: *diminish sonorousness* [FMC], *increase sadness* [BJD].

7. **Adj / V / N + Prep + Nness.** Ступінь інтенсивності якості може бути висловлена за допомогою параметричних іменників (*a degree of shortness* [CR], *an element of nobleness* [PL]), та прикметників (*short in goodness* [CH], *inferior in whiteness* [PA]). Специфічним засобом висловлення ступеню інтенсивності ознаки є епітети, утворені за моделлю N_1 of *Nness*, де N_1 позначає типового носія профільованої ознаки у її найвищому ступені (*a phoenix of cleverness* [MM], *Goliath in wickedness* [CH]).

8. **Nness + Prep + N.** Ця конструкція висловлює значення інтенсивності як «проявлений всіма можливими засобами»: *rudeness and*

violence of every kind [CH], *thoroughness of all kinds* [MM].

9. **Nness + clause.** Підлеглі речення містять не лише ступінь, але й еталон порівняння: *humanity and gentleness which many want* [CH], *a relentlessness which Swift could hardly have exceeded* [AM]. Загалом ця конструкція дає авторам змогу створювати більш образні, розгорнуті та експресивні вирази (*the utmost looseness which the narrow limits of human capacity will allow* [MM]).

10. **Nness + V.** Вживання *Nness* в ролі підмета також уможлиблює створення більш детальних та точних градаційних значень: *my happiness might once have been more perfect, and still admits of improvement* [BL].

11. **Be + Nness.** Значення ступеню інтенсивності якості, позначеної *Nness* в функції іменного присудка, обмежується найвищим ступенем. Його реалізують конструкції *be+Nness+(itself)* (*my father was neatness itself* [CR], *You are goodness itself, and gentleness* [BL]) та *be+all+Nness* (*I was forced to be all mildness* [CH], *You are all kindness, Madam* [PP])

12. **Nness + to + V.** Інфінітиви в постпозиції до *Nness* можуть висловлювати градаційні значення в складі конструкції зі складним додатком: *I now concluded my happiness to be complete* [AM], а також, (імпліцитно) у конструкції *have (enough, so much) the Nness to do smth.*, яка означає, що персонаж характеризується таким ступенем інтенсивності *Nness*, яка є достатньою для певної дії (*you have the goodness to grant my poor captain's desire* [AM]).

2.3.3. Фазові зміни в існуванні якості

Г.А. Золотова у своєму аналізові сполучуваності російських назв якості [65] розглядає зміни фази існування якості не як самостійний тип семантичного відношення, а як модифікації, що може супроводжувати інші

значення; однак у даному дослідженні вважаємо доцільним виокремити їх як самостійний тип семантико-синтаксичного зв'язку, оскільки трапляються контексти, в яких *Nness* не супроводжується ніякими іншими типами відношень, окрім зв'язку «якість — її носій». До цієї категорії ми відносимо як вказівки на тривалість періоду, в який існує якість, так і такі власне фазові значення, як початок та кінець цього періоду.

1. **Prn / N's + Nness.** Фазові значення у даній конструкції можуть бути висловлені іменниками темпоральної семантики. В нашому корпусі в цій функції вжито лише слова на позначення короткого проміжку часу: *a minute's uneasiness* [AP], *a moment's uneasiness* [CH].

2. **Adj / Ved + Nness.** Атрибутивні словосполучення вказують на час існування якості чи стану (*past happiness* [WH], *future goodness* [PA], *present uneasiness* [AM]), на їх тривалість (*momentary loftiness* [PL], *everlasting happiness* [CH], *hourly wickedness* [PA]) та на їх виникнення чи зникнення (*recurrent forgetfulness* [TMF], *restored happiness* [CH], *lost happiness* [SL]).

3. **Nness + Adj / Ved / Ving.** Даний тип семантико-синтаксичного зв'язку вжито виключно у складі дієприкметникових зворотів (*happiness anticipated by Catherine and Lydia* [PP], *my old nervousness returning* [RE]).

4. **N + Nness.** В цій конструкції другий іменник означає період існування якості. *Nness* може бути як означенням (*wilderness years* [BJE]), так і означуваним (*morning sickness* [BJD], *a Last Day luridness* [TU]).

5. **N + conj + Nness.** Копулятивні сполучення *Nness* та темпоральних іменників через розбіжність у семантиці мають стилістичний ефект; однак водночас імплікується, що якість, висловлена *Nness*, існує саме у вказаний часовий проміжок: *These minutes and imperfect sketches enabled me, as God has graciously given me time and sedateness, to digest them into the form in which they appear* [CH].

6. **V + Nness.** За допомогою перехідних дієслів висловлюються суто фазові значення відновлення якості або її повернення (*recover coolness* [FMC], *regain consciousness* [PO]), а також такі, в яких закінчення існування якості, позначеної *Nness*, імплікується дієсловами, що позначають протилежну якість: *disturb the stillness* [FMC], *enlightening the darkness* [WH].

7. **Adj / V / N + Prep + Nness.** *Nness* можуть бути прийменниковими додатками при темпоральних іменниках (*months of perfect happiness* [DD], *first moment of wretchedness* [DD]), прикметниках чи дієприкметниках (*fatal to happiness* [BL], *starting in business* [TU]) та дієсловах (*terminate in gladness* [CH], *began in bitterness* [PP]). Окремий випадок становлять контексти, де якість не просто змінює фазу існування, а переходить в іншу якість чи стан: *God, who had thus changed my distress to happiness* [PA], *words should give place to business* [CH].

8. **Nness + Prep + N.** Як і у випадку іменникових ланцюжків, у таких словосполученнях *Nness* вживаються з іменниками темпоральної семантики: *sweetness of the morning* [AP], *freshness of spring and youth* [AV].

9. **Nness + clause.** Фазові значення можуть бути висловлені як за допомогою означувальних підрядних речень (*happiness I had had in your company and conversation for that most agreeable period* [CH], *business which was beginning to breed* [MM]), так і власне підрядних речень часу (*thy remarkable tawdriness when thou art out of mourning* [CH], *his brusqueness when any one asked him a question about his son* [TMF]). В обох випадках відбувається вказівка на конкретну фазу існування якості, а не на тривалість.

10. **Nness + V.** *Nness* в ролі підмета сполучаються з дієсловами фазових змін, зокрема закінчення існування якості: *their business was over* [MF], *the kindness of the ladies did not end here* [MF].

1. **Nness + to + V.** Інфінітиви з фазовими значеннями можуть

модифікувати *Nness* самостійно (*no improveable tenderness to be raised* [CH]), або в складі конструкції зі складним додатком (... *such a thing as goodness or pity to appear in a fortuitous, mindless, soulless universe* [DD])

2.3.4. Причини та наслідки наявності якості

Каузативні відношення встановлюються між явищами, між якими існує причинно-наслідковий зв'язок. Абстрактні назви якості можуть брати участь у таких відношеннях в двох випадках: коли наявність в якогось об'єкта певної якості якось впливає на його оточення, і, навпаки, коли оточення об'єкта впливає на нього у такий спосіб, що призводить формування певної якості. Істотно, що, хоча каузативний зв'язок тяжіє до відбиття об'єктивних відношень, в ньому присутній і модусний компонент [14, с.271], і тому причинно-наслідкові зв'язки *Nness* у художніх творах відбивають не стільки реальний стан речей, скільки його інтерпретацію персонажами.

1. **Adj / Ved + Nness.** Означення *Nness* висловлюють і психологічний ефект наявності якості в одного персонажа на іншого: *soothing gentleness* [CH], *bewitching softness* [AM], *oppressive kindness* [MR].

2. **Nness + Adj / Ved / Ving.** В контекстах цього типу *Nness* також можуть означати і причину (*her own credulity or weakness contributing to her fall* [CH]), і наслідок (*the heart-bitterness produced by the sense of his deformity* [MM]).

3. **N + Nness.** Каузативні відношення можуть бути імпліцитно висловлені у іменниковому ланцюжку. Простежимо механізм конденсації такого словосполучення на прикладі з роману Г. Філдінг, де героїня вбачає у своїй зовнішності причину свого нещастя.

2 p.m . *Oh God, why am I so unattractive? Can not believe I convinced myself I was keeping the entire weekend free to work when in fact I was on*

permanent date-with-Daniel standby... Why hasn't he ring? Why? What's wrong with me? ... // 8 p.m . Phone call alert, which turned out to be just Tom, asking if there was any telephonic progress... He indulged me while I obsessed to him about my unattractiveness crisis... [BJD]

4. **N + conj + Nness.** В корпусі наявні копулятивні словосполучення *Nness* та іменників, що позначають інші характеристики людини, через які виникають *Nness* (*jealousy and unforgivingness* [CH]), або такі характеристики, без яких *Nness*, з точки зору мовця, не може існувати (*direct my soul to happiness and good* [CH]).

5. **V + Nness.** Перехідні дієслова є найбільш експліцитним засобом висловлення каузативності: *a change which had caused an occasional coolness* [TMF], *this occasioned a coolness between us* [PA].

6. **Adj / V / N + Prep + Nness.** Іменники каузативної семантики імпліцитно вказують на причинно-наслідкові відношення (*source of happiness* [PP], *the result rather of weakness than of will* [JE], *the author of the uneasiness* [MP]) Крім того, як і у випадку атрибутивних сполучень, в цій моделі каузативний зв'язок може бути встановлений між *Nness* та прикметником чи іменником, який позначає психологічний ефект наявності якості (*weeping with happiness* [TU], *weak with happiness* [TJ], *blind with sullenness* [TJ] — *the pain of sleeplessness* [FMC], *torment of loneliness* [TJ]). Крім того, каузативне значення властиве дієслівній конструкції з прийменником *by*, в якій *Nness* виступає в ролі знаряддя дії: *I tried by gentleness and love to soften* — *What?* — *Marble* [CH].

7. **Nness + Prep + N.** Прийменникові додатки до *Nness* вказують на причину появи відповідної йому якості: *the time of Gabriel's unhappiness about Bathsheba* [FMC], *uneasiness at the loss of your company* [AM].

8. **Nness + clause.** Підрядні речення слугують засобом формулювання

як причин появи якостей, номінованих *Nness* (*vileness that Ellen had brought on him* [TJ], *the uneasiness which my husband felt on account of his false friend* [AM]), так і їх результатів (*business which brought him to town* [BL], *sternness in his looks that made me tremble* [CH]).

9. ***Nness* + V.** Присудки підметів-*Nness* висловлюють як психологічні наслідки наявності якості (*The weakness of our natures occasionally make us feel a potent charm in «errors of a noble mind»* [MR]), так і сюжетні (*my conditional willingness to give up Mr. Lovelace has procured me no favour* [CH]).

10. **Be + *Nness*.** Каузативні відношення встановлюються в тому випадку, коли підмет речення має значення причини чи знаряддя (*And the only arts she employed to win a place in her parent's heart, were ready obedience, unvarying sweetness, and uncomplaining submission* [MR]). З іншого боку, таке саме значення може мати й емпатична конструкція «*it is Nness that...*»; у цьому випадкові семантику причини передає присудок речення (*It was not weakness... that produced the painful sacrifice of a distinction...* [MR]).

11. ***Nness* + to + V.** У такий спосіб *Nness* сполучається з дієсловами, які мають принаймні опосередковане каузативне значення (*I should think it a pity for anybody's happiness to be wrapped up in him* [MM]), або висловлюють психологічний ефект наявності *Nness* (*a sameness to disgust and weary* [PP]).

2.3.5. Об'єкт, на який спрямована якість

Спрямованість прояву якості на певний об'єкт чи людину є лексичною характеристикою деяких *Nness*, успадкованою ними від прикметників та дієприкметників, що мають таку валентність. Це семантичне відношення може бути висловлене лише за допомогою прийменникового непрямого додатку до *Nness*. Якщо слово, від якого було утворено *Nness*, керує певним прийменником, він зберігається і в субстантивній формі: *good to smb* —

goodness to smb, averse to smth — averseness to smth.

1. **Adj / V / N + Prep + Nness.** В матеріалі корпусу зафіксований лише один випадок висловлення даного відношення за допомогою цієї конструкції: *he believed himself the engrossing object of her tenderness* [MR]. В цьому контексті зворотній порядок *Nness* та його об'єкта обумовлюється порядком слів у складному додатку.

2. **Nness + Prep + N.** Ця конструкція є основним засобом висловлення даного відношення. В матеріалі корпусу наявні як частотні непрямі додатки, обумовлені валентностями твірних основ *Nness* (*fondness for animals* [MA], *their kindness to Jane* [PP]), так і оказіональні (*this quickness upon me* [CH], *your last boldness to me* [CH]).

3. **Nness + clause.** При вказівках на об'єкт, на який спрямована якість, у вигляді прийменникових додатків, у підлеглих реченнях суміщуються валентності *Nness* та дієслова-присудка: *kindness that a stranger will show to a child* [TJ], *the kindness he had for me had got vent in the family* [MF].

2.3.6. Конкретизація якості

А.М. Комарова вважає, що явище конкретизації абстрактних іменників якості уможливорюється наявністю в семантичній структурі самого іменника «вторинних конкретних сем» [79, с.3], але Т.О. Золотарева зазначає, що конкретизація може відбуватися не лише в самому іменнику (через позначення окремого випадку прояву якості або утворення метонімічного ЛСВ), але й на рівні словосполучення, за рахунок визнання своєрідності поняття у даному контексті, хоча фактично квантифікація відбувається лише у першому випадку [64, с.167-170]. Дослідниця розглядає явище конкретизації на матеріалі сполучень абстрактних іменників з неозначеним артиклем; однак конкретизація може відбуватися й іншими способами.

1. **Det + Nness.** Неозначений артикль конкретизує *Nness*, модифікуючи його значення у напрямі «якість → акт її прояву»: *you would be bribed to do a wickedness* [MM], *so very low a wickedness* [CH].

Означений артикль також конкретизує абстрактний іменник, але в іншому напрямку, підкреслюючи його зв'язок з елементами конкретної ситуації, названими в попередньому контексті:

They seemed to be standing together then, one and all, at the threshold of the great Mystery... they all had affections, ambitions, heart-breakings, sins, and victories; the differences were slight and transient, in the presence of the vast unknown, the Ultimate Reality for which they were all groping in the darkness... [DD]

2. **Predet + Nness.** Предетермінатив *such* може виконувати дві функції: інтенсифікації та ідентифікації [237]. Як ідентифікатор *such* указує на конкретний прояв якості, названий у попередньому контексті:

...that a gentleman like Mr. Clarence Hervey, ma'am, should set his wits... to be the ruin of such a sweet, innocent-looking young creature, and then desert her in that barbarous way... oh! there is no fashion, nor nothing can countenance such wickedness! [BL]

3. **Adj / Ved + Nness.** Конкретизація абстрактної назви якості відбувається за допомогою прикметників *certain* (в сполученні з неозначеним артиклем: *a certain showiness* [MM], *a certain ludicrousness* [TU]) і *very* (в сполученні з означеним артиклем, вказівним чи особовим займенником: *that very baseness* [PA], *his very politeness* [CH], *the very eagerness* [SS]).

4. **Num + Nness.** Атрибутивний зв'язок *Nness* та числівника *one*, як і вживання *Nness* з неозначеним артиклем, конкретизує *Nness* в напрямку «якість → акт її прояву»: *One meanness is not to be justified by another* [CH]. Вживання інших числівників також передбачає конкретизацію якості, але

воно суміщується зі значенням ступеню інтенсивності (*twenty kindnesses* [SH]).

5. **N + Nness.** В іменникових ланцюжках конкретизація *Nness* відбувається через вказівку на елемент ситуації, в якій існує *Nness*: *hoop awkwardness* [BL], *Rebecca business* [BJE]. Особливо продуктивними є сполучення зі словом *business* — найбільш десемантизованим *Nness*, який утворює усталені комбінації з назвами роду діяльності (*railway business* [CR], *parish business* [AG]).

6. **N + conj + Nness.** Копулятивний зв'язок може поєднувати *Nness* та іменники, які позначають конкретні дії, в яких було проявлено названу якість: *baseness and treachery of the woman I called my friend* [BL], *forgiveness and blessings* [CH], *condescensions and kindness* [PA], *repartee and smartness* [CH].

7. **V + Nness.** Даний семантико-синтаксичний зв'язок реалізується у сполученнях *Nness*, дієслова з загальним значенням дії, та неозначеного артикля або іншого квантифікатора: *make a deadness* [LCL], *do a wickedness* [MM], *do a good deal of business* [TU].

8. **Adj / V / N + Prep + Nness.** Конкретизація абстрактного іменника в напрямку «якість → акт її прояву» відбувається через ужиток слів із загальним значенням дій та вчинків: *acts of unkindness* [PA], *a fit of drowsiness* [CH], *deed of kindness* [CR], а також своєрідності даної якості: *a sort of uneasiness* [MP], *a kind of bareness and bleakness* [PL].

9. **Nness + Prep + N.** Конкретизація *Nness* в позиції головного слова прийменникового сполучення відбувається через назву обставин її прояву: місця (*baseness at the paltry alehouse* [CH]), часу (*her condescending goodness at breakfast* [CH]), або конкретної дії, що характеризується цією якістю (*slowness of my proceedings* [CH], *the grotesqueness of his appearance* [TU]).

10. **Nness + clause.** Конкретизація відбувається через вказівку на час, місце чи учасників ситуації: *politeness with which Lady Anne Percival received Belinda* [BL], *madness which had once beset him about Laure* [MM].

11. **Nness + V.** В матеріалі корпусу в цій конструкції часто вживається слово *business*: *a young lady's chief business is to please in society* [BL], *the business of her life was to get her daughters married* [PP].

12. **Be + Nness.** Якість, позначена *Nness* в ролі складного присудка, конкретизується в підметі (*he had felt that to be her's, was a happiness that comprised all others* [MR]) або, у випадку емпатичної конструкції, у другорядних членах речення (*it is really a weakness in me to think so much about poor Lawless's death* [BL]).

13. **Nness + to + V.** Зв'язок між *Nness* та інфінитивом у постпозиції реалізує значення акту прояву якості у якійсь дії (*the goodness to enquire after her* [CH], *the weakness to confide in Dorcas* [CH]).

2.3.7. Засіб проявлення якості

Як було показано в п. 2.1.1, явища, номіновані за допомогою *Nness*, відносяться насамперед до психоемоційної сфери людини і, отже, говорити про них може або персонаж, який розмірковує сам про себе чи про того, з ким він розмовляє, або автор, який має доступ до свідомості персонажа. З позиції третьої особи ми можемо лише здогадуватися про те, що відбувається у чиїсь душі, інтерпретуючи зовнішні прояви тієї чи іншої риси характеру, психічного стану тощо. Даний підпункт присвячено саме таким вказівкам на проявлення психологічних характеристик людей в їх поведінці та сприйняття цих характеристик мовцем-спостерігачем.

1. **Adj / Ved + Nness.** Наявність якості з точки зору спостерігача висловлюється у таких сполученнях, як *obvious weakness* [BL], *seeming*

plumpness [CH], *apparent coolnes* [MR], *a speaking likeness to his parents* [DD]

2. **Nness + Adj / Ved / Ving.** Дієприкметники в постпозиції до *Nness* також висловлюють очевидність наявності якості: *wander round with fearsome unattractiveness hang-up* [BJD], *Christian kindness shown by Mr and Mrs Roberts* [CR].

3. **V + Nness.** Перехідні дієслова висловлюють і значення прояву якості (*show gladness* [WH], *revealed richness* [FLW]), і її сприйняття (*I never saw a sweetness and innocence like yours* [PA]).

4. **Adj / V / N + Prep + Nness.** За допомогою цієї конструкції мовці повідомлюють про свої спостереження над *Nness*, що проявляється в діях та вигляді інших осіб (*receives me with tenderness* [CH], *treated her with politeness* [BL], *proof of insensate stubbornness* [AG], *air of meekness* [MM]), зокрема у їх мовленні (*related with much bitterness of spirit* [PP], *speaking with quickness* [PA], *phrase of hopefulness* [MM], *delicious words of tenderness* [TMF]). До цієї ж групи відносимо слова на позначення загальних явищ психоемоційної сфери, що вказують на засіб сприйняття *Nness* (*a feeling of languor and sickliness* [CH], *a state of blank unimaginateness* [TMF]).

5. **Nness + Prep + N.** У цей спосіб також встановлюється зв'язок між *Nness* та дією, у якій проявлено якість (*sweetness and archness in her manner* [PP]), виглядом персонажу (*sternness in his looks* [CH]), та його мовленням (*manliness of tone* [TMF], *pertness in dialogue* [BL]). Зафіксовано поодинокі випадки вживання в цій конструкції назви особи, з позиції якої оцінюється наявність якості (*fitness of things for the world's eye* [MA]).

Загалом для назв якостей характерні сполучення зі словами релятивної, несамодостатньої семантики [65, с.135], які у нашому матеріалі позначають насамперед загальні явища духовного світу людини: *recklessness in his nature* [TMF], *gloominess of temper* [BT]. Зручність цієї конструкції

обумовлює появу контекстів, де різні об'єкти порівнюються за одним параметром: *Elizabeth was shocked to think that, however incapable of such coarseness of expression herself, the coarseness of the sentiment was little other than her own breast had formerly harboured and fancied liberal!* [PP].

6. **Nness + clause.** Значення демонстрації якості висловлюється як експліцитно (*tenderness which she had formerly shewn her* [AM]), так і опосередковано через дієслова мовленнєвої діяльності (*the great fondness which she expressed for me* [AM]).

7. **Nness + V.** *Nness* в ролі підмета виступають об'єктом спостереження мовця: *wilderness was all that met my gaze* [AG], *the design and usefulness of the work could not be more strikingly exhibited* [CH].

8. **Be + Nness.** *Nness* можуть виступати в ролі іменного присудка при підметах, висловлених підрядними реченнями зі значенням сприйняття якості: *all that remained to be discovered was the Captain's infinite kindness of heart* [CR], *sadness I could not easily disguise* [AG]. Данезначення може бути висловлено і за допомогою експлективної конструкції з *there*: *on these faces, there was a certain pettiness and coldness not observable on those of the poorer women* [DD].

9. **Nness + to + V.** В постпозиції до *Nness* вживаються інфінітиви дієслів зі значенням спостереження наявності якості: *a bit of her accustomed gentleness to be seen in her charming face* [CH], *no surliness, or scouling brow to be seen* [PA].

2.3.8. Встановлення відтінку якості

У п. 2.1.1 було з'ясовано, до складу яких ЛСП входять *Nness* і які концепти у британських романах є об'єктивованими за допомогою досліджуваного словотвірного типу; було показано, що контекст відіграє

визначну роль у встановленні парадигматичних відношень між елементами словника. Однак роль контексту цим не обмежується; синтагматичне оточення слова не лише ідентифікує його позицію у тезаурусі, але й встановлює його зв'язки з іншими словами, які його уточнюють та доповнюють. Цей процес відбиває формування зв'язків між елементами концептуального рівня ХКС. Вивчення таких зв'язків є невід'ємним складником дослідження ХКС, оскільки зміст концептів може бути визначений саме через вивчення їх зв'язків з іншими елементами концептосфери тієї ж самої культури [118, с.118].

Основним механізмом встановлення відтінку значення *Nness* є їх контекстуальне позиціювання відносно інших концептів. Цей механізм ґрунтується на асоціації — «динамічному тимчасовому нервовому зв'язку між двома й більше психічними явищами (відчуттями, уявленнями, почуттями, думками, образами тощо), а також їхніми позначеннями в мові, який утворюється за певних умов на підставі рефлексу суб'єктивного реагування на відповідні стимули [146, с.44]». Парадигматичні відношення між лексичними одиницями є окремим випадком асоціативного механізму в мові; пригадаймо, що Ф. Де Соссюр говорив саме про асоціативні, а не парадигматичні зв'язки, наголошуючи на тому, що «асоціативні групи, які існують у нашій свідомості, не обмежуються зближенням членів відношення, в яких є спільні риси [154, с.158]». Н.С. Болотнова наголошує на важливості вивчення асоціацій між художніми концептами, які можуть бути виявлені не лише через опитування інформантів, але й через «виокремлення асоціативних рядів на базі асоціатів, наявних в тексті (елементів його лексичної структури), а на їх основі — текстових напрямків асоціювання [20, с.75]». Кожний такий напрямок відбиває одну з граней художнього концепту.

В нашому матеріалі встановлення відтінків якостей, позначених *Nness*, відбувається у 9 типах синтаксичних конструкцій.

1. **Adj / Ved + Nness.** Атрибутивний зв'язок між іменником та прикметником або дієприкметником є основним засобом утворення складних номінацій, що конструюють той відтінок якості, який потрібен авторові тексту (*jealous narrowness* [CH], *punctilious exactness* [PA], *naive happiness* [FLW]). Такі «відтінки» можуть бути відносно усталеними та регулярно відтворюватися у низці творів; так, словосполучення *condescending goodness* [AP], *forgiving goodness* [CH], *generous goodness* [CH] устанавлюють асоціативний зв'язок між концептами *Goodness* та *Kindness*. З іншого боку, оказіональний зв'язок між концептами *Order* та *Madness* наявний лише в романі «Суддя», персонажі якого намагаються приховати власні неспокій і неврівноваженість через надмірну увагу до порядку у своєму оточенні: *nervous neatness* [TJ], *nervous tidiness* [TJ], *wild orderliness* [TJ].

2. **Nness + Adj / Ved / Ving.** У постпозиції до *Nness* вживаються дієприкметники зі значенням «змішаний, поєднаний», які слугують засобом асоціації двох чи більше абстрактних понять, що модифікують одне одного: *tenderness, mixed with more respect than before our conversation at Blackheath* [AP], *seriousness, joined with a solidity of sense and judgment* [CH].

3. **N + Nness.** Зміст *Nness* може бути модифікований вказівкою на місце, в якому існує якість: *country loneliness* [CH], *city business* [MM]. В таких випадках формується уявлення про типову ситуацію існування якості, яка її немов би класифікує, виокремлює її підвид.

4. **N + conj + Nness.** Сполучникові та безсполучникові сурядні словосполучення є основним синтаксичним засобом синонімізації іменників, оскільки «граматичний феномен сурядного зв'язку уможлиблює рівність слів

та речей» [74, с.130]. Однак у таких випадках «контекст вказує лише на можливу подібність значень різних слів, але цю подібність він не доводить до ототожнення, а, навпаки, контрастує їх і таким чином перетворює відтінок значення у повноцінне значення відповідного слова» [78, с.109]. Копулятивні словосполучення також можуть висловлювати як системні (*kindness and condescension* [TMF;CH], *kindness and benevolence/favour* [PA]), *indulgence and kindness* [PA]), так і okazionalnі асоціації між якостями (*the charm and kindliness (of Scottish hospitality)* [DD], *sobriety and stillness upon faces* [MD]).

5. **Adj / V / N + Prep + Nness.** Так звані адвербіальні дієслова позначають водночас дію та образ дії та у такий спосіб формують відтінок якості, позначеної *Nness*: *her voice quivered, but she steadied it into calmness...* [CR], *softening me to infant tenderness* [CH]. Такий самий ефект мають контексти, в яких контрастуються та поєднуються принципово різні якості: *blending the frankness of the Scotch, with the polished reserve of the English woman* [MR].

6. **Nness + Prep + N.** У прийменникових зворотах можуть встановлюватися асоціативні зв'язки між абстрактними іменниками, близькими за семантикою, але не синонімічними: *a flush of loveliness* [JE], *numbness of death* [JE]. Таку ж роль відіграють сполучення понять, які не є антонімічними, але частково виключають одне одного: *haughtiness in submission* [CH], *meanness in their very pride* [CH]. Ще один засіб конструювання відтінку якості полягає — вказівка на засіб її існування; у такий спосіб концептуалізуються «домашнє щастя» (*happiness in marriage* [CH]), «щастя без багатства» (*happiness in a cottage* [AM]).

7. **Nness + clause.** У підрядних реченнях значення *Nness* модифікується адвербіальними дієсловами (*the pettishness that might be caressed into fondness* [WH]), та іншими явищами духовного світу людини

(*loneliness which would shrink from sympathy* [MM], *a firmness which was very gentle* [MM]).

8. **Nness + V.** Предикативний зв'язок між присудком речення та *Nness* у ролі підмета є зручним засобом встановлення відношень рівнозначності між поняттями (*goodness is greatness* [CH]), зокрема шляхом формулювання «дефініцій» *Nness* (*What then is this narrow selfishness that reigns in us, but relationship remembred against relationship forgot* [CH]?) У випадку іменного присудка якість, позначена *Nness*, модифікується іншими: *illness which is removing me is not painful; it is gentle and gradual* [JE].

9. **Be + Nness.** Такі самі функції безпосереднього асоціювання декілької концептів наявні і в контекстах, де *Nness* виконують роль складного іменного присудка: *Love is tenderness, and friendship trust* [PA], *true generosity is greatness of soul* [CH].

2.3.9. Метафоризація якості

Відомо, що абстрактні поняття в цілому тяжіють до переосмислення в термінах більш конкретних предметів, що на мовному рівні відбивається у так званих «предметних конотаціях» абстрактних іменників [167]. Це явище пояснюється дією концептуальних метафор, які конструюють внутрішній світ людини за допомогою предикатів фізичного світу і спрямовані не на образність, а на гносеологічні цілі: «з образотворчого засобу метафора перетворюється на засіб формування значень, яких бракує в мові. Аналогія в ознаках різних категорій об'єктів є засобом розчленування понять. Метафора і створює значення, і дає йому ім'я [7, с.362]».

У теорії Дж. Лакоффа та М Джонсона метафори, які «категоризують абстрактні сутності шляхом окреслення їх меж у просторі» [85, с.39], називають онтологічними. Їх когнітивна роль полягає в тому, що

«ідентифікація одиниць нашого досвіду з окремими предметами або субстанціями дозволяє їх називати, категоризувати, групувати та рахувати — тобто аналітично осмислювати їх [209, с.26]».

В матеріалі корпусу наявні такі основні напрямки переосмислення якостей, позначених *Nness*.

1. Метафора «QUALITY is THING», у якій якість, транспонована в категорію предметності за допомогою суфіксу *-ness*, завершує свій перехід до класу речей. Ця метафора є підґрунтям таких висловів, як *make (one's) happiness* [AG], *give uneasiness to her sister* [CH], *obtain forgiveness* [AM], *place where she keeps her goodness* [AM]), де якість концептуалізується як предмет, що можна комусь передати, створити, зберігати, знищити тощо.

2. Метафора «QUALITY is LIQUID» представлена в корпусі декількома засобами: описуються властивості якості як рідини (*oozing fatness* [TU], *liquid brightness* [MM], *deep sadness* [TMF]), дії, які можна вчинити з рідиною (*pour darkness* [WL], *drown their sorrow in their wickedness...* [MF]), вимірювання якості як рідини (*cup of happiness* [JE], *flood of brightness* [CH], *oceans of happiness* [AV]).

3. Метафора «QUALITY is CONTAINER» утворюється за рахунок сполучення *Nness* зі словами на позначення шляху, домівки чи іншого місця, де може бути персонаж: *paths of righteousness* [FLW], *loneliness of my room* [EA], *vagueness of the room* [PL], *Darkness Lane* [CR], а також в деяких сполученнях з прийменником *in* (*lost in softness* [AP], *left her... in darkness* [AG]).

4. Метафора «QUALITY is COMPOSITE OBJECT» репрезентує якість як щось таке, що можна скласти чи розібрати на компоненти: *do each piece of business in its turn* [JE], *it was the tragic part of happiness* [PL]. З іншого боку, *Nness* може бути представлений і як речовина, в якій змішані декілька інших

речовин: *fatherly love was now mingled with bitterness* [TMF], *an enthusiastic greatness, mixed with tenderness* [MA].

5. Метафора «QUALITY is ACTOR» представлена в епітетах зі значенням дії або стану, у якому перебуває носій *Nness*: *raving unmanageableness* [CH], *clamorous happiness* [PP], *rapturous fondness* [AM], *pensive sweetness* [PL], *half-coaxing fretfulness* [TMF]. Ця метафора уможлиблює вживання абстрактних іменників у позиції підмета активної дієслівної конструкції: *Too ready forgiveness does but encourage offences* [CH].

Зауважимо, що власне поетичні метафори теж ґрунтуються на механізмі онтологічних метафор: вони вирізняються лише тим, що абстрактне значення «THING» зазнає конкретизації, утворюючи більш яскравий образ. Так, у контексті, наведеному нижче, описано званий вечір, влаштований дамами літнього віку. Вони грають у карти. Одна гостя закуняла, й інші намагаються говорити тихіше, але так, щоб та з них, яка недочуває, могла щось зрозуміти. На підґрунті метафори «QUALITY is THING» автор перетворює дві абстрактні якості на два предмети, що знаходяться у воді — дві скелі, між якими необхідно провести корабель:

*It was very difficult to steer clear between Mrs Forrester's **deafness** and Mrs Jamieson's **sleepiness**. But Miss Barker managed her arduous task well* [CR].

Більш образні метафори з *Nness* також можуть бути регулярними. Згідно з загальною мовною тенденцією, чим частіше вони вживаються, тим більш усталеним стає асоціативний зв'язок між концептами; образність у цьому процесі поступово втрачається. Так, метафора «QUALITY is WEAPON» ґрунтується на метафорі «QUALITY is THING»:

Patience, Firmness, and Perseverance were my only weapons; and these I resolved to use to the utmost [AG].

Ця метафора регулярно відтворюється в різних творах, обумовлюючи

функціонування іменників *softness* та *hardness*, що підпорядковується гендерним стереотипам: *softness* — це головна зброя жінок (*bewitching softness* [AP]), а антонімічна риса приписується персонажам-чоловікам.

... *if you are not used well by the man who thinks you love him, you never will by the man who thinks you do not. — softness is the most prevailing arms we have; beauty may attract, but that alone secures the heart* [AP].

It was stripping him of the armour of hardness and self-possession that it had been the business of his adult years to acquire [TJ].

В матеріалі корпусу метафоризація якостей, номінованих *Nness*, відбувається в синтаксичних конструкціях 9 основних типів. Аналіз нашого матеріалу показав, що в багатьох контекстах метафоричні значення суміщено з іншими типами значень — фазовими, каузативними тощо.

1. **Predet + Nness.** Модель «be+all+Nness» поза значенням інтенсивності реалізує онтологічну метафору «QUALITY is ACTOR» і в якій через гіперболізацію якості її наявність імпліцитно заперечується. У наведеному нижче прикладі Ловелас хоче справити на Кларісу добре враження, продемонструвавши такі риси, які йому не притаманні:

...*I prepared myself to be all gentleness, all obligingness, all serenity... in order to bring the dear creature into good humour with me...* [CH]

2. **Adj / Ved + Nness.** В атрибутивних словосполученнях метафора «QUALITY is ACTOR» суміщується зі значенням зовнішнього прояву якості (*smiling earnestness* [CH], *attentive sadness* [CH]) та її інтенсивності (*dormant tenderness* [MA]). Метафора «QUALITY is LIQUID» висловлює також значення інтенсивності якості (*deep happiness* [EA], *shallow quickness* [TMF]).

3. **Nness + Adj / Ved / Ving.** У такий спосіб якості, позначені *Nness*, концептуалізуються як речовини, що заповнюють простір, охоплюючи персонажа: *emptiness stretching out from the ruined hall* [EA], *unhappiness*

hardening like a cast around his mistress [EA].

4. **N + conj + Nness.** Копулятивні словосполучення *Nness* та назв явищ, що належать до інших онтологічних класів, є одним з засобів метафоризації абстрактних іменників. Так, в творах Дж. Еліот *Nness* сполучаються з назвами рідких речовин, реалізуючи онтологічну метафору «QUALITY is LIQUID»: *jam and idleness* [TMF], *milk and mildness* [TMF].

5. **V + Nness.** Фазові значення можуть бути суміщені з онтологічною метафорою «QUALITY is THING»: абстрактна якість осмислюється як предмет, яким можна володіти (*gain brightness* [WL], *drop sadness* [PL]).

6. **Adj / V / N + Prep + Nness.** Онтологічні метафори можуть слугувати і засобом квантифікації *Nness*: *grain of tenderness* [AM], *shade of increased politeness* [TMF], *a touch of strange brotherliness* [MP], *spots of commonness* [MM], *the height of wickedness* [CH]. Дієслова та дієприкметники з *Nness* в ролі прийменникового додатку реалізують онтологічні метафори «QUALITY is LIQUID» (*diluted by humaneness* [MP], *fill me with uneasiness* [EV]) «QUALITY is ACTOR» (*forced by illness* [CH], *tortured by shyness* [RE]). В корпусі наявні й метафоричні біблійські вирази, висловлені іменниковими словосполученнями з *Nness*: *Sun of righteousness* [AM], *bread of idleness* [CH].

7. **Nness + clause.** В підрядних реченнях ужито метафоричні вислови фазових змін в існуванні якості: *helplessness which comes over passionate people...* [MM], *business which was beginning to breed* [MM] та каузативних відношень між *Nness* та наслідком наявності якості: *the uneasiness which this gave him* [AM], *business which brought him to town* [BL]. Дієслова *give* та *bring*, характеризуються широтою семантики та високою частотністю; чим більш специфічним є дієслово, ужите в цій конструкції, тим яскравіша метафора: *The first uneasiness which attacked us after our marriage* [AM], *weakness which*

calls for its exertion [EV].

8. *Nness* + V. Предикативний зв'язок між підметом, висловленим *Nness* та присудком речення має ту специфіку, що, як зауважує Л.В. Брікотніна, абстрактні імена якості не здатні виконувати функцію логічного суб'єкта дії; приклад «*darkness forces introspection*» дослідниця коментує як каузативну конструкцію [23, с.134]. На нашу думку, такі випадки правомірно інтерпретувати як наслідок дії онтологічної **метафори** «QUALITY is ACTOR», яка утворює поверхнєве відношення «дія — діяч» та уможлиблює вживання *Nness* з дієсловами, що характеризують існування людини (*Politeness lives not in a storm* [CH]) та цілеспрямовану дію (*my weakness makes me say* [PA]). Інтерпретація таких конструкцій як каузативних є справедливою, але вона не розкриває глибинний механізм, який уможлиблює таке вживання *Nness*.

Метафоричне переосмислення якості, позначеної *Nness*, дозволяє авторові створити більш експресивний образ. У контексті, наведеному нижче, описано ситуацію, в якій героїня намагається піти з кімнати, але її тримають за руку. Вона починає дряпатися, і на руці жінки, що її тримає, з'являються червоні мітки:

... she began to make use of her nails, and their sharpness presently ornamented the detainer's with crescents of red [WH].

Крім того, метафоризація *Nness* стосується не лише каузативних конструкцій, але й фазових (*consciousness came partially back* [WD], *hopelessness had come at last* [FMC]) та тих, що висловлюють ставлення мовця до *Nness* (*your too, too great politeness oppresses me!* [CH], *goodness is the object of love* [AM]).

2.3.10. Ставлення до якості

У підрозділі 2.2 ми частково торкалися питання про адгерентні модальні значення *Nness*. Метою даного пункта є систематизація дистрибутивних формул, в яких може висловлюватися суб'єктивне ставлення мовця до якості.

1. **Adj / Ved + Nness.** Крім аксіологічних означень (*disagreeable abruptness* [EV], *tolerable correctness* [MA], *flattering madness* [MR]), ставлення до якості опосередковано висловлюється і у сполученнях, що вказують на звичайність, типовість якості для її носія, і, отже, передбачають наявність певного стандарту поведінки персонажу: *strange perverseness* [CH], *his accustomed mildness* [SS], *unexpected goodness* [PA].

2. **Num + Nness.** Хоча основним значенням конструкцій з числівниками є ступінь інтенсивності ознаки, в текстах корпусу вжито перебільшені, гіперболізовані числа, що надає конструкції аксіологічну конотацію. Так, в уривку, наведеному нижче, сквайр Б. має на увазі не те, що він проявив доброту саме двадцять разів, а те, що він завжди ставився до священника з приязністю:

...I am justly angry with that parson, whole family hath been raised from the Dunghill by ours; and who hath received from me twenty kindnesses... [SH]

3. **Nness + Adj / Ved / Ving.** Означення в постпозиції можуть мати аксіологічні (*weakness unworthy of himself* [CH]) та дебітивні модальні значення (*God Almighty's forgiveness necessary for me* [CH]).

4. **N + conj + Nness.** Сурядний зв'язок між іменниками, що розрізняються за аксіологічними конотаціями, може спричинити те, що один з них переймає конотацію іншого. Так, іменник *darkness* на рівні мовної системи є аксіологічно нейтральним, але в контексті його сполучуваність

підказує негативну оцінку цієї якості: *dreariness and darkness* [AM], *darkness and a living death* [DD], *darkness and apprehension* [CH].

5. **V + Nness.** Комплетивний зв'язок між дієсловом та абстрактним іменником у функції прямого додатка є засобом висловлення різноманітних модальних значень, зокрема оцінних (*ridicule seriousness* [PA]), дебітивних (*need kindness* [FLW]) та оптативних (*plead forgiveness* [DD]). Ставлення мовця висловлюється і в контекстах, де сам факт існування *Nness* піддається інтерпретації (*mistake wickedness for wit* [CH], *take playfulness literally* [FMC]).

6. **Adj / V / N + Prep + Nness.** Власне модальні значення в цій конструкції висловлюють оцінку якогось явища (*I am in love with moistness* [TMF], *laugh at tenderness* [AM], *a taste even to wantonness* [CH], *delight of tenderness* [MM]) або значення інтерпретації однієї якості як іншої, причому такої, яка має бажану для мовця конотацію (*all I say against him is affectedly attributed to coyness* [CH]). Висловлення ступеню інтенсивності ознаки за допомогою цієї конструкції може мати модальний відтінок, коли дієслова на позначення найвищого ступеню інтенсивності сполучаються з «позитивними» *Nness*: *abound with kindness* [PA], *excel for whiteness* [PA].

7. **Nness + clause.** Підрядні речення містять оцінні (*tender, indulgent firmness which was invaluable* [CR], *a sense of loneliness that was almost unbearable* [DD]), оптативні (*sharing the kindness which they wanted to monopolize* [SS]), та дебітивні (*rational happiness which a woman of sense ought to expect* [AM]) модальні значення.

8. **Nness + V.** Специфічний тип висловлення ставлення мовця до *Nness* спостерігаємо в контекстах, де на *Nness* фокусується увага персонажів, і цей факт сам по собі свідчить про її негативну (*the kindness he had for me had got vent in the family* [MF], *contemplation of my sauciness* [CH]) або позитивну оцінку (*usefulness of the work could not be more strikingly*

exhibited [CH], *speaking of the sweetness of my disposition* [CH]). Крім аксіологічних, присудки *Nness* висловлюють і дебітивні значення (*Is coyness longer necessary* [TU]?)

9. **Be + Nness.** За рахунок розбіжностей в конотаціях підмета та присудка ця конструкція перетворюється на оцінну: *wit in a servant, except to his companions, is sauciness* [CH]. Крім того, конструкція *be+all+Nness* має оцінну конотацію за рахунок гіперболізації. У контексті, наведеному нижче, Елізабет Беннет, яка пам'ятає, як нечемно містер Дарсі повівся з нею раніше, з недовірою ставить до його несподіваної ввічливості: *Mr. Darcy is all politeness, said Elizabeth, smiling* [PP].

10. **Nness + to + V.** В матеріалі корпусу наявні й інфінітиви зі значенням оцінки якості, позначеної *Nness*: *sameness to disgust and weary* [PP], *your easiness to bear his insults* [CH].

Таким чином, проведений аналіз сполучуваності *Nness* в британських романах показав, що функціонування слів досліджуваного словотвірного типу підпорядковується двом відомим мовним тенденціям про висловлення одного значення різними формами та суміщення декількох значень в одній формі. Було показано, що виявлені Л.В. Брікоттіною глибинні ролі абстрактних імен якості (каузатор, об'єкт дії, причина, поступка, характеристика) не є жорстко закріпленими за синтаксичними ролями та можуть бути висловлені у різних типах конструкцій. Існує набір з десяти значень, з якими регулярно сполучаються *Nness*, регулярних та відтворюваних в різних синтаксичних структурах, у різних лексичних засобах та в різних текстах корпусу. Усталеність цих відношень дозволяє говорити про існування когнітивної моделі, яка їх інкорпорує та відповідно до якої функціонують *Nness*. Когнітивній інтерпретації отриманих даних присвячено третій розділ даного дослідження.

Висновки до другого розділу

Другий розділ дисертації присвячено комплексному аналізу семантики, синтактики та прагматики *Nness* у романах XVIII-XX ст.

Аналіз семантики *Nness* показав, що досліджуваний словотвірний тип є активним засобом номінації характеристик внутрішнього світу людини та людських стосунків. Основними типами парадигматичних зв'язків між *Nness* є синонімія й антонімія, як системно-мовні, так і контекстуальні. У ході роботи було створено тезаурус *Nness*, який містить 37 лексико-семантичних полів. Кожне поле містить номінації пари опозитивних концептів, що належать до доменів «риси характеру», «психічні стани», «фізичні характеристики людини», «характеристики людських стосунків», «суспільні характеристики людини», «характеристики об'єктів художньої дійсності».

Результати аналізу семантико-синтаксичних зв'язків *Nness* свідчать про те, що при різноманітності формального складу конструкцій, до яких вони входять (15 типів), набір загальних типів значень, що висловлюється цими конструкціями, є обмеженим і постійним. Ці значення стосуються модифікації семантики *Nness* (відтінок якості, метафоризація якості), їх прагматики (суб'єктивне ставлення до якості), а також ситуації існування *Nness* (носій якості, конкретизація якості, інтенсивність якості, засіб прояву якості, фаза існування якості, каузація якості, об'єкт, на який спрямована якість). Аналіз частотності різних типів семантико-синтаксичних зв'язків і різноманітності засобів їх мовного вираження показав, що *Nness* найчастіше сполучаються зі словами, які називають носіїв якостей, позначених *Nness*, і ступінь інтенсивності цих якостей, що обумовлюється специфікою категоріальної семантики *Nness*. З іншого боку, висока частотність відношень «ставлення до якості», «відтінок якості» та «метафоризація якості»

пояснюється дискурсивними чинниками та важливою роллю *Nness* у формуванні концептуального рівня ХКС.

Nness беруть активну участь у формуванні системи цінностей художньої картини світу. Категоріальна властивість градаційності, яку *Nness* успадковують від класу прикметників, зумовлює їх тяжіння до висловлення оцінних значень. У корпусі наявні також *Nness*, що об'єктивують оптативну модальність. Загальнооцінні й частковооцінні значення *Nness* і слів із їх синтагматичного оточення, а також стилістична маркованість *Nness* обумовлюють їх важливу роль у формуванні авторського ставлення до подій і персонажів твору.

Проведений аналіз семантики, прагматики та синтактики *Nness* є першим комплексним дослідженням даного словотвірного типу у великому корпусі літературних творів. У ході роботи було отримано загальні дані про вживання *Nness*, на базі яких можливе створення загальної моделі їх функціонування в художньому дискурсі. Конструювання такої моделі та її практичне застосування в аналізі декількох концептів, об'єктивованих за допомогою *Nness*, є завданням наступного розділу.

Основні положення другого підрозділу, що стосуються семантики та прагматики *Nness*, опубліковано у статтях «Онтологія абстрактних іменників із суфіксом *-ness*» [44] та «Оцінна модальність абстрактних іменників із суфіксом *-ness* у художній картині світу» [45]. Методика опрацювання корпусного матеріалу представлена у статтях «Модель анотації текстового кропусу як засіб дослідження художньої картини світу» [43] та «Towards easier querying of XML-based linguistic corpora» [203].

РОЗДІЛ 3

АБСТРАКТНІ ІМЕННИКИ ІЗ СУФІКСОМ –*NESS* У КУЛЬТУРНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У другому розділі даного дослідження було проведено комплексний лінгвістичний аналіз семантики, прагматики та синтактики *Nness* у британській художній прозі. Третій розділ присвячено когнітивній інтерпретації отриманих даних і виявленню екстралінгвальних чинників функціонування *Nness*. Результати попередньої роботи узагальнено у вигляді фреймової моделі функціонування *Nness*, яка надалі застосовується як інструмент аналізу соціокультурної варіативності деяких концептів, номінованих *Nness*. Вихідною гіпотезою було те, що лексичне наповнення слотів фрейму залежить від засобу концептуалізації якостей та може бути критерієм виокремлення соціокультурних варіантів концептів, які об'єктивують *Nness*.

3.1. Фреймова модель концептуальної категорії якості (для абстрактних іменників із суфіксом –*ness*)

Метою даного підрозділу є узагальнення попередніх результатів аналізу семантики, синтактики та прагматики *Nness* та конструювання когнітивної моделі, відповідно до якої *Nness* вживаються в художньому дискурсі, та яка може бути застосована в якості інструменту аналізу окремих концептів, номінованих *Nness*. Основною вимогою до такої моделі є її функціональність та можливість виявлення культурно значимих квантів знань, асоційованих з *Nness*, оскільки не всі відмінності мовної форми є когнітивно релевантними, і не всі когнітивно релевантні відмінності є

релевантними у культурному плані [56, с.48]. Лінгвокультурний аспект функціонування слова — це не просто опис його значення, але й виявлення того, як воно розвивалося, які аспекти концепту воно висвітлювало у певну історичну епоху, і як це співвідноситься з загальнокультурними тенденціями.

Розглядаючи *Nness* як субстантивну форму лексико-граматичної категорії якості в англійській мові, О.І. Смирницький говорив про загальне значення ознаки, характерної насамперед для морфологічної категорії прикметника, і транспоноване за допомогою суфікса *-ness* у категорію іменника (див. підрозділ 1.3). Його поняття «лексико-граматичної категорії» має багато спільного з «функціонально-семантичним полем» О.В. Бондарка, яке визначається як «єдність, що формується граматичними (морфологічними й синтаксичними) засобами даної мови разом з лексичними, лексико-граматичними та словотвірними елементами, що взаємодіють з ними та належать до тієї ж сфери (темпоральності, локативності і под.) [21, с.487]». Категорія якості в даному розумінні є комплексом мовних засобів, що за структурою належать до різних підсистем, але збігаються за загальною семантикою ознаки.

Говорячи про «концептуальну категорію якості», ми маємо на увазі той самий мовний матеріал, що і О.І. Смирницький. Різниця полягає в підході до його аналізу. Завдання структурної лінгвістики полягає у встановленні складників функціонально-семантичного поля та типів відношень між ними, а концептуальний аналіз передбачає виявлення всього комплексу знань, асоційованих зі словами категорії якості. Відповідно, такий аналіз не обмежується вивченням семантичних та структурних характеристик досліджуваної групи слів. Концептуальна категорія є дифузною, прототипною, її периферія та навіть ядро з часом змінюються в залежності від комунікативно-прагматичних чинників, які, у свою чергу, обумовлюються

лінгвокультурними тенденціями. Стосовно *Nness* термін «концептуальна категорія» можна застосувати ще й у тому сенсі, в якому його вживає О.С. Кубрякова — як словотвірний засіб створення абстрактної лексики, імен-концептів, основним ономасіологічним завданням яких є узагальнення та систематизація людського досвіду [87, с.13].

На даний момент вже сформульовано принаймні три різних підходи до фреймового моделювання слів категорії якості.

У докторській дисертації О.С. Шибкової «Когніолінгвістична концепція категорії якості» якість досліджується як гіперконцепт, що може бути структурований за допомогою чотирьох типів когнітивних моделей або фреймів: «предмет — ознака», «опозиція ознак», «метонімічні та метафоричні моделі якості» та «багаторівневі когнітивні моделі», які, у свою чергу, поділяються на «моделі якостей, сформованих унаслідок фізичного контакту людини з предметами та явищами», та «моделі якостей, сформованих внаслідок комунікації людини в різних сферах соціальної діяльності». «Багаторівневі когнітивні моделі» можуть містити моделі інших типів. На рис. 3.1 представлено загальну модель «категоріального гіперконцепту «якість», наведену в цій роботі [182, с. 372].

Як видно з цього рисунку, у праці О.С. Шибкової йдеться про механізм формування категорії «якість» як когнітивної сутності; така модель не пояснює те, як ця категорія втілюється в мовних знаках. Крім того, хоча предметом даного дослідження є категорія якості в цілому, О.С. Шибкова аналізує лише прикметники російської та англійської мов без врахування процесів міжкатегоріальної транспозиції.

Два інших підходи до моделювання категорії якості є функціональними та представлені в дослідженнях, мета яких полягала в створенні універсальної моделі сполучуваності мовних одиниць. Відповідно, слова

категорії якості в них розглядаються побіжно.

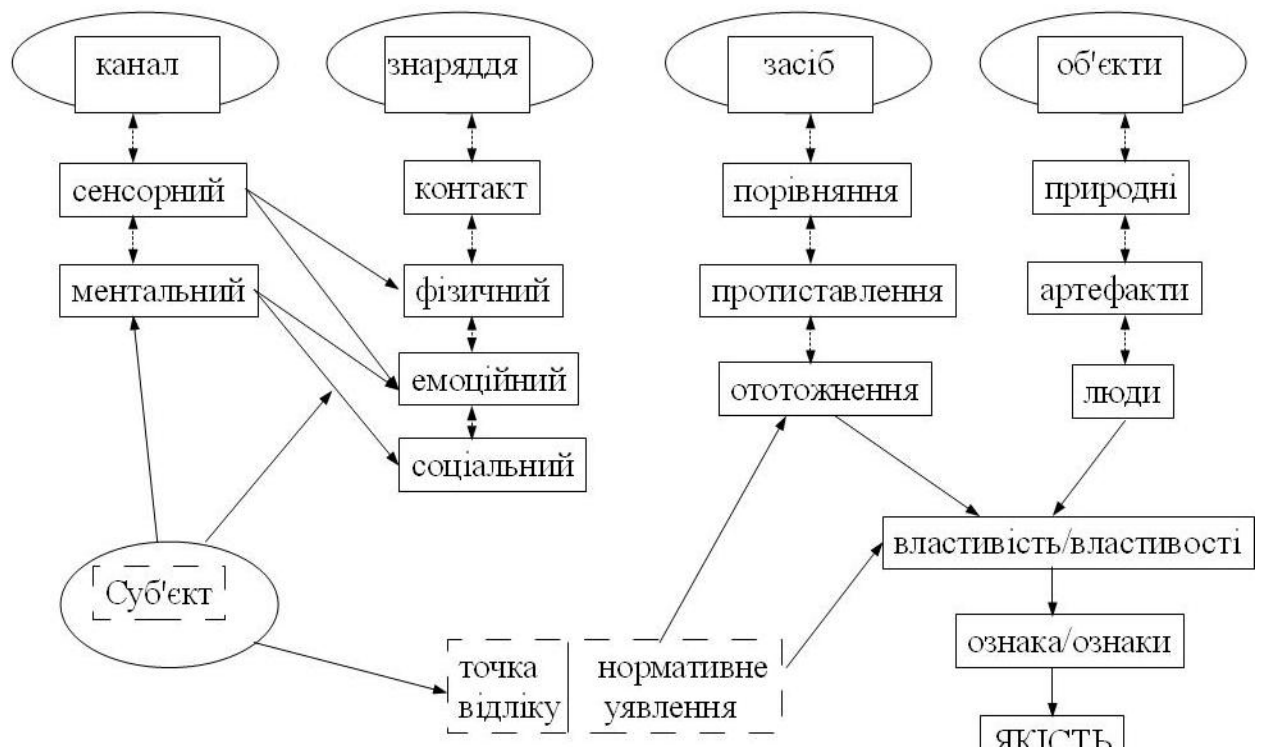

Рис. 3.1. Когнітивна модель формування категоріального гіперконцепта «якість» за О.С. Шибковою

С.А. Жаботинська вважає, що базові концепти свідомості, об'єктивовані в морфологічних категоріях, є водночас конститuentами базових фреймів, що моделюють взаємодію концептів у когнітивній діяльності людини. До базових концептів дослідниця відносить ДЕХТО/ДЕЩО (предмет), ТАКИЙ (якість), СТІЛЬКИ (кількість), (ІСНУЄ ТАК) (стани), ІСНУЄ У ДІЇ (дії), ТАК (спосіб буття), ТАК (оцінка), ТУТ/ТАМ (місце), ЗАРАЗ/ТОДІ (час) [58, с.16]. Ці концепти можуть бути конститuentами п'яти фреймів: предметноцентричного, асоціативного, акціонального, гіпонімічного, партонімічного. Концепт ТАКИЙ С.А. Жаботинська включає лише до складу предметноцентричного фрейму, в якому виокремлює три зони: (1) об'єктна зона (буття предмету як такого): ДЕЩО — ТАКЕ, ДЕЩО — СТІЛЬКИ, ДЕЩО — ІСНУЄ; (2) суб'єктно-

об'єктна зона (предмет через його спів-буття зі спостерігачем): ДЕЩО — ІСНУЄ, ІСНУЄ — ТАК, ІСНУЄ — ТУТ, ІСНУЄ — ЗАРАЗ (3) суб'єктна зона (предмет через його оцінку спостерігачем): ДЕЩО — ТАК (оцінка) [58, с.17]. Схематичне зображення предметноцентричного фрейму наведено на рис. 3.2. У цілому категорія якості в цій концепції розглядається як щось похідне від категорії предмету та залежне від неї. Модифікаторами твердження про існування об'єкту (і, відповідно, його ознаки) можуть бути оцінка, кількість, місце, час та спосіб буття.

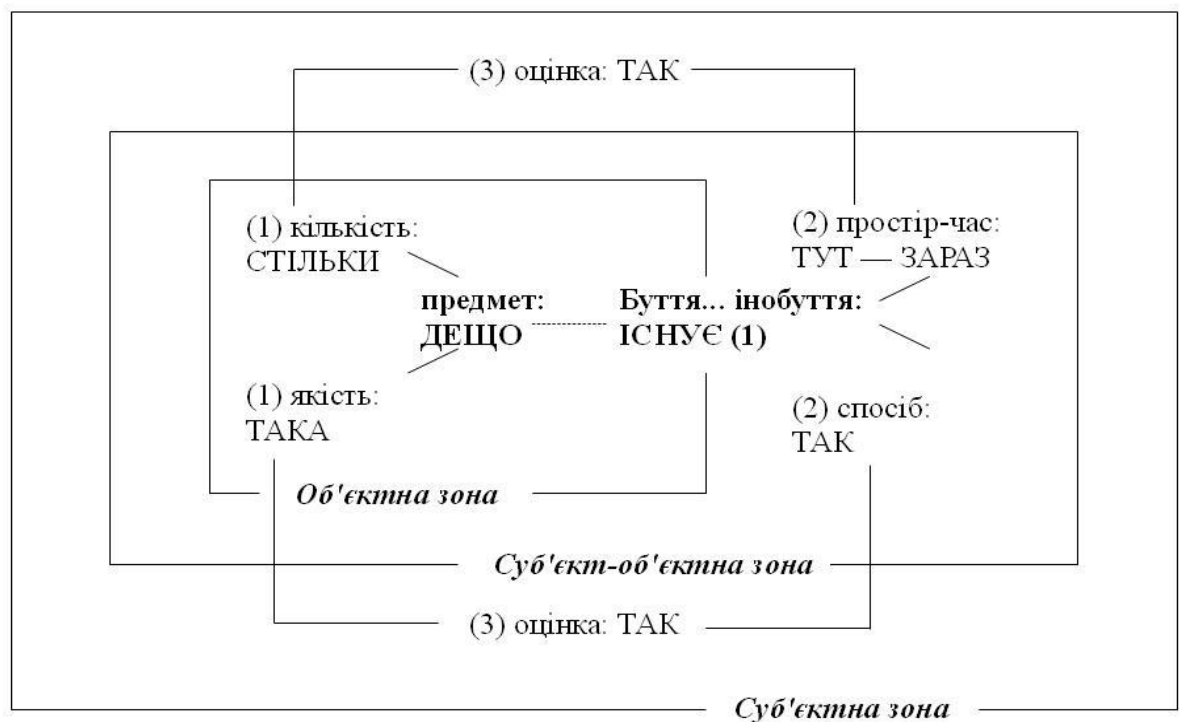

Рис. 3.2. Предметноцентричний фрейм за С.А. Жаботинською

Третій підхід до моделювання слів категорії якості представлено в проєкті FrameNet під керівництвом Ч. Філмора. Метою цього проєкту є створення лексикографічної бази даних, в якій дані про сполучуваність англійських слів представлені у вигляді фреймів. Автори проєкту здійснюють анотацію окремих речень та зв'язних текстів і в процесі анотації асоціюють окремі лексичні одиниці з одним чи декількома фреймами. Процес анотації

полягає у виокремленні в структурі речень «центрального слова», найбільш істотних для конструювання пропозиції висловлення — так званих «*frame-evoking words*». Потім інші слова в тому ж самому реченні, поява яких обумовлюється наявністю «центрального слова», анотуються як елементи відповідного фрейму. По мірі додавання до корпусу нових речень лексична база, асоційована з кожним фреймом, поступово розширюється. Така орієнтованість на пропозитивні компоненти висловлювань на практиці призводить до того, що анотатори зосереджуються на дієслівному комплексі, а інші слова вважають актантами, що займають підлеглі позиції. Тому на даний момент лексична база FrameNet містить переважно дієслова та конкретні іменники. Автори проекту вважають, що при аналізі лексичних одиниць, які не «викликають» фрейми самі по собі, завдання дослідника полягає у визначенні типових предикатів, що ними керують [200, с.6].

Проілюструємо підхід проекту FrameNet на прикладі фрейму «*Emotions_directed*». Дефініція цього фрейму у корпусі наводиться так:

The adjectives and nouns in this frame describe an [Experiencer] who is feeling or experiencing a particular emotional response to a [Stimulus] or about a [Topic]. There can also be a [Circumstances] under which the response occurs or a [Reason] that the [Stimulus] evokes the particular response in the [Experiencer].

Відповідно до цієї дефініції, анотація іменнику *sadness* у лексикографічній базі представлена таким чином:

1. She felt guilty when she sensed [Beth's]_{Experiencer} [deep]_{Manner} **sadness**.
2. [Some grandparents]_{Experiencer} have the **sadness** of [losing rather than gaining grandchildren]_{Stimulus}.
3. They talk about the **sadness** of [departure]_{Event}; what about the guilt of arrival?

Зразки анотації цього іменника свідчать про те, що обрана схема аналізу не враховує всі компоненти реальних контекстів. Так, у першому з наведених прикладів існує причинно-наслідковий зв'язок між станом *guilty* одного з персонажів та *sadness* іншого, також ніяк не пояснюється контраст двох іменникових словосполучень у третьому прикладі.

Наведемо ще один зразок. Дієслово «to feel» вважається центральним елементом фрейму «Feel», для якого наведено таку дефініцію:

In this frame an **[Experiencer]** experiences an **[Emotion]** or is in an **[Emotional_state]**. There can also be an **[Evaluation]** of the internal experiential state.

Як приклад реалізації цього фрейму подано речення:

Her heart was galloping so fast that [she]_{Experiencer} **felt** [quite giddy with happiness]_{Emotion}.

Концентрація уваги анотатора на дієслові призвела до того, що обидва наслідки стану *happiness* (*Her heart was galloping so fast, giddy*) не вважаються окремими елементами фреймової структури речення.

Таким чином, жодний із розглянутих підходів не дає змоги описати будь-який контекст вживання будь-якого слова категорії якості. Модель О.С.Шибкової не є функціональною, у корпусі FrameNet подано лише фрейми для окремих лексичних груп, і слова на позначення якості репрезентовані недостатньо деталізовано через підвищену увагу до дієслів та конкретних іменників. У моделі С.А. Жаботинської якість розглядається лише як один із слотів предметноцентричного фрейму, і склад слотів, які з нею пов'язані, залежить не від самої якості, а від її носія.

Ми спробуємо довести, що *Nness* як засіб висловлення категорії якості є активним чинником організації художнього контексту, а не просто випадковим підлеглим компонентом фреймової структури, центрами яких є

конкретні іменники чи дієслова.

Вихідними положеннями є те, що кожний випадок вживання *Nness* є результатом комунікативної потреби означити ту чи іншу думку, те чи інше судження про дійсність. У кожному контексті зафіксовано певну ситуацію, в якій існує та чи інша якість, висловлено ставлення до неї і, в залежності від специфічності авторського світобачення, встановлено асоціативні зв'язки з іншими елементами ХКС. Отже, модель функціонування *Nness* включає інформацію трьох типів: інформація, яка модифікує системно-мовне значення *Nness*, інформація про ставлення мовця до тієї чи іншої якості та дескрипція ситуації, в якій вона існує. Таку модель можна представити у вигляді динамічного фрейму — системи слотів, що репрезентує всі можливі елементи ситуації існування того чи іншого явища. Не всі слоти завжди задіяні в реальних контекстах. Їх комбінації та варіанти лексичного наповнення залежать від комунікативних потреб мовців.

Оскільки наше завдання полягає у створенні функціональної моделі *Nness* як засобу висловлення категорії якості, перелік складників цієї моделі визначаємо на базі аналізу реальних контекстів вживання *Nness* в корпусі. Як було показано в другому розділі даної роботи, у британських романах *Nness* регулярно сполучаються з певним набором значень, які, на нашу думку, і є слотами фрейму категорії якості в тому вигляді, в якому вона представлена в *Nness*. Серед цих слотів за типом значення виокремлюються три блоки: семантичний (метафоризація якості, встановлення її відтінка), прагматичний та ситуативний. Слоти, які належать до кожного з цих блоків, представлено на рис. 3.3:

Рис. 3.3. Фреймова модель концептуальної категорії якості
(для абстрактних іменників із суфіксом *-ness*)

Семантичний блок містить два варіанти встановлення зв'язків між концептами, позначеними *Nness*, та іншими елементами концептосфери. Сполучення *Nness* зі словами, які об'єктивують інші концепти в межах того ж домену, є засобом водночас встановлення потрібного відтінку тієї чи іншої якості та позиціонування концептів відносно один одного, встановлення оказіональних асоціативних зв'язків між ними, які формують концептуальний рівень ХКС та організують його категорії. Сполучення *Nness* зі словами, які відповідають концептам інших доменів, призводить до утворення метафоричних висловів, за допомогою яких абстрактні назви якостей переосмислюються в термінах більш конкретних предметів.

Слот «ставлення до *Nness*» містить різні типи модальних значень, зокрема оцінні. Саме у цьому слоті здійснюється позиціонування концептів,

об'єктивованих *Nness*, у системі цінностей художнього твору.

Ситуативний блок містить інформацію про пропозицію висловлювання та схематично репрезентує ситуацію, в якій виникла комунікативна потреба вжити *Nness*. Наявність слотів «носій якості» та «інтенсивність якості» обумовлюються загальними властивостями категоріальної семантики *Nness*, успадкованими від класу прикметників: їх залежності від класу денотата та градаційності.

Транспозиція якості в категорію іменника уможлиблює безпосереднє сполучення *Nness* з ще п'ятьма компонентами. Слот «акт прояву якості» містить слова, за допомогою яких якість конкретизується в певній дії. Слот «фаза існування якості» локалізує її в часі. Слот «засіб проявлення якості» описує дію, через яку спостерігач робить висновок про існування якості. Слот «каузація якості» описує причинно-наслідкові зв'язки *Nness*, які встановлюються в ситуації. Слот «адресат якості» містить третю особу, на яку спрямований прояв якості.

Якщо порівняти запропоновану модель з моделлю С.А. Жаботинської, наведеної на рис. 3.2, помітно, що остання є більш універсальною та загальною, і нашу модель можна звести до неї. Так, «носій якості» — це «ДЕЩО», якість — це «ТАКИЙ», «фаза існування якості» — це «існує ЗАРАЗ», «акт вияву якості» та «інтенсивність» — це «СТІЛЬКИ», «сприйняття якості» та «ставлення до неї» можна вважати випадками оцінки. Каузативні відношення, метафоризація та асоціативні зв'язки встановлюються між декількома об'єктами й тому виходять за межі предметноцентричного фрейму С.А. Жаботинської, але пояснюються за допомогою відповідно акціонального та асоціативного фреймів у її теорії [58, с.19-22].

Новизна запропонованої моделі полягає в тому, що вона

сконструйована саме як модель функціонування слів категорії якості, а не мовних знаків взагалі. Фрейм, представлений на рис. 3.4, відбиває когнітивний процес профілювання якості, мовним результатом якого є утворення іменника із суфіксом *-ness*: при цьому одні компоненти ситуації виходять з поля зору, а інші підвищують свою значущість. Крім того, запропонована модель підтверджує самостійність категорії якості як когнітивною сутністю, що має широкий круг асоціативних зв'язків, які не обмежуються зв'язками з класом предметів — носіїв якостей.

Для демонстрації експлікативних можливостей запропонованої моделі проаналізуємо декілька реальних контекстів вживання *Nness*.

1. *After a time I felt a terrible coldness creeping up my legs and my frame began to tremble greatly* [PO].

З точки зору теорії актуального членування іменник *coldness* є інформативним центром речення, ремою його першої частини та темою другої. Всі змістовні елементи даної ситуації заповнюють слоти фрейму категорії «якість». Семантичний блок представлений метафоричною репрезентацією якості як діяча (*creeping up my legs*). Прагматичний блок (*terrible*) висловлює негативну оцінку даної якості мовцем. У ситуативному блоці заповнено слоти носія якості (*I felt*), фази її існування (*after a time*), та результату її існування (*and my frame began to tremble greatly*).

2. *For one appalling moment Mrs. Poulteney thought she had been the subject of a sarcasm; but Sarah's eyes were solemnly down, as if she had been pronouncing sentence on herself; and righteousness were synonymous with suffering* [FLW].

Сара виглядає так, ніби вона кається, що для місіс Пултні означає страждання та праведність. А якщо Сара праведниця, то вона не може іронізувати над місіс Пултні, отже, немає потреби гніватися. Відбувається

контекстуальна модифікація значення іменника *righteousness* відповідно до системи цінностей мовця, що дозволяє місіс Пултні лишитися в доброму гуморі. Крім каузативного та семантичного слотів, у даному контексті заповнені слоти «носій якості» (Сара) та (імпліцитно) «фаза існування якості» — адже уявлення про праведність Сари на хвилю зникає. Прагматичний компонент (позитивна оцінка в плані моралі) міститься у самому слові *righteousness*, який підсумовує ситуацію з точки зору місіс Пултні.

3. *What about my human right not to have to wander round with fearsome unattractiveness hang-up?* [BJD]

Ця фраза містить насамперед експресивно-прагматичне, а не інформативне повідомлення: у ситуативному блоці заповнений лише слот «носій *Nness*» (*wander round with, my right*). Означення *fearsome* висловлює негативну оцінку, яка підсилює негативну конотацію самого іменника *unattractiveness*. Окрім оцінки, у даному контексті присутня також волітивна модальність (*human right not to have to*). Семантичний блок представлений метафоричним переосмисленням якості як певного предмету, який хтось причепив до мовця.

Практична цінність запропонованої моделі функціонування *Nness* полягає насамперед у можливості її використання для виявлення лінгвокультурно маркованих комплексів знань, асоційованих з *Nness*. За Т. Ван Дейком, «не виключено, що фрейми мають більш чи менш конвенціональну природу і тому можуть визначати та описувати те, що в даному суспільстві є «характерним» або «типовим» [53, с.17]». Отже, можна припустити, що різні конфігурації слотів фрейму категорії «якість» (та різні варіанти їх лексичного заповнення) репрезентують різні варіанти осмислення одного й того ж самого концепту. З цієї точки зору перспективний є

насамперед діахронічний аналіз вживання слів, які номінують окремі концепти. Такий аналіз дає змогу продемонструвати дифузність концепту, структура якого з часом змінюється в залежності від комунікативно-прагматичних чинників, які, у свою чергу, обумовлюються загальними лінгвокультурними тенденціями.

Для демонстрації експлікативних можливостей запропонованої моделі у наступному підрозділі фрейм категорії якості буде застосовано як інструмент аналізу концептів *Goodness*, *Happiness* та *Loneliness*. Прийнято таку методику дослідження: вивчення словникових дефініцій імені концепту, аналіз фактичного матеріалу відповідно до структури фрейму категорії якості, діахронічний аналіз лінії розвитку концепту. Вихідною гіпотезою є те, що різні конфігурації слотів фрейму та їх лексичного наповнення відповідають різним соціокультурним варіантам досліджуваного концепту. Для кожного виявленого варіанта описано варіанти заповнення семантичних, прагматичних та ситуативних слотів фрейму.

3.2. Концепти британської культури крізь призму абстрактних іменників із суфіксом *-ness*

3.2.1. Концепт *Goodness*

У словнику Oxford English Dictionary наведено п'ять значень іменника *goodness*:

1.1 The quality or condition of being good. a.1.a Of persons: Moral excellence, virtue. b.1.b Of things material or immaterial: Absolute or comparative excellence in respect of some specified or implied quality.

2.2 Moral excellence as displayed in one's relations to others. a.2.a As an attribute of the Deity (†said also of Christ and the Virgin Mary): Infinite

benevolence, a desire for the happiness of all created beings; also the manifestation of this; beneficence. b.2.b In men: Kindly feeling; kindness, generosity, clemency; the manifestation of this. Frequent in phrase have the goodness to..., as a form of polite request.

†3.3 a.3.a Advantage, benefit, profit. Rarely pl. Obs. †b.3.b Good fortune; prosperity. Obs. rare.

†4.4 a.4.a quasi-concr. Something good, a good act or deed. Obs. b.4.b the goodness: That which is good in anything; the strength or virtue of it.

5.5 In various exclamatory phrases, in which the original reference was to the goodness of God (cf. sense 2 a above), as goodness gracious!

Із цієї статті видно, що значення «моральність» походить від загальноаксіологічного значення через специфікацію й обмеження сфери існування якості (людина). Даний пункт присвячений саме моральному аспектові *Goodness*; у загальноаксіологічному значенні цей іменник у нашому корпусі вжито лише 8 раз. Метою аналізу є виявлення діахронічних змін у концептуалізації *Goodness*, що відбиваються на відтінках лексичних значень і функціонуванні *Nness*. У даному дослідженні виходимо з того, що полюси ЛСП *Goodness* — *Wickedness* репрезентують різні ступені інтенсивності однієї якості (від наявності до повної відсутності) і *Nness* на цих полюсах функціонують відповідно до однакових культурних тенденцій.

Із п'яти значень іменника *goodness*, названих в Оксфордському словникові, у досліджуваних текстах активними є три (*goodness/kindness*, *goodness/virtue*). Однак аналіз матеріалу за допомогою фрейму концептуальної категорії якості свідчить про те, що не всі з них є функціонально подібними, зокрема *goodness/kindness* концептуалізується по-різному в різні історичні періоди, що позначається на функціонуванні його номінацій. Варіант *goodness/virtue*, названий у словнику першим, не є

найбільш актуальним у нашому матеріалі. *Goodness* у релігійному сенсі (значення 2 та 5) має специфічну форму реалізації, що відрізняється від *goodness/kindness*.

1. *Goodness/kindness* у нашому матеріалі є найбільш актуальним у літературі 1720-1780 рр. Цей варіант наявний лише в ситуаціях спілкування людей, не рівних за суспільним статусом або віком.

Ситуативний блок. Слот носія якості займають батьки (*my mother's goodness* [AM], *her truly maternal goodness to me* [CH]) й аристократи (*his lordship's goodness* [AM]). Якість *goodness* має конкретний вияв у якомусь щедрому вчинкові (*an uncle had the goodness to take care of his education* [AM], *the goodness you offer to shew in my protection* [AM]). Конкретизація може відбуватися як у напрямку «акт прояву милостивості» (*instance of his goodness* [AM]), так і через вказівку на обставини якогось учинку (*her condescending goodness at breakfast* [CH], *my goodness to you in the garden* [PA]). Активним є також слот «інтенсивність якості», який заповнюється висловами найвищого ступеня прояву *goodness* (*She was all goodness!* [CH], *his lordship's unparalleled goodness* [AM], *superlative goodness* [PA]). Слот «засіб прояву якості» заповнюється висловами того, що мовець відчуває на собі *Goodness/kindness* іншої людини (*experience of his goodness* [AP])

Семантичний блок. *Goodness* асоціюється з «доброю» (*his accustomed goodness and kindness* [PA]) та «милостивістю» (*goodness and condescension, goodness and favour* [CH], *goodness and forbearance* [PO]). Ще один напрямок розвитку концепту простежується в конструюванні старшого за статусом як мудрішого, який може навчити молодшого «правильному» способу життя:

I refer myself wholly to your goodness and direction, and am, with the highest respect, your most faithful humble servant. [PA]

Метафоричний образ, закладений у даному розумінні *Goodness*, полягає в конструюванні абстрактної якості як чогось настільки великого та важкого, що мовець ризикує бути розчавленим нею:

O Sir, said I, how shall I support so much goodness! - I am poor, indeed, in every thing, compar'd to you! and how far, very far, do you, in every generous way, leave me behind you! [PA]

У прикладі, наведеному нижче, варіант *Goodness/kindness* переосмислюється також за метафорою «QUALITY is WEAPON».

By my Soul, Madam, said I, you stab me with your goodness, your undeserved goodness! and I can not bear it! [CH]

Прагматичний блок. Учасники ситуації, нижчі за статусом, діють відповідно до комунікативної стратегії апелювати до якості *goodness* старших за статусом, висловлювати їм вдячність (*gratitude for his goodness* [AP], *very warm acknowledgments of my mother's goodness* [CH], *my sensibility of such goodness* [AM]).

Зауважимо, що в літературі 1720-1780 рр. стратегія постійного висловлення максимальної поваги до старших підкреслено подається як найбільш суспільно прийнятна. Так, у романі «Кларіса Харлоу» головна героїня вважає своїм обов'язком ставитися до всіх старших родичів майже зі священним трепетом. Однак її подруга в тому ж романі ставиться до своєї родини інакше; отже, це не тільки суспільна норма, але й особистий вибір. Поведінка Кларіси зумовлена авторським задумом показати взірць «правильного» способу життя. Це не улесливість, а щире, постійне та радісне усвідомлення своїх обов'язків перед рідними та свого становища підлеглого:

Permit me, Madam, said I to my Aunt, sinking down, and clasping her knees with my arms, to detain you one moment... Only to thank you for all your condescending goodness to me. [CH]

Похідним від основного значення «милостивості» є об'єктивація концепту *Goodness* у ситуаціях спілкування чоловіків та жінок, де перші нібито приймають позицію підлеглого з галантності. У прикладі, наведеному нижче, ідеться про те, що дама погодилася зустрітися з мовцем, і він конструює її згоду як милість з її боку:

*... my dear angel, said he, the place we are in will not permit me to throw myself at your feet, as I ought to do, to thank you for this favour; but be assured, my heart is more your slave than ever by this **goodness**. [AP]*

Саме *Goodness/kindness* є джерелом переосмислення концепту в мовленнєвому акті прохання (*I trust on your goodness for my delivery [AM]; Would you have the goodness to pass the salt? [OR]*).

Стійким є також уявлення про те, що *Goodness* старшого за статусом треба заслужити (*your undeserved goodness! [CH], indulgent goodness [CH]*). Із прагматичної точки зору ця комбінація реалізує стратегію приниження себе та піднесення співрозмовника; актуалізуються водночас шкала інтенсивності самого *goodness* та шкала *worthiness* мовця, і, за правилами ввічливості, ці шкали не повинні збігатися (*your great goodness to such an unworthy creature [PA], What have I done to merit so much goodness, who never saw your Lordship in my life? [CH]*

Проявляти *Goodness/kindness* може бути соромно. Полковник Бат, один із персонажів роману «Амелія», соромиться того, що сам доглядає хвору сестру, бо стереотип мужності не передбачає такого піклування про жінок:

... it was possible for a man to possess true goodness, and be at the same time ashamed of it [AM].

2. *Goodness/virtue*. У період 1720-1780 рр. основу домашніх бібліотек складає прескриптивно-дидактична література типу «The Whole Duty of a Man», і романи як жанр адаптуються до моралізаторської культурної

тенденції [197, с.7]. Одним із завдань, які ставили перед собою С. Річардсон, Д. Дефо та Г. Філдінг, було формування в читачів стійких уявлень про те, що добродетель є умовою доброї старості, поваги до себе та спокійної смерті й усе це є не доступним для розпусників. Ці уявлення обумовлюють підвищену увагу до *Goodness* як *virtue*.

Ситуативний блок. *Goodness* характеризує переважно позитивних героїнь (*this dear girl's goodness* [РА], *my sister's goodness* [РА]). Ця тенденція пояснюється особливостями сюжету: у більшості романів даного періоду описано зваблення або спробу зваблення героїні (в англійському літературознавстві функціонують терміни «*seduction heroines*», «*seduction stories*» [197, с.160]). У трьох із шести романів героїні є взірцями моральності («Амелія», «Памела» та «Кларісса»), а три інші героїні засуджуються за хтивість та характеризуються іменником *wickedness*.

Цікаво, що серед образів чоловіків — жертв Шамели, Сірени (Анти-Памели) та Молль Флендерс — немає жодного «взірцевого», морально стійкого персонажа. Єдиний випадок «навернення» чоловіка до добродетельності представлений у «Памелі». У контексті, наведеному нижче, акцентовано слот фазовості якості *goodness*, що підкреслює нестійкість переконань сквайра. У тексті підкреслено слова зі значенням темпоральності та слова, які актуалізують «добродетельний» аспект концепту *Goodness*:

*If you will be **good**, said I, to your poor servant, and spare her, I can not say too much! But if not, I am doubly undone! - Undone indeed!*

Said he, I hope my present temper will hold, for I tell you frankly, that I have known, in this agreeable hour, more sincere pleasure, than I have experienced in all the guilty tumults, that my desiring soul compell'd me into, in the hopes of possessing you on my own terms. And, Pamela, you must pray for the continuance of this temper, and I hope your prayers will get the better of my temptations.

*This sweet **goodness** overpower'd all my reserves. I threw myself at his feet, and embraced his knees. What pleasure, Sir, you give me, at these gracious words, is not lent your poor servant to express! - I shall be too much rewarded for all my sufferings, if this Goodness hold! [PA]*

Окрім фазової модифікації *Goodness*, наявної в попередньому прикладі, із периферійних слотів фрейму заповненим може бути також слот конкретного прояву якості (протистояння спокусі у певній ситуації: *a single instance of this dear girl's goodness* [PA]). Активність обох слотів пояснюється конструюванням сюжету як безперервного випробування моральних принципів героїні:

But let me make it my boast, that here is such a poor girl as I, raised from the cottage to the palace, as I may say, persevering in the good purposes which had been instilled into her, by worthy, tho' poor parents..., and resolving to be obstinate in goodness, having stood the tests of libertinism [PA].

Зауважимо, що, хоча даний варіант *Goodness* не має синонімічних засобів його об'єктивації, негативний полюс ЛСП *Goodness* — *Wickedness* демонструє високу номінативну щільність у вимірі *Goodness/virtue*. Такі іменники, як *voluptuousness*, *lewdness*, та *dissoluteness*, характеризують персонажів-чоловіків і негативних героїнь (Шамели, Сирени Тріксі та Молль Флендерс). Функціонування цих *Nness* обумовлюється тими ж моралізаторськими настановами: автори демонструють, як погано буде тим, кому є за що собі дорікати:

...I often wish thee present but for one half-hour in a day, to see the dregs of a gay life running off in the most excruciating tortures... and to hear him bewail the dissoluteness of his past life, in the bitterest anguish of a spirit every hour expecting to be called to its last account... [CH]

Семантичний блок. *Goodness* безпосередньо асоціюється з *virtue*, а також із більш конкретними іншими іменниками з позитивними конотаціями, які, на думку письменника, можуть переконати читача в привабливості добродесного способу життя. Для жінок це краса:

It is virtue and goodness only, that make the true beauty [PA].

Моралізаторсько-дидактичний тон романів обумовлює також асоціації між *Wickedness* та *Richness* чи високим суспільним статусом. Багатство не виключає моральність, але й не гарантує її:

I said, that I should not be affected by the splendor of even a royal title. Goodness, I thought, was greatness. That the excellent characters of the ladies of his family weighed more with me, than the consideration that they were half-sisters to Lord M. and daughters of an Earl [CH].

Here, said I, were my poor honest parents. They took care to instil good principles into my mind, till I was almost twelve years of age, and taught me to prefer goodness and poverty to the highest condition of life. [PA]

Суспільно-нормативний характер даного варіанту *Goodness* простежується в таких сполученнях, як *exemplary goodness* [PA], *my sister's goodness, and the family decorum* [CH]. Зокрема характерним є усталене метафоричне уявлення про те, що *Goodness* не є природженою якістю, але її можна «прищепити» дітям:

Principles of goodness and virtue may be instilled into their little hearts much earlier than is usually imagin'd. [PA]

To watch the dawns of reason in them... to prepare the sweet virgin soil of their minds to receive the seeds of virtue and goodness so early... [PA]

Антоніми *Goodness* асоціюються не тільки з назвами інших пороків, зокрема в персонажів-чоловіків (*extravagance and dissoluteness* [CH], *drinking, and hunting, and lewdness* [PA]), але й із непорядністю:

... *the age is grown to so scandalous a degree of licentiousness, that we have thrown off not only virtue, but decency...* [AM]

Прагматичний блок у даній реалізації концепту *Goodness* представлений висловами захоплення перед взірцевою доброчесністю героїнь (*I'm confounded with her goodness, and her sweet carriage!* [PA]) Однак найбільш цікавим є уявлення про те, що така взірцева та доброчесна героїня навіть може передати частину *goodness* чоловіку, який із нею одружиться, врятувати його від помилок і розпусного життя. Це уявлення висловлюється й у «Кларіссі», і у «Памелі»:

And thus shall I find some of my own bad actions aton'd for by your exemplary goodness, and God will bless me for your sake. [PA]

Had his parents lived to see what I have seen of him, they would have been mad indeed. This match, however, as the lady has such an extraordinary share of wisdom and goodness, might set all to rights. [CH]

В обох романах С. Річардсона, наявних у корпусі, автор нібито дає персонажу-розпуснику (Ловеласу та сквайру Б.) можливість виправитися й у двох романах простежує два варіанти рішення персонажа — прийняти чи не прийняти *Goodness* від жінки.

Зауважимо, що *Nness*, які номінують негативний полюс цього концепту, загалом вживаються переважно в літературі XVIII століття, але вони можуть бути використані в сучасних творах як засіб відтворення старої системи цінностей. Так, в уривку з «Жінки французького лейтенанта», наведеному нижче, об'єктом авторської іронії є не служниця Мері, яку поцілував помічник конюха, а її хазяйка місіс Пултні, пафос моралізаторства якої підкреслюється вживанням слів, які є надто урочистими для такої дрібниці. Ускладнений синтаксис у цьому уривкові також відтворює довгі номінативні конструкції перших англійських романів.

But Marlborough House and Mary had suited each other as well as a tomb would a goldfinch; and when one day Mrs. Poulteney was somberly surveying her domain and saw from her upstairs window the disgusting sight of her stableboy soliciting a kiss, and not being very successfully resisted, the goldfinch was given an instant liberty; whereupon it flew to Mrs. Tranter 's, in spite of Mrs. Poulteney's solemn warnings to that lady as to the foolhardiness of harboring such proven dissoluteness [FLW].

3. *Goodness/piety*. Хоча в словнику Коллінза слова «piety» та «virtue» подаються як синоніми *goodness* в одному й тому самому значенні, вважаємо за потрібне їх розмежувати, оскільки ці варіанти концептуалізації *goodness* розрізняються функціонально. За складом фрейму, у якому актуалізовано даний концепт, можна говорити передусім про близькість *Goodness/piety* та *Goodness/kindness*, адже в обох випадках ідеться про доброзичливість і зневажливість. Різниця полягає лише в тому, хто її проявляє — людина, старша за статусом, чи провидіння.

Ситуативний блок. Носієм якості *goodness* у цьому сенсі є Бог (*Divine goodness* [CH], *God's goodness* [CH]). Ступінь інтенсивності цієї якості є найвищою (*to remind me... how great God's goodness has been to me... [PA]*, *ultimate sacredness* [TJ], *excessive religiousness* [MM], *noblest, completest devoutness* [TMF]). Активним слотом фрейму є також каузативність: якщо трапляється щось добре для персонажа, він чи вона пояснює це милостивістю провидіння:

For she doubted not but by the divine goodness she should be an happy creature, as soon as she could be divested of these rags of mortality. [CH]

Blessed be the divine goodness, which has enabled thee to withstand so many temptations! [PA]

Специфічним для цього аспекту концепту *Goodness* є конструювання подвійних каузативних відношень. У деяких контекстах наводяться водночас дві причини якоїсь події: одна реальна, друга — через милість Бога, причому остання подається першою:

My composure is owing, next to the divine goodness blessing my earnest supplications for it, to the not seeing him. [CH]

I owe every thing, next to God's goodness, to your piety and good examples, my dear parents. [PA]

Семантичний блок. Синкретизм *Goodness/kindness* та *Goodness/virtue*, який призвів до об'єднання цих значень у словнику Коллінза, простежується в регулярності копулятивних сполучень слів із семами «kind» та «divine» (*thanking God for his gracious mercies and goodness* [PA], *faith, and charity, and holiness* [PA], *goodness gracious!* [TMF]).

Уживання слова *goodness* у якості вигуку, зафіксоване в Оксфордському словникові як окреме значення, є, безперечно, похідним від *Goodness/piety*, зокрема через його вмотивованість каузативним слотом відповідного фрейму (*for goodness sake* [LCL]) або висловленням подяки за милість провидіння. У ранніх романах повний зміст *Goodness* ще відчувається навіть у вигуках:

Can it be, that such a brave gentleman will make a lady of the child of such a poor man as I? O the divine goodness! How will your poor dear mother be able to support these happy tidings? [PA]

Цікаво, що в більш давніх текстах прояви милосердя Бога не обмежуються духовними надбаннями. Якщо в «Молль Флендерс» ідеться про духовність (*he was as sincere a penitent, and as thoroughly a reform'd man, as ever God's goodness brought back from a profligate* [MF]), то в «Памелі» подяка провидінню висловлюється й за мирські цінності (*wealth and power of*

the kingdom, in which God's goodness has given you so considerable a stake [PA]). Подяка Богу висловлюється за щось значне (вдалий шлюб, багатство, аристократичне походження тощо).

У творах пізніших періодів відбувається поступове спустошення, спрощення *Goodness/piety*. Він перетворюється на вигук, який лише внутрішньою формою нагадує про свою первісну сакральну конотацію. Механізмом цього спрощення є те, що прояв Божого милосердя починають вбачати за менш серйозних обставин.

*Well, thank **goodness** I managed to calm Julio down... [BJD]*

*I wish to **goodness** Lady M'Laughlan was come from the dentist's, that I might consult her about it... [MR]*

Прагматичний блок. Як і у випадку з *Goodness/kindness*, персонажі висловлюють подяку за прояв *Goodness (to admire and bless the goodness of that Providence which has... made me tread the paths of innocence* [PA]), а також свою віру в те, що провидіння буде милостивим до них (*God Almighty would shew your poor sinful daughter, how well I did, to put my affiance in his goodness [PA]; wilt thou fly in the face of the Almighty, and distrust his grace and goodness...? [PA]).*

Прескриптивна конотація даного концепту обумовлює й уживання висловів дебітивної модальності, як у прикладі, наведеному нижче. Це уривок із «Шамели», анонімної пародії на «Памелу» Річардсона, де всі номінації *Goodness/piety* вжито в мовленні святенника пастора Вільямса:

*Well, on Sunday parson Williams came... and an excellent sermon he preached; his text was, be not righteous over-much... he shewed us that the Bible doth not require too much **goodness** of us, and that people very often call things **goodness** that are not so. That to go to church, and to pray, and to sing psalms, and to honour the clergy, and to repent, is true religion; and 'tis not doing good to*

one another, for that is one of the greatest sins we can commit, when we don't do it for the sake of religion. [SH]

Відмова від християнських цінностей засуджується: *my own criminal selfishness and faithlessness* [FLW], *you don't mean to defend such faithlessness* [DD], *I am not guilty of profaneness* [AM]. Однак надмірні вияви *Goodness/piety* можуть ставати об'єктом іронії. Та ж сама місіс Пултні з «Жінки французького лейтенанта» зображується святенницею, зовнішня релігійність якої зовсім не свідчить про справжню моральність. У діалозі, наведеному нижче, вона докоряє своїй компаньйонці за те, що та гуляє по лісу, де, за чутками, полюбують гуляти й молоді чоловіки, хоча нічого точно про це місце не знає. Сара відповідає із сарказмом, оскільки розуміє, що релігійність місіс Пултні — лише комплекс упереджень та самовдоволення:

"I am not to go to the sea. Very well, I don't go to the sea. I wish for solitude. That is all. That is not a sin. I will not be called a sinner for that."

"Have you never heard speak of Ware Commons?"

"As a place of the kind you imply — never." <...>

"Very well. But, let it be plainly understood. I permit no one in my employ to go or to be seen near that place. You will confine your walks to where it is seemly. Do I make myself clear?"

*"Yes. I am to walk in the paths of **righteousness**." [FLW].*

Істотно, що даний варіант концепту *Goodness* відбиває також уявлення про те, що відмова від християнської моралі свідчить не стільки про розбещеність й аморальність, скільки про нерозумність. У жодному романі XVIII сторіччя немає центрального персонажа, який би відверто відкидав християнство, а ті, які так учиняють, отримують низьку оцінку автора й персонажів, які висловлюють його позицію:

A set of fellows that you must have seen or heard of about the town, that are... a disgrace to the dignity of manhood; puppies that mistake noise and impudence, rudeness and profaneness, for wit. [AM]

Навіть Ловелас, якого С. Річардсон намагається змалювати якомога гіршою людиною, ніколи не відкидає християнських норм цілком і навіть докоряє іншим розбещеним молодикам, які собі це дозволяють:

I have ever, thou knowest, declared against those shallow libertines, who could not make out their pretensions to wit, but on two subjects, to which every man of true wit will scorn to be beholden: profaneness and obscenity, i mean; which must shock the ears of every man or woman of sense, without answering any end, but of shewing a very low and abandoned nature. [CH]

4. **Goodness/humanity** можна розглядати як відтінок *Goodness/kindness*; у словниках вони не розмежовуються. Але дані аналізу сполучуваності іменника *goodness* дають підстави для виокремлення двох груп контекстів. Інтегральною семою в обох випадках є *kind*. Проте, на відміну від значення *Goodness/kindness*, аналіз якого наведено вище, *Goodness/humanity* не передбачає наявності соціальної відстані між мовцями. *Goodness/humanity* — це така шляхетність, така доброзичливість, через які люди можуть співчувати іншим у горі та радіти за них, коли все гаразд, ставитися до інших добре не залежно від того, зобов'язані вони так робити чи ні.

Ситуативний блок: носієм якості *goodness* може бути друг мовця, чоловік чи дружина, тобто люди, яких він вважає близькими та приблизно рівними за статусом. У ряді контекстів експліцитно висловлюється, що таке розуміння *Goodness* не пов'язано з релігійними або суспільними прескрипціями. Цікаво, що перші приклади гуманістичної конотації моральності зустрічаємо вже в перших романах, хоча численними вони стають значно пізніше:

... *Bob James can never be supposed to act from any motives of virtue or religion, since he constantly laughs at both; and yet his conduct towards me alone demonstrates a degree of **goodness** which, perhaps, few of the votaries of either virtue or religion can equal [AM].*

...*she thought there were no Gods; no one was to blame; and so she evolved this atheist's religion of doing good for the sake of Goodness... [MD]*

Актуальним ситуативним слотом є інтенсивність якості, причому, на відміну від усіх інших варіантів *Goodness*, тут вона може бути й низькою (*a mind in which there are any remains of goodness* [AM]). Активним є також каузативний слот: мовець разраховує на певний результат наявності *Goodness*, тобто справедливе ставлення до самого себе:

*'Confess to me, my dear,' said she, 'could your **goodness** prevent you from thinking me a little unreasonable... ?' [AM]*

Специфічним для даного варіанту *Goodness* є каузативний слот. У *Goodness/kindness* та у *Goodness/piety* мовець є пасивним реципієнтом *Goodness* і висловлює лише свою вдячність. У варіанті *Goodness/humanity* мовець є більш активним та може сам поділитися позитивними емоціями з тим, кого вважає доброю людиною:

My dearest madam, As I know your goodness, I could not delay a moment acquainting you with the happy turn of my affairs since you went. [AM]

Семантичний блок. *Goodness/piety* є наслідком виховання (*principles of goodness and Virtue may be instilled into their little Hearts* [PA]), але *Goodness/humanity* — це цілком «природна» якість, яка цінується саме через її безпосередність (*intuitive goodness* [PO], *natural goodness of his heart* [MR], *goodness of your nature* [AM]).

Goodness/kindness конструюється як щось таке, що з'являється не через шляхетність носія цієї якості, а через те, чи мовець заслуговує або не

заслуговує на милість (*undeserved goodness* [CH]). Проте *Goodness/humanity*, судячи з контекстуальної синонімії в уривку, наведеному нижче, імплікує не тільки доброзичливість, але й сумління:

Not that St Ogg's was empty of women with some tenderness of heart and conscience: probably it had as fair a proportion of human goodness in it as any other small trading town of that day [TMF].

Прагматичний блок. *Goodness/humanity* містить інгерентну позитивну оцінку, яка в контексті підсилюється у висловах найвищого ступеня прояву якості (*the most consummate goodness* [AM], *unbounded goodness* [CH] — *premeditated baseness, abominable vileness, viler wickedness, detestable wickedness* [CH]). Це пов'язано із загальною тенденцією моралістично-дидактичної літератури робити позитивних героїв якомога більш позитивними, а негативних — якомога більш негативними:

The peer of the eighteenth-century writers... is almost always a faint type of goodness or wickedness dressed out with stars and ribbons and coaches-and-six [AM (передмова)].

Як і для варіантів *Goodness/kindness* та *Goodness/piety*, для *Goodness/humanity* характерним є висловлення того, що мовець усвідомлює та цінує цю якість свого співрозмовника (*I feel the goodness of Colonel Brandon most sensibly* [SS], *the Sunday morning's occurrence showed great goodness of heart* [CR]). Як найвищий ступінь позитивної оцінки *Goodness/humanity* можна розглядати уявлення про те, що кохати можна лише когось такого, в кого достатньо *goodness*:

*It is not the man, it is his **goodness** that I love.* [AG]

Втім, у іншому творі того ж періоду висловлюється і інша точка зору:

*Women don't love men for their **goodness**.* [MM]

Таким чином, аналіз функціонування іменника *goodness* показав, що в британському художньому дискурсі відповідний концепт може осмислюватися в рамках ієрархії суспільних відношень (*Goodness/kindness*), через сферу релігійності (*Goodness/piety*), через прескрипції доброчесності (*Goodness/virtue*) і через більш загальні уявлення про благородне, доброзичливе ставлення до людей поза суспільними чи релігійними нормами (*Goodness/humanity*).

Очевидно, що не всі виявлені варіанти концептуалізації *Goodness* актуальні одночасно. Рис. 3.4 унаочнює розподіл їх частотності в корпусі. На осі x графіка відбито часові інтервали, а на осі y — відносні значення частотності того чи іншого значення в даному періоді. За 100% прийнято всі вживання номінацій концепту *Goodness* у всіх текстах корпусу.

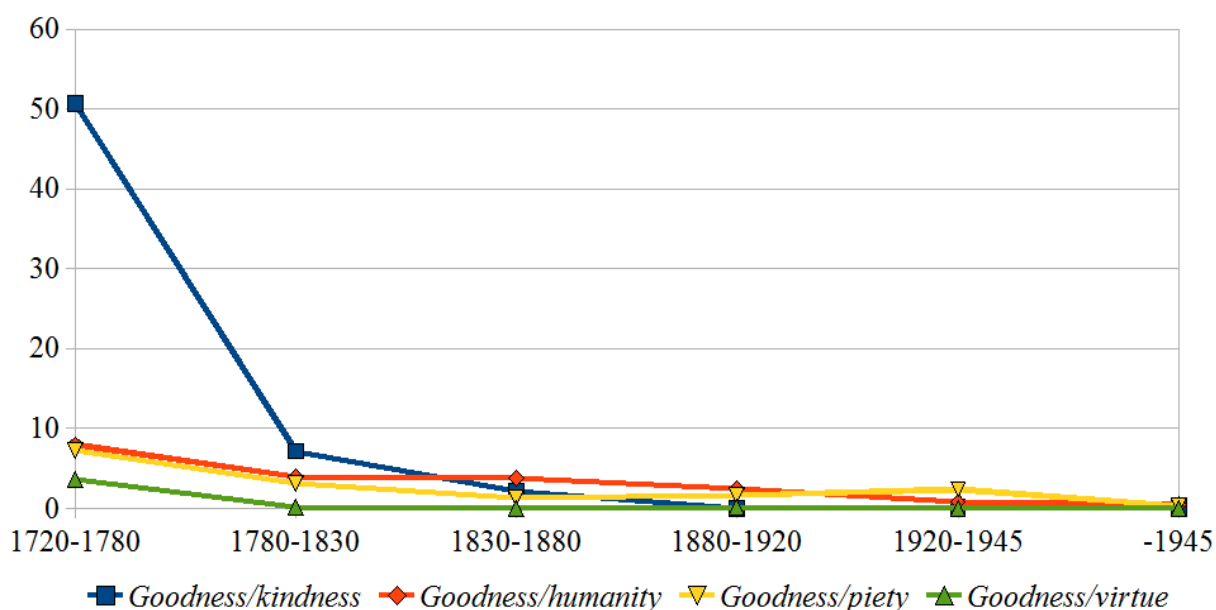

Рис. 3.4. Розвиток концепту *Goodness* в британських романах XVIII – XX ст.

За даними, репрезентованими на рис. 3.4, загальну лінію розвитку концепту *Goodness* можна представити так. Даний концепт є породженням системи цінностей, що ґрунтувалися на релігійних прескрипціях (*divine*

goodness [CH]), морально-дидактичних прескрипціях доброчесності (*this dear girl's goodness* [PA]) і жорсткій суспільній ієрархії (*his lordship's goodness* [AM]). У межах цих трьох систем концепт *Goodness* функціонує як утілення релігійно-дидактичного пафосу ранніх англійських романів. Однак у подальших історико-літературних періодах фреймова структура контекстів, у яких актуалізовано концепт *Goodness*, відбиває відхід від моралізаторсько-дидактичної парадигми. Поступово зникають асоціативні зв'язки з нормами доброчесності та церковними правилами. На основі *Goodness* як доброго ставлення до підлеглого розвивається *Goodness* як гуманність, доброзичливе ставлення до людей незалежно від їх становища.

3.2.2. Концепт *Happiness*

Концепт *Happiness* є одним із таких, які найважче визначити. В експерименті, проведеному І.М.Фельцман, виявилось, що кожен п'ятий респондент, котрому було запропоновано сказати, що таке щастя, не зміг відповісти. Авторка вважає, що причина таких відмов полягає не в нечіткості концепту, а в його суб'єктивності, оскільки, «формуючи своє розуміння щастя, людина оприлюднює уявлення життєвих ідеалів, життєвих цінностей [170, с.430]». Британські романи також приділяють чималу увагу пошукам відповіді на те, що таке щастя:

There are some subjects that are so enveloped in clouds, as you dissipate one, another overspreads it. Of this kind are our reasonings concerning happiness; till we are obliged to cry out with the Apostle, that it hath not entered into the heart of man to conceive in what it could consist... [MA]

Герой роману Г. Гріна навіть сумнівається в тому, що щастя взагалі існує: *'Do you believe in happiness?'* [EA].

Отже, однозначної відповіді на питання про те, що таке щастя, не існує.

Зміст цього концепту залежить від системи цінностей людини, однак існують і певні загальнокультурні тенденції [139, с. 63]. Даний пункт присвячено виявленню того, які саме концепції щастя наявні в британських романах.

В Оксфордському словникові наведено такі значення назви концепту:

1.1 Good fortune or luck in life or in a particular affair; success, prosperity.

2.2 The state of pleasurable content of mind, which results from success or the attainment of what is considered good. b.2.b greatest happiness of the greatest number, as a principle of moral and political action.

3. Successful or felicitous aptitude, fitness, suitability, or appropriateness; felicity.

Значення 1.1 у нашому тезаурусі належить до ЛСП *Goodness – Badness* як емоційна оцінка певної ситуації (*he did not see his advantage, which was my happiness for that time* [MF]). Значення 3.3 у матеріалі корпусу не актуалізовано. Значення 2.2 представлено сімома варіантами, які знаходяться в каузативних відношеннях зі значенням «state of pleasurable content of mind». Вони розрізняються насамперед тим, що саме вважається джерелом щастя.

1. *Happiness/Pleasure* – це щастя, спричинене наявністю якогось об'єкту, бажаного для мовця. Так, у романі «Шлюб» С. Фер'є персонаж-гурман розповідає про званий обід, на якому йому не вдалося скуштувати черепаха:

*It happened, indeed, that there was a turtle, and a very well dressed one too; but where five and thirty people (one half of them ladies, who, of course, are always helped first,) sit down to dinner, there's an end of all rational **happiness** in my opinion. [MR]*

Ситуативний блок. У ситуації підкреслюється тимчасовість такого стану (*present happiness* [SH], *objects of happiness which she might in future be able to dispense* [PP]) і причини, тобто об'єкт, який його спричиняє (*rational*

happiness over a beef-steak [MR], *any thing that can be wanting to your happiness* [AP]). Слот інтенсивності якості заповнюється так, щоб підкреслити залежність *Happiness/pleasure* від наявності або відсутності чогось (*it will add very greatly to my happiness...* [PP]).

Окрім грошей (*happiness and riches* [CH]), у позиції бажаного об'єкту для персонажів може бути аристократичний титул (*Do you see that a coronet can not confer happiness?* [BL]). Деякі персонажі-дівчата вбачають щастя в тому, щоб мати якомога більше кавалерів або вдало вийти заміж. У таких випадках ідеться саме про гедоністичний варіант *Happiness/pleasure*, а не *Happiness/family* чи *Happiness/love*, які будуть розглянуті нижче.

At present... they were well supplied both with news and happiness by the recent arrival of a militia regiment in the neighbourhood... [PP]

Семантичний блок. *Happiness* модифікується означеннями, які зменшують емоційну та духовну складові концепту (*rational happiness* [MR], *worldly happiness* [CH], *earthly happiness* [CH]).

Прагматичний блок. Таке розуміння щастя засуджується автором або персонажами, які висловлюють авторську позицію. Висловлюється протест проти системи цінностей, у якій люди прагнуть лише заможності (*what are riches, what are settlements, to happiness?* [CH]). Оптативні модальні значення спрямовуються на антонімічну асоціацію щастя та бідності (*my heart was... wishing to share your poverty and happiness* [PA]).

2. *Happiness/appearance* — це варіант, обумовлений комунікативною стратегією збереження «позитивного обличчя». Демонстрація свого обурення є соціально неприйнятною, його слід приховувати, щоб не турбувати інших:

... to breathe a hint of her own unhappiness would be to embitter the peace of those she loved... [MA]

Ситуативний блок. Ключовим елементом фрейму для

Happiness/appearance є засіб прояву якості (*all the demonstrations of gladness usual with gentlewomen of a certain age* [MR]). Лексеми, що заповнюють слот фази існування *Nness*, підкреслюють необхідність завжди підтримувати такий вигляд, ніби все гаразд, (*usual cheerfulness* [PP], *perpetual cheerfulness* [PR]) або принаймні швидко відновлювати його (*regained his former degree of cheerfulness* [AM]). Каузативний слот висловлює те, що «щастя» у цьому сценарії є свідомо вдаваним станом (*to force a little cheerfulness* [AM]), й інтенсивність його тим вище, чим краще прикидається мовець (*unconstrained cheerfulness* [BL]).

Семантичний блок. Установлюються асоціативні зв'язки між «щастям» і «щирістю» (*affectation of cheerfulness* [SS]) або «невимушеністю» (*ease and cheerfulness* [PP]). Характерною є також асоціація *Happiness/appearance* із силою характеру й умінням володіти собою:

... *her firmness was as unshaken, her appearance of cheerfulness as invariable, as with regrets so poignant... it was possible for them to be* [SS].

У контексті, наведеному нижче, окрім асоціації з «силою» та «нещирістю» актуалізовано також антонімічний зв'язок між «щастям» і «смутком»:

Whilst she sorrowed in her heart she cheered with her voice, and what was stranger than that the strong should need encouragement from the weak was that cheerfulness should be so well simulated by such utter dejection [FMC].

Прагматичний блок. Позитивне ставлення до «удаваного щастя» висловлюється вірою в його справжність (*genuine, flowing, grateful cheerfulness* [SS]). У корпусі зафіксовано уявлення про те, що впадати у відчай не тільки «неввічливо», але й ганебно, що людина, яка дозволяє собі бути понурою, не гідна співчуття (*men ugly with self-pity and bitterness* [EA]).

Оскільки *Happiness/appearance* є нормою поведінки,

загальноприйнятим культурним сценарієм, демонстрація свого незадоволення засуджується. Так, у «Гордості та упередженні» таких персонажів, як міссіс Беннет та її молодші доньки, а також сестри містера Бінглі, охарактеризовано через *Nness* із негативного полюсу ЛСП *Happiness – Unhappiness* у ситуаціях, коли серйозного приводу для страждань у них немає: *much bitterness of spirit and some exaggeration* [PP], *bitterness of woe* [PP], *they solaced their wretchedness... by duets after supper* [PP]. У такий спосіб авторка передає духовну порожнечу цих героїнь. Таку ж функцію виконує *prophetic sadness* місіс Пуллет [ТМФ], коли йдеться лише тільки про дитячу сварку.

Незважаючи на узвичаєність комунікативної стратегії, яку відбиває *Happiness/appearance*, ставлення до самої цієї стратегії не завжди позитивне:

Home was a place you lived in, love was a thing you didn't fool yourself about, joy was a word you applied to a good Charleston, happiness was a term of hypocrisy used to bluff other people, a father was an individual who enjoyed his own existence, a husband was a man you lived with and kept going in spirits [LCL].

3. *Happiness/calmness* ґрунтується на уявленні про те, що умовою досягнення щастя є відсутність турбот і суєти, а бажання та амбіції заважають жити:

What indeed is happiness but conscious innocence and peace? [PA]

Ситуативний блок. Інтенсивність такого щастя не є високою (*a touch of sorrowful gladness* [CR], *content rather than happiness* [MA]). *Happiness/calmness* – це мінімально достатній рівень *Happiness*:

Sometimes Maggie thought she could have been contented with absorbing fancies: if she could have had all Scott's novels and all Byron's poems! — then, perhaps, she might have found happiness enough to dull her sensibility to her

actual daily life. [TMF]

Семантичний блок. *Happiness* сполучається зі словами зі значенням спокою (*placid cheerfulness* [MA], *my peace and happiness* [EV]), самотності (*solitary happiness* [MA]), усепощення (*injudicious cheerfulness* [MR]).

Прагматичний блок. Спостерігається позитивна оцінка *Happiness/calmness* із боку автора, волітивна модальність із боку персонажів (*that she might spend her days in tranquillity, cheerfulness, and good-humour* [EV], *direct my soul to happiness* [CH], *learn to seek content, instead of happiness* [MA]). Цей варіант *Happiness* єдиний, у якому позитивну оцінку можуть отримувати *Nness* із негативного полюсу ЛСП (*enjoyed the luxury of wretchedness* [MA]).

4. *Happiness/after-life* ґрунтується на релігійних уявленнях про те, що щастя, якого не вдалося досягти в житті, буде знайдено після смерті.

There is no such thing as perfect happiness here, since the busy mind will make to itself evils, were it to find none [CH].

Ситуативний блок. Носієм якості є душа людини в майбутньому. Фазовий слот заповнюється значеннями майбутнього (у протиставленні теперішньому: *my future as well as present happiness* [CH]) та вічності (*everlasting happiness* [CH]). Інтенсивність такого щастя буде повною лише після смерті (*Human beings never enjoy complete happiness in this world* [JE], *as much happiness as earth's pilgrims ever possess* [MA]). Указується й місце існування якості, (*my Child's everlasting happiness in this World and the next* [PA]), яке також імплікує протиставлення «життя — смерть».

Семантичний блок: окрім асоціації зі смертю (*happiness of a mortal creature* [CH]), яка імплікується також фазовими значеннями майбутнього часу, *Happiness/after-life* пов'язується з «вічними цінностями» (*eternity, immateriality, and happiness* [MA]) і релігією:

At six o'clock he had already been long dressed, and had spent some of his wretchedness in prayer... [MM]

Крім того, у даній концептуалізації *Happiness* асоціюється й з уже розглянутим концептом *Goodness* у його варіанті *Goodness/piety*:

*The end of Religion is not to teach us how to die, but how to live; and the earlier you become wise and good, the more of **happiness** you secure.* [AG]

*And thro' its gloom direct my soul to **happiness** and good* [CH]).

Прагматичний блок. Позитивні персонажі в романах XVIII століття бажають досягти *Happiness/after-life*, навіть прагнуть цього:

*What then... can I wish for but death? - And what, after all, is Death ? 'T IS but a cessation from mortal life . 'T IS but the finishing of an appointed course. The refreshing Inn after a fatiguing journey. The end of a life of cares and troubles and, if **happy**, the beginning of a life of immortal **happiness**...* [CH]

Це єдиний варіант *Happiness*, у якому асоціації зі смертю мають позитивну конотацію. В інших варіантах концептуалізації *Happiness* кінець життя означає й кінець щастя:

*I have myself, said he, mournfully, shaken hands with **happiness**, and am dead to the world; I wait patiently for my dissolution; but, for thee, Mary, there may be many bright days in store* [MA]

5. *Happiness/family* — найбільш відомий і досліджений варіант «щастя» (див. наприклад аналіз когнітивної метафори «MARRIAGE is HAPPINESS» у тексті «Гордості та упередження» [219, с.245]).

У прототипній ситуації *Happiness/family* мається на увазі насамперед наявність чоловіка або дружини (*some worthy Gentleman's earthly happiness* [SH]). Але в ряді контекстів «щастя» поширюється й на дітей: *event, highly important to Mrs. Jennings's happiness* [PP] (мається на увазі народження дитини), *the happiness of seeing the bright light in the parlour at*

home [TMF] (говорить хлопчик), *event that will secure the happiness of so many* [PP] (весілля брата).

Ситуативний блок: носієм «родинного щастя» виступають одна чи обидві сторони подружжя (*mutual happiness* [CH], *both their happiness* [PA], *What a happiness to have a woman of honour and generosity to depend upon!* [CH]). Цей вид щастя є інтенсивним (*increasing happiness* [BL], *all imaginable happiness* [PP], *no better happiness* [MM]) й очевидним для спостерігачів (*the expression of happiness in Lady Anne's countenance* [BL], *proof of her unhappiness* [AG]). Слот фази існування якості прив'язує «родинне щастя» до дня шлюбу (*to hasten the day of Mr. Hickman's happiness* [CH], *the Fourth Day of my happiness* [PA]) або до всього життя (*the happiness of my life* [BL]). Причиною «родинного щастя», його джерелами є чоловік і дружина (*giving happiness* [PP], *giving or getting any blessedness* [MM], *source of happiness* [PP]) або шлюб як такий для родичів обох наречених (*happiness that might be expected from the match* [PP]).

Семантичний блок: установлюються зв'язки між «щастям» і «домівкою» (*domestic happiness* [BL], *family-happiness* [CH]), суспільною роллю (*unhappiness both as a Wife and a Mother* [CH]) та, на відміну від *Happiness/after-life*, цим світом, а не потойбічним (*real happiness* [JE]).

Даний сценарій може бути актуалізований і за допомогою образних мовних засобів, особливо в слоті «фаза існування *Nness*» (*her happiness had received a bruise* [MM]). Контекст, наведений нижче, підтверджує метафоричний зв'язок між *happiness* як позитивним психічним станом і висотою як позитивною характеристикою об'єкту дійсності. У цьому уривкові йдеться про невдале подружжя.

Instead of leading to the high places of happiness, from which the world would seem to lie below one, so that one could look down with a sense of

exaltation and advantage, and judge and choose and pity, it led rather downward and earthward, into realms of restriction and depression where the sound of other lives, easier and freer, was heard as from above, and where it served to deepen the feeling of failure. [PL]

Прагматичний блок. Висловлюється позитивна оцінка якості (*enjoyed domestic happiness [BL], true happiness [CH]*) й активна волітивна модальність, спрямована на досягнення «родинного щастя» (*preferring happiness to fortune [CH], promote her happiness [BL]*).

Причинно-наслідкові відношення в концептуалізації *Happiness/family* відбивають уявлення про те, що саме є необхідним для щастя, зокрема в персонажів-жінок. По-перше, дружині слід мати добрий характер:

Till I have your disposition, your goodness, I never can have your happiness [PP].

По-друге, їй слід дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки. Наступний приклад є уривком із диспуту між персонажами «Белінди» про те, чи жінкам слід культивувати *softness, delicacy, tenderness* й інші жіночі чесноти. Негативна героїня, відома своєю екстравагантністю, захищає право жінок вести себе як заманеться. Контраргументом позитивного персонажу є саме те, що відмова від «жіночості» означає відмову від щастя в шлюбі:

“I am an advocate for their happiness,” said Mr. Percival, “and for their delicacy, as I think it conduces to their happiness” [BL].

Якщо шлюб є щастям, то невдалий шлюб є нещастям:

This was occasioned by a letter from Adelaide, now Lady Lindore: It was evidently written under the influence of melancholy and discontent; and... nothing could be a stronger proof of poor Adelaide's wretchedness, than her expressing a wish that her mother should join her... [MR].

6. ***Happiness/helpfulness*** — це альтруїстичне щастя. Дана

концептуалізація ґрунтується на уявленні про те, що люди можуть бути щасливі лише тоді, коли вони допомагають та співчують один одному. Ілюстрацію цього потрактування щастя знаходимо в «Кінці роману» Г. Гріна:

*I thought the only **happiness** he ever gets is this: the idea that he can comfort, advise, help, the idea that he can, be of use. [EA]*

Ситуативний блок. Ведучим слотом у *Happiness/helpfulness* є конкретний акт, наслідком якого є відчуття щастя (*imparted happiness by exacting sympathy* [BL]). Існує менш безкорисливий варіант *Happiness/helpfulness*, у якому той, хто допомагає, визнає, що хоче щось отримати натомість — визнання, приязність, доброзичливий контакт із іншою людиною:

*This was very pleasant: there is no **happiness** like that of being loved by your fellow-creatures, and feeling that your presence is an addition to their comfort [JE].*

Важливу роль відіграє каузативний слот. Оскільки *Happiness/helpfulness* ґрунтується на вірі в людей, бажанні щось для них зробити, то втрата цієї віри автоматично призводить до стану нещастя:

There was a strange bitterness; an absence of consolatory gentleness... [JE]

Семантичний блок. Конструюються зв'язки між «щастям» і доброзичливим ставленням до людей (*misanthropic bitterness* [MM]), а також із концептом *Goodness* у його гуманістичному потрактуванні. *Happiness/helpfulness* – це спроба самореалізації, спроба зробити щось добре, таке, що може дати життю сенс: *I should have no **happiness** if I did not help him in his work. What could I do? There is no good to be done in Lowick. The only thing I desire is to help him more* [MM].

Прагматичний блок. Висока позитивна оцінка з боку як автора, так і персонажів імплікована у самих *Nness* на позначення «щастя» і словами з їх

оточення (*this was very pleasant: there is no happiness like that* [JE]).

Happiness/helpfulness реалізується через взаємодію з іншими в сумісній реалізації якихось планів, творчості тощо (*the happiness of seeing progress* [JE]), але сама ідея такого щастя може бути оцінена й негативно (*confuse progress with happiness* [FLW]).

7. *Happiness/love* відрізняється від *Happiness/family* тим, що в ситуації профілюється лише близькість коханого або коханої, а інші компоненти подружнього життя не є активними.

Ситуативний блок. Для *Happiness/love* характерний високий ступінь інтенсивності (*extreme happiness* [SL], *perfect happiness* [SL]). Слот фази існування обмежує «щастя» у часі — воно є або минулим (*lost happiness* [SL], *days of perfect happiness* [SL]) або таким, що є зараз, але скоро закінчиться (*the present happiness of seeing, of hearing him* [MA]). Минущість «щастя у коханні» підкреслюється й високою активністю конкретизацій (*the brief happiness of sunning herself in his eyes* [TU], *the worst bitterness of parting* [TMF]). Причинно-наслідкові зв'язки в даному сценарії обумовлюються виключно наявністю або відсутністю коханої людини (*he is my happiness* [PO], *I thought with happiness, I have her now* [EA]).

Семантичний блок. Підкреслюється фізичний аспект кохання як складними номінаціями (*the glistening self-pleasure of sexual happiness* [PO], *Eros and Perfect happiness* [SL]), так і на словотворчому рівні (*a state I can only describe as shag-drunkenness, mooning about the flat, smiling...* [BJD]).

Образний компонент *Happiness/love* зосереджений на негативному полюсі ЛСП. Зокрема в Г.Гріна *Nness* зі значенням «нещастя» концептуалізують не абстрактну якість, а рідину:

And there... the bitterness leaks again out of my pen. [EA]

*Even the **half-happiness** I gave him was drained out of him like blood* [EA].

У контексті, наведеному нижче, метафоризації підлягає не *happiness*, а (імпліцитно) його антонімічний стан. Сфера кохання нагадує поле бою:

Is terrible, terrible: with simple ring or non-ring meaning difference between love and friendliness and happiness and being cast out into ruthless dating trench war again... [BJD]

Прагматичний блок. Позитивна оцінка імпліцитно присутня у *Hness* на позитивному полюсі *Happiness — Unhappiness*. Однак, оскільки в романах стан *Happiness/love*, як правило, триває недовго, адгерентна позитивна оцінка власного щастя в романах відсутня. Є випадки волітивної модальності, але вони спрямовані на щастя іншої людини, а не на своє (*I pray for your happiness* [EA]). Щодо самих себе персонажі песимістичні:

I was nurtured in the sense of privation; I never expected happiness; and in knowing you, in loving you, I have had... what reconciles me to life [TMF].

Динаміка актуальності виявлених варіантів концептуалізації *Happiness* представлена на рис. 3.5.

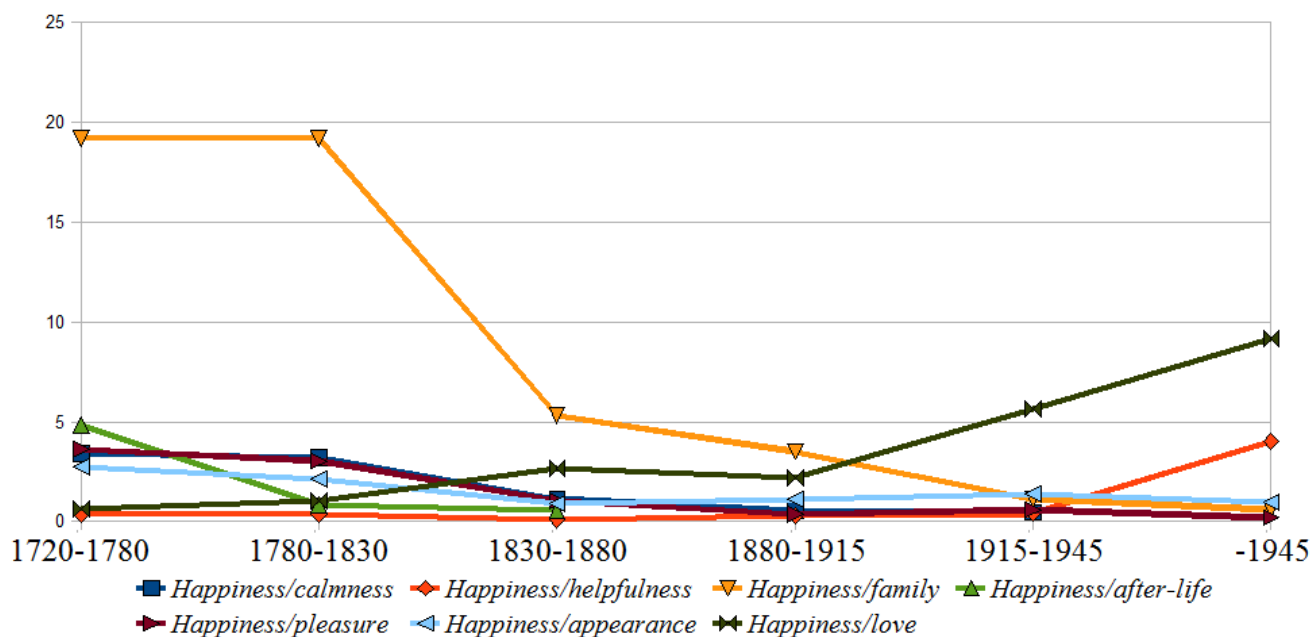

Рис. 3.5. Розвиток концепту *Happiness* у британських романах XVIII – XX ст.

Отже, у художньому дискурсі XVIII-XX століть абстрактні іменники із суфіксом –ness об'єктивують сім варіантів концептуалізації *Happiness*, які розрізняються тим, у чому саме вбачається джерело щастя. Актуальність цих варіантів поступово змінюється, відбиваючи перенос культурного акценту з морально-релігійних цінностей (*Happiness/after-life*) до цінностей сімейного побуту (*Happiness/family*), а потім на особистісні стосунки (*Happiness/love*). *Happiness/appearance*, пов'язаний із комунікативною стратегією збереження «позитивного обличчя», є периферійним, але постійним варіантом даного концепту, наявним у всіх проаналізованих літературних періодах. Периферійними є також варіанти *Happiness/pleasure*, *Happiness/calmness*, *happiness/helpfulness*.

3.2.3. Концепт *Loneliness*

Людина є «соціальною твариною», і для неї природно мати можливість спілкуватися з іншими. Цей стан є настільки очікуваним, що, хоча концепт *Loneliness* існує і в англійській, і в українській, і в російській культурах, в жодній з цих мов у його назви немає системного, частотного антоніма. Імовірно, саме тому основним значенням слова *loneliness* у Collins English Dictionary є не фактичне значення «відсутності інших людей», а похідне від нього за відношенням каузації значення «нещастя»: 1) *unhappy as a result of being without the companionship of others (a lonely man)*; 2) *causing or resulting from the state of being alone (a lonely existence)*; 3) *isolated, unfrequented, or desolate*; 4) *without companions; solitary*.

У Оксфордському словнику основним визначенням подано «The quality or condition of being lonely», яка не визначає *loneliness*, а лише окреслює його словотворчу вмотивованість. Далі подано такі значення:

1.1 *Want of society or company; the condition of being alone or solitary*;

solitariness, loneness.

2.2 Uninhabited or unfrequented condition or character (of a place); desolateness. b.2.b A lonely spot. nonce-use.

3.3 The feeling of being alone; the sense of solitude; dejection arising from want of companionship or society.

Порядок значень іменника *loneliness* у цих двох словниках зворотній. Перше значення у словнику Колінза є останнім у Оксфордському словнику; воно походить від словотворчого значення через каузативні відношення та позначає емоційну реакцію людини на стан самотності.

Матеріал нашого корпусу свідчить про те, що відчуття нещастя — не єдина реакція на самотність. Виокремлені варіанти концептуалізації *Loneliness* ґрунтуються насамперед на прагматичному компоненті фрейму, об'єктивуючи різні типи ставлення до відсутності компанії.

1. *Loneliness/danger* — варіант, що ґрунтується на третьому значенні іменника *loneliness* у словнику Коллінза. У ситуації «відсутність людей» профілюється окремий випадок: відсутність інших людей водночас з присутністю людини, якій не слід довіряти.

Ситуативний блок. Носієм якості *loneliness* є місцевість (*loneliness of the way* [TU]) Активним є каузативний слот; так, у прикладі, наведеному нижче, Ловелас планує завоювати приязність героїні через те, що не скористається можливістю зашкодити їй, хоча у безлюдному місці він може робити що завгодно:

By my humility will I invite her confidence: the loneliness of the place shall give me no advantage: to dissipate her fears, and engage her reliance upon my honour... [CH].

Семантичний блок: суміжним концептом емоційної сфери є «жах» (*fear and loneliness* [RE]), а в ситуативному плані встановлюються асоціативні

зв'язки з ніччю та темрявою:

She no longer minded the loneliness of the way and the lateness of the hour; her one object was to get away from the whole crew as soon as possible. [TU].

Прагматичний блок: приклад, наведений вище, ілюструє також небажаність ситуації небезпеки для мовця (*minded the loneliness* [TU]). Крім того, негативно оцінюється зворотня якість, тобто близькість іншої людини. Наслідком *Nness* є неприємне відчуття загрози, страху (*suffocating nearness* [AV], *trembling at his nearness* [AV]).

2. Loneliness/boredom. Це проміжний етап, який концепт *Loneliness* проходить у розвитку від «відсутності людей» до «нещастя». Нудьга — це ще не нещастя, але вже емоційний дискомфорт.

Ситуативний блок. Як і в попередньому варіанті, носієм якості є місце, але не таке, де взагалі немає людей, а де немає гідної компанії (*country loneliness* [CH]). У контекстах наявні каузативні відношення (*result of loneliness* [CH]) та значення інтенсивності якості (*utter loneliness* [JE]). Зауважимо, що причинно-наслідкові зв'язки концепту *loneliness* імплікують уявлення про те, в процесі спілкування люди не просто розважаються, але й обмінюються думками та у такий спосіб розвиваються. Без компанії освічених людей, позбавлених упереджень, людина деградує:

A spot, too, where a man having been found hanging some years ago, it was used to be thought of by us when children, and by the maid-servants, with a degree of terror... as haunted by ghosts, goblins, specters: the genuine result of country loneliness and ignorance... [CH]

Прагматичний блок. Висловлюється різко негативне ставлення до *Loneliness* як ситуації відсутності хоч кого-небудь, з ким можна поговорити:

... she complained of loneliness; she preferred quarrelling with Joseph in the kitchen, to sitting at peace in her solitude. [WH].

Жалощі з приводу відсутності компанії в романі «Евеліна» виявляються частою темою світських розмов: *discourse on the emptiness of the town* [EV].

Однак можливий також зворотний випадок: мовець свідомо відмовляється від комунікації з іншими, якщо їх компанія за тією чи іншою причиною його не задовольняє:

I preferred utter loneliness to the constant attendance of servants... [JE].

3. *Loneliness/unhappiness* реалізується у ситуації відсутності духовно близької людини.

Ситуативний блок. Для цього варіанту *Loneliness* ситуація представлена максимально деталізовано. Носієм якості може бути як місцевість (*All around was open loneliness and black solitude* [TU], *loneliness of my room* [EA], *bareness of the room* [TJ]), так і людини (*her own female forlornness* [LCL], *my own loneliness* [TJ]). Конкретні вияви стану самотності конструюються через обставини, у яких персонаж так почувається (*such a lot of loneliness in scientific work* [TJ], *such unendurable loneliness in the past* [FLW]). Інтенсивність *Loneliness/unhappiness* є високою (*her loneliness was excessive* [TU], *great emptiness* [EA]). Актуальними є евіденціальні значення, тобто вказівки на те, яке враження цей стан справляє на інших людей: *appaling loneliness* [FLW], *a sense of loneliness* [DD], *impression of his loneliness* [PL].

Loneliness/unhappiness має два типи каузативних зв'язків: самотність як наслідок відсутності справжньої близькості, тобто людини, яку персонаж по-справжньому кохає, або самотність як наслідок відсутності друзів, причому за умови відсутності коханої людини близькість друзів оцінюється більш високо. Наприклад, коли Тесс із романі Т. Гарді втратила чоловіка і мало сподівається його колись побачити, вона знову зближується з колишньою

подругою:

At any previous period of her existence Tess would hardly have cared to renew the acquaintance in such conditions; but her loneliness was excessive, and she responded readily to Marian's greeting... [TU]

Her loneliness fortified their friendship. [SL]

Через слот фазовості підкреслюється тривалість такого стану: прямо (*the loneliness of her life* [DD]) або опосередковано, через вказівку на минулий або майбутній час (*early weeks of her loneliness* [TMF], *impending childlessness* [BJD]), і взагалі вічного (*eternal singleness* [PL]). У прикладі, наведеному нижче, *Loneliness* є таким станом, який можна тимчасово відсунути, але не звільнитися від нього:

I knew exactly how he felt, for I too after a day with Sarah would postpone for as long as I could the loneliness of my room. [EA]

Вічність, неминучість *Loneliness* підкреслюється і у уривку з «Доньок Даная», наведеному нижче. Найбільш жахливим у цьому стані є навіть не просто відсутність інших, а відсутність когось, хто здатний дійсно почути та зрозуміти іншу людину:

It sent her back into depths of loneliness, and reminded her how cut off she was from the great majority of her fellows, after all. And then Guy de Maupassant's dreadful «Solitude» came to her memory. There is no way (the hero of the sketch asserts) by which a man can break the eternal loneliness to which he is foredoomed. He can not convey to others his real impressions or emotion, try as he may [DD].

У каузативному слоті фрейму можуть бути представлені і вчинки, що спричиняються станом самотності (*I tossed up... simply from loneliness* [EA]), і навіть її фізичний ефект (*she fainted under its loneliness* [TMF], *aching loneliness* [BJD]). Таким чином, ситуації, у яких конструється значення

Loneliness/unhappiness, у романах описані максимально деталізовано.

Семантичний блок. Закономірною є контекстуальна синонімізація *Loneliness* та висловів на позначення «нещастя» (*loneliness and utter privation of joy* [TMF]) та «безталанності» (*bareness, frigidity* [MD]). Ступінь такого нещастя може бути різною. Максимальна інтенсивність *Loneliness/unhappiness* у романі «Суддя» репрезентована метафорою фізичних страждань, спричинених психічно-емоційним станом:

... that was a night that the torment of loneliness had rushed in upon him, an experience of the pain that had revisited him so often that a little more and he would be reconciled to the idea of death... [TJ]

Загалом *Loneliness/unhappiness* є єдиним варіантом цього концепту, у реалізації якого розвинутий образний компонент. *Loneliness* регулярно асоціюється з «темрявою» (*unilluminated emptiness* [AV], *gloom of his loneliness* [MP], *dim loneliness* [TMF], *open loneliness and black solitude* [TU]) та з «тишею» (*silence and emptiness* [PO] *dark silence and emptiness* [FLW]). Актуальним є також метафоричне осмислення *Loneliness* як рідини (*wells of loneliness* [FLW], *depths of loneliness* [DD]). Все це свідчить про те, що даний варіант цього концепту є найбільш розробленим у британських романах .

Прагматичний блок. *Loneliness/unhappiness* завжди є небажаним станом, що підкреслюється його асоціацією з катуванням (*torment of loneliness* [TJ], *hell of loneliness* [TJ]) та нещастям (*apartness and hopelessness* [LCL]). Персонажі романів намагаються уникнути цього стану (*escape loneliness* [DD]), причому підкреслюється, що для цього недостатньо просто мати когось поруч:

...his was not a loneliness that could be exorcised by any of the beautiful brown bodies which here professed the arts of love and the dance... [TJ]

But that loneliness is more apparent directly after one has been made love to,

many women would take their oath [OR].

Ще один цікавий прагматичний момент, пов'язаний з *Loneliness/unhappiness*, полягає в тому, що цей стан іноді осмислюється як щось таке, що герой має подолати, щоб реалізувати свою життєву програму. Якщо це не вдалося, то персонаж вважається невдахою (*this hell of loneliness, this conviction of impotence [TJ]*). Він соромиться своєї самотності та може почати нові відношення з кимось, навіть коли не відчуває справжню духовну близькість з цією людиною. Так, герой Грема Гріна намагається сховати свій душевний біль після розриву відносин з Сарою, заповнивши її місце якоюсь іншою дівчиною — принаймні в очах інших людей:

I had nothing to give Sylvia... but because I was afraid of the next half hour, the faces that would be spying on my loneliness, trying to detect from my manner what my relations with Sarah had been, who had left whom, I needed her beauty to support me. [EA]

4. Варіант *Loneliness/calmness* конструюється у досліджуваному дискурсі як своєрідна опозиція *Loneliness/unhappiness*, як альтернативний вихід зі стану *aching loneliness [BJD]*. Його основою є профілювання «позитивної» сторони *Loneliness*: якщо нікого немає поруч, то ніхто тебе не турбує.

Ситуативний блок. Специфічним для цього варіанту концепту є невисокий ступінь інтенсивності *Loneliness*, применшення її значущості (*loneliness is most easy to avoid [FLW]*). Фазові значення вказують на звичку до цього стану (*habituated me to loneliness [FLW]*).

Семантичний блок. Формується асоціативний зв'язок між концептами *Loneliness* та *Calmness* (*loneliness and tranquility [JE]*), а також *Loneliness* та *Nature* (точніше — приємні сенсорні відчуття, які відчуваєш наодинці з природою: *loneliness and the sting of rain [TJ]*, *summer eve and*

loneliness [FMC]).

Прагматичний блок. Це єдиний варіант *Loneliness*, який в контексті оцінюється позитивно, як щось бажане (*consecration of loneliness* [JE]):

But to this woman the liked thing about loneliness was simply that nobody was there [TJ].

У деяких контекстах цей варіант *Loneliness*, як і розглянутий вище *Happiness/appearance*, асоціюється з комунікативною стратегією збереження «позитивного обличчя» та гордістю: стан самотності дозволяє зберегти дистанцію між собою та іншими, нікого не підпускати близько, щоб ніхто не бачив щось таке, чого можна соромитися:

... it is the privilege of loneliness; in privacy one may do as one chooses. One might weep if no one saw. [MD]

Однак матеріал корпусу свідчить і про негативні результати такого підходу: «*the isolation and loneliness of pride*» [PL].

Варіанти *Loneliness/unhappiness* та *Loneliness/calmness* взаємодіють у темі невдалого шлюбу, актуальної у багатьох романах дев'ятнадцятого сторіччя. Якщо в романах початку дев'ятнадцятого сторіччя домінує когнітивна метафора «MARRIAGE is HAPPINESS» [219], а сюжетною основою є романтичні стосунки до шлюбу, то вікторіанські романи часто починаються зі шлюбу героїв, яких спіткає розчарування (*married loneliness* [MM] *yoked loneliness* [MM]). Більше того, у невдалому подружжі персонажі суміщують *Loneliness/unhappiness* з відсутністю *Loneliness/calmness*:

Bathsheba was lonely and miserable now; not lonelier actually than she had been before her marriage; but her loneliness then was to that of the present time as the solitude of a mountain is to the solitude of a cave. [FMC]

Другою темою, що супроводжує сценарій «самотність — нещастя», є

втрата сенсу існування. Людина, яка не може вийти з такого стану, вважає, що їй чогось бракує, що життя не вдалося прожити так, як треба:

*There is an **emptiness** in your life [PO].*

Ця тема проявляється у зокрема у тому, що «самотність-нещастя» часто супроводжується образом пустої хати, в якій немає друзів, родичів, дітей (*impending childlessness [BJD]*, *spacious emptiness of the great central hall [MP]*), одягу, який ніхто не носить (*folded emptiness of the hinted frock-coat [PO]*), пустого ліжка (*The beds where we had slept had a terrible emptiness about them [RE]*).

На завершення даного підрозділу зазначимо, що різниця у тому, який варіант концепту *Loneliness* обирає для себе той чи інший персонаж, може навіть стати основою художнього конфлікту. Так, у «Жінці французького лейтенанта» в контекстах вживання іменника *loneliness* стисло викладено всю історію відношень Сари та Чарльза. Останній вперше звертає увагу на Сару саме через її самотність, і, оскільки його власна картина світу містить лише концепт *Loneliness/unhappiness*, то робить висновок, що вона нещасна.

He stood... overcome by an equally strange feeling — not sexual, but fraternal, perhaps paternal, a certainty of the innocence of this creature, of her being unfairly outcast, and which was in turn a factor of his intuition of her appalling loneliness. [FLW]

Проте в картині світу самої Сари є лише концепт *Loneliness/calmness*. Згодом вона пояснює Чарльзу його помилку:

"There is one thing in which I have not deceived you. I loved you... What duped you was my loneliness. A resentment, an envy, I don't know." [FLW]

Самотність для Сари — це не кара, це її вибір. Так вона хоче провести своє життя. Але Чарльз дізнається про це лише наприкінці роману, після того, як історія з Сарою прирекла його самого до *Loneliness/unhappiness*,

чого він зовсім не бажав:

I do not wish to marry because ... first, because of my past, which habituated me to loneliness. I had always thought that I hated it. I now live in a world where loneliness is most easy to avoid. And I have found that I treasure it: I do not want to share my life. I wish to be what I am, not what a husband, however kind, however indulgent, must expect me to become in marriage." [FLW]

Таким чином, функціонування номінацій концепту *Loneliness* у британському художньому дискурсі відбиває чотири варіанти його потрактування. Їх актуальність в діахронії представлено на рис. 3.6.

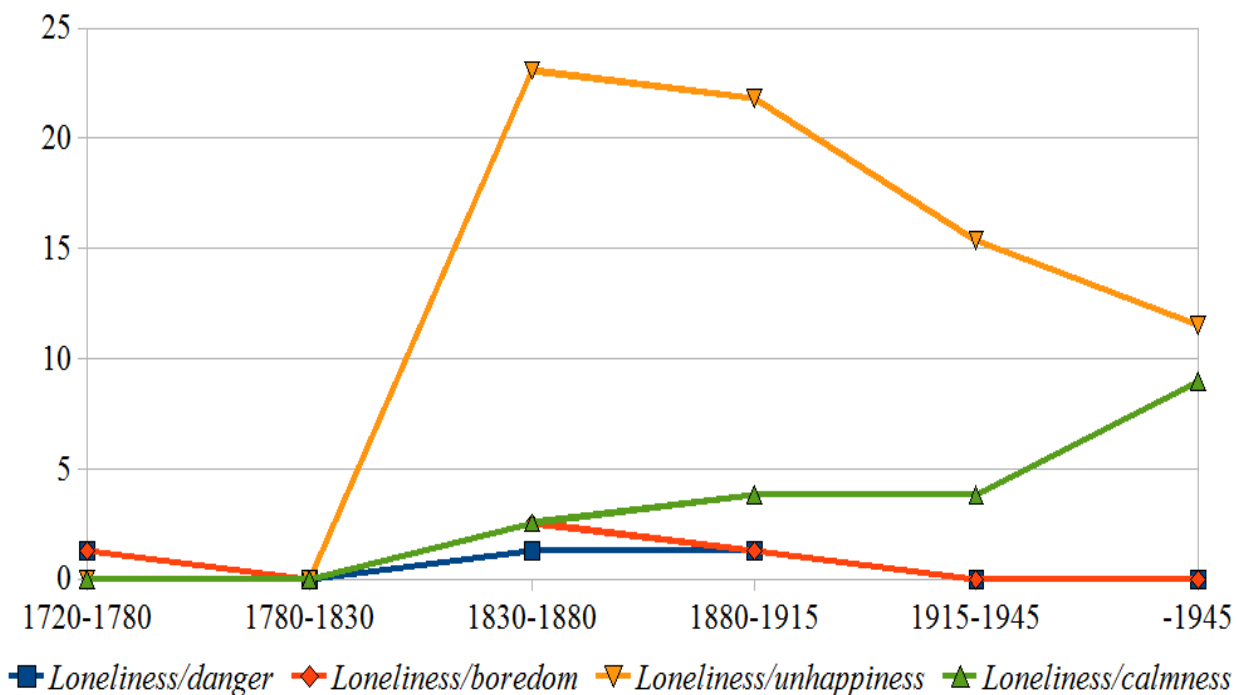

Рис. 3.6. Розвиток концепту *Loneliness* в британських романах XVIII – XX ст.

Дані рис. 3.6 демонструють, що актуальність концепту *Loneliness* значно зросла на протязі трьох століть, відбиваючи загальну культурну тенденцію до індивідуалізації у сучасному суспільстві. Лінія розвитку даного концепту починається з варіантів *Loneliness/boredom* та *Loneliness/danger*, тобто власне психоемоційний аспект концепту на етапі сентиментальних романів та «домашньої прози» ще не сформувався. Тільки у вікторіанську добу герої

починають вести більш самостійне життя; на цьому етапі вже починає формуватися уявлення про те, що щастя людини залежить від наявності рідних та близьких людей. Центральне місце варіанту *Loneliness/unhappiness* підтверджується максимально детальним описом ситуацій, в яких він існує, а також розробленістю його образного та прагматичного компонентів. Варіант *Loneliness/calmness* з'являється одночасно з *Loneliness/unhappiness* та «конкурує» з ним, вирізняючись лише прагматичним компонентом: одна й та сама ситуація сприймається не як щось небажане, а як щось таке, що має свої переваги. *Loneliness/calmness* – це позитивний стан, в якому ніщо не заважає самореалізації людини.

3.3. Лінгвокультурна вмотивованість абстрактних іменників із суфіксом *-ness*

«Абстрактні імена є своєрідними артефактами: вони є предметами духовної культури... тобто такої інформації про досвід соціуму, яка є закодованою не в генах, а в символах [178, с.58]». Акт створення похідного абстрактного іменника обумовлюється комунікативною потребою осмислення та повідомлення іншим певної одиниці досвіду, а досвід ґрунтується на загальнокультурних тенденціях.

Природна мова має потенціал для номінації будь-яких предметів та їх характеристик, які існують у навколишній дійсності, однак не всі властивості предметів є однаково актуальними для всіх культур. Із вивчення фольклорних текстів відомо, що деякі ознаки активно стають об'єктами оцінки та семіотичного осмислення, а інші — ні [164, с.7]. Семантичний аналіз *Nness*, проведений у підрозділі 2.1, показав, що в художньому дискурсі досліджуваній словотвірний тип є засобом об'єктивації 37 пар опозитивних

концептів, що належать переважно до психоемоційної сфери людини. Даний підрозділ присвячено закономірностям розподілу номінацій цих концептів у корпусі та з'ясуванню того, які концепти є найбільш актуальними для окремих історико-літературних періодів. Поставлене питання вирішується через аналіз *Nness* як ключових слів британської літератури.

Термін «ключові слова» ще не має усталеного визначення: у культурологічному аспекті під цим терміном мають на увазі «слова, що є особливо важливими та показовими для окремої культури» [25, с.35]. Такого підходу дотримуються А. Вежбицька, Ю.С. Степанов, Ю.Н. Караулов та ін. У цьому розумінні ключові слова культури вивчають через порівняння частотних словників, аналіз паремій, фразеологічних і словотвірних гнізд. Крім того, І.О. Голубовська вказує на можливість аналізу ключових слів у назвах популярних пісень, фільмів, вистав, книг тощо [48, с.93]. За цією логікою, перспективним є зіставний аналіз ключових слів відомих літературних творів у діахронії.

Під час аналізу окремих текстів ключові слова трактують як «результат семантичної компресії тексту в процесі його сприйняття» [12, с.38], тобто як такі слова, семантика яких вміщує тематичну домінанту тексту. Цю ідею було розвинуто в працях А.Р. Лурії, Л.В. Сахарного, Л.Н. Мурзіна та ін. При такому підході ключові слова виокремлюють за допомогою компонентного аналізу, установлення синонімічних й антонімічних відношень у межах тексту тощо. Так, у дисертації Н.В. Черної [179] ключові слова поезії М. Цветаєвої проаналізовано за допомогою семантичних полів.

За Є.Н. Батуріною, ключові слова можуть бути виокремлені на трьох рівнях аналізу художнього твору. На рівні змісту твору це так звані опорні слова — імена персонажів, топоніми й темпоральні слова, назви предметів й об'єктів, які є концентратами сюжету тексту та сприймаються як однозначні.

На рівні смислу художнього цілого ключовими є слова, повтори яких у межах даного твору спричинили своєрідне «прирощення значення» і набули специфічних конотацій. На рівні авторського задуму дослідниця виокремлює слова-концепти, релевантні для цілого тексту [12, с.48]. *Nness* — це і слова-концепти, і слова, що розвиваються та формуються в тексті. Однак, незважаючи на високий рівень їх абстрактності, присутність чи відсутність певних семантичних груп *Nness* у певному творі обумовлюється не лише проблематикою, творчим методом і загальними культурними тенденціями, але й сюжетним фактором [46].

Другий критерій виокремлення ключових слів є статистичним і спирається на те, що найбільш значущі слова зазвичай повторюються декілька разів, сприяючи таким чином змістовій єдності тексту [12, с.36]. Статистичний аналіз ключових слів має ті переваги, що в такий спосіб можна швидко обробити велику кількість текстів. Однак цей метод не гарантує відсутність помилок і не завжди відповідає потребам лінгвіста (скажімо, аналіз уживаності службових слів може не входити до завдань конкретного дослідження, але вони утруднюють виокремлення потрібних слів зі списків). Крім того, цифри самі по собі мало що повідомляють про порівнювані тексти. Лише поєднання статистичного аналізу з філологічно-інтерпретативним уможлиблює встановлення роль ключового слова в тексті чи групі текстів. У даному дослідженні ключовими словами вважаємо такі, які вирізняються водночас високою частотністю й значущістю для певного дискурсу. Отже, нашим завданням є отримання первісних результатів за допомогою статистичного аналізу, а потім їх інтерпретація.

Популярним методом виявлення статистичної значущості вживань мовних одиниць є обчислення показника «ключовості» (*keyness*) за критерієм χ^2 -квадрату або за формулою логарифмічної правдоподібності (*log-likelihood*),

описаної П. Рейсоном [224]. Ці функції реалізовано в таких програмах для аналізу корпусів, як AntConc [188] та WordSmith Tools [229]. Для обчислення «ключовості» спершу генерують списки слів і їх частот у досліджуваних текстах і у референтному корпусі. Слова, які в досліджуваному корпусі вжито значно частіше, ніж у референтному, є позитивними ключовими словами цього тексту, а ті, які вжито значно рідше — негативними ключовими словами. Отже, про «ключовість» у цьому розумінні можна говорити лише в зіставному аспекті, оскільки йдеться про «слова, які ужито із незвичайною частотністю» [228, с.236] в одному тексті порівняно з якимось іншим.

Однією з проблем при статистичному аналізі ключових слів є необхідність введення додаткових категорій аналізу для опрацювання великих списків слів. М. Скотт зазначає, що слова, які статистично ідентифікуються як «ключові», можна поділити на три групи: по-перше, імена та назви, по-друге, такі високочастотні службові слова, як «because» та «shall» (залежно від ідіостилю). Усі інші слова, за М. Скоттом, є своєрідним семантичним конденсатом тексту та визначають його «aboutness» [229, с.71], і їх більш точний аналіз передбачає виокремлення «ключових концептів», тобто розподіл списку ключових слів по лексико-семантичних полях. П. Бейкер зазначає, що такий підхід дає змогу більш точно інтерпретувати роль низькочастотних ключових слів. Він пропонує також ураховувати антонімічні відношення між ключовими словами для виокремлення семантичних категорій, оскільки «слова, що знаходяться в опозиції, є пов'язаними на концептуальному рівні, навіть якщо вони репрезентують дві сторони одного аргументу [190, с.6]».

Для нашого дослідження такими категоріями є опозитивні концепти, номіновані *Nness*. Ключовим вважається концепт, частотність номінацій

якого в одному тексті є статистично значущою порівняно з іншим текстом чи групою текстів. Цей підхід ґрунтується на законі комунікативної релевантності, який З.Д. Попова та І.А. Стернін сформулювали так: «якщо концепт актуалізується у концептосфері — підвищується частотність лексичних одиниць, які його номінують [132, с.201]».

Обраний підхід повертає нас до тезаурусу *Nness*, описаного у пункті 2.1. Парадигматичні відношення між *Nness* у цьому тезаурусі обумовлюються їх здатністю до об'єктивації того чи іншого концепту, номінованого назвою відповідного ЛСП. *Nness*, найбільш частотні та широкі за семантикою, тяжіють до того, щоб бути домінантами ЛСП та іменами відповідних концептів, хоча іноді активність словотвірного типу *Nness* блокується іншими усталеними високочастотними іменниками (*generosity – selfishness, calmness – emotion* тощо).

Труднощі в статистичному аналізі нашого матеріалу полягають у тому, що специфіка художнього дискурсу та інтерпретативний підхід вимагають досліджувати цілісні тексти, тоді як практика зіставлення зональних вибірок передбачає використання уривків текстів однакової довжини. Загальний обсяг корпусу становить близько шести мільйонів слів. Розмір найбільш великого тексту становить близько одного мільйона слів, найбільш малого — лише п'ятнадцять тисяч. Унаслідок цього й субкорпуси, відповідні окремим історико-літературним періодам, не є ідентичними за розміром. Отже, статистика, яка ґрунтується на реальних частотах уживання *Nness* у тому чи іншому субкорпусі, відбиватиме його незбалансованість. Тому в даному дослідженні ми не можемо застосовувати показник «ключовості» для статистичного порівняння частотності *Nness* у підвибірках або у окремих текстах порівняно з підвибірками.

На даному матеріалі більш точні результати можна отримати, якщо

спиратися не на абсолютні частоти N_{ness} в окремих текстах, а на відносні, завдяки яким уникаємо проблеми з різним розміром окремих текстів. Наступним кроком роботи буде з'ясування статистичної однорідності підвбірок, що відповідають окремим історико-літературним періодам, через обчислення середнього квадратичного відхилення.

За даними семантичної анотації корпусу отримуємо абсолютні частоти номінацій кожного ЛСП у кожному окремому файлі. Потім обчислюються відносні частоти. Відносною частотою певного ЛСП у тексті i є відношення величини O_i (кількість вживань N_{ness} даного ЛСП) до N_i (загальної кількості слів у тексті): $F_i = \frac{O_i}{N_i}$. Дані про загальну кількість слів в кожному тексті корпусу наведено у табл. А. 1. У табл. В1 — В6 наведено абсолютні та відносні частоти для кожного ЛСП у кожному тексті.

Середня відносна частота F_p у історико-літературному періоді p обчислюється за формулою $F_p = \frac{\sum F_{i \in p}}{N_p}$, де N_p – кількість текстів у даному періоді.

Ступінь подібності між текстами окремих періодів за критерієм вживання N_{ness} , що належать до певних ЛСП, характеризується середнім квадратичним відхиленням σ_p середньої частоти вживання N_{ness} даної групи у періоді p від середньої відносної частоти у цілому корпусі. Величину σ_p обчислюємо за формулою [97, с.92]:

$$\sigma_p = \sqrt{\frac{1}{N_p} \sum (F_{i \in p} - \bar{F}_p)^2}$$

Наприклад, обчислимо середнє квадратичне відхилення у частотності N_{ness} ЛСП *Togetherness – Loneliness* у текстах другої половини ХХ століття. Текст роману «Жінка французького лейтенанту» (FLW) містить 14 N_{ness} даного ЛСП. Загальна кількість слів — 147603. Відповідно, середня частота номінацій

цього ЛСП дорівнює $F_{FLW} = \frac{O_{FLW}}{N_{FLW}} = \frac{14}{147603} = 0.948 * 10^{-4}$.

Множник 10^{-4} введено для зручності представлення даних, оскільки N_{ness} є рідковживаними одиницями; реальна відносна частота для цього файлу дорівнює 0,000948. Але нам необхідно з'ясувати співвідношення між відносними частотами N_{ness} , і на це співвідношення множник не впливає.

Аналогічно обчислюємо середні частоти вживань N_{ness} у ЛСП *Togetherness – Loneliness* для інших текстів цього періоду:

$$F_{BJD} = \frac{3}{69838} = 0.430 * 10^{-4}$$

$$F_{BJE} = \frac{4}{96361} = 0.104 * 10^{-4}$$

$$F_{SL} = \frac{4}{110248} = 0.363 * 10^{-4}$$

$$F_{PO} = \frac{9}{190661} = 0.472 * 10^{-4}$$

$$F_{EA} = \frac{5}{62305} = 0.803 * 10^{-4}$$

Відтоді середня частота вживань N_{ness} у ЛСП *Loneliness – Togetherness* для цього періоду дорівнює:

$$F_p = \frac{F_{FLW} * F_{EA} * F_{BJD} * F_{SL} * F_{BJE} * F_{PO}}{6} =$$

$$\frac{0.948 * 0.430 * 0.803 * 0.363 * 0.104 * 0.472}{6} = \frac{3.12}{6} = 0.520$$

Тепер обчислимо середнє квадратичне відхилення у періоді p :

$$\sigma_p = \sqrt{\frac{1}{N_p} ((F_{FLW} - \bar{F}_p)^2 + \dots + (F_{EA} - \bar{F}_p)^2)} =$$

$$\sqrt{\frac{1}{6} ((0.948 - 0.397)^2 + (0.430 - 0.397)^2 + \dots + (0.472 - 0.397)^2)} = 0.280$$

Таке відхилення від середнього є доволі високим й обумовлюється системою образів у творі. Скажімо, для «Жінки французького лейтенанта»,

як було показано в п. 3.2.3, концепт *Loneliness* є одним з основних, тоді як у творах Г. Філдінг частіше вживаються номінації концептів *Beauty* (0,726) і *Happiness* (0,83), між якими для головної героїні існує тісний асоціативний зв'язок. Аналіз даних указує й на істотність сюжетних чинників для розподілу частотності *Nness*: наприклад, в обох аналізованих творах Дж. Остін є епізод хвороби сестри героїні, але відносна частота *Nness* у ЛСП *Health – Illness* є значно вищою в «Розумі та почутті» (1,240), а не в «Гордості та упередженні» (0,245), оскільки Маріанна Дешвуд хворіє довго та тяжко.

Таблиця 3.1

Середні відносні частоти *Nness* та середнє квадратичне відхилення у найбільш частотних лексико-семантичних полях

	Business/ Idleness	(Un) consciousness	Kindness /Unkindness	Happiness/ Unhappiness	Goodness/ Wickedness	Together ness/Loneliness	Light/ Darkness
1722-1780	4,117 (2,450)	0,466 (0,290)	3,932 (1,597)	2,451 (1,312)	3,832 (1,328)	0,016 (0,018)	0,152 (0,076)
1780-1830	2,235 (1,206)	1,376 (0,990)	4,829 (2,541)	6,862 (1,804)	1,893 (0,824)	0,036 (0,026)	0,430 (0,415)
1830-1880	3,617 (1,574)	1,952 (1,652)	2,766 (0,429)	3,010 (1,696)	0,819 (0,388)	0,303 (0,183)	1,289 (0,377)
1880-1915	3,080 (1,460)	1,870 (0,746)	1,716 (0,457)	2,350 (0,951)	0,654 (0,434)	0,506 (0,194)	1,910 (0,428)
1915-1945	1,624 (0,752)	1,612 (1,490)	1,417 (1,055)	1,817 (0,737)	0,705 (0,434)	0,999 (1,019)	2,827 (1,027)
1945---	1,675 (0,775)	1,048 (0,620)	1,008 (0,544)	2,440 (2,173)	0,435 (0,332)	0,520 (0,280)	0,958 (0,349)
Серед. знач. у корпусі	2,725 (1,744)	1,387 (1,172)	2,611 (1,885)	3,155 (2,281)	1,390 (1,431)	0,397 (0,527)	1,261 (1,153)

Дані табл. 3.1 свідчать про те, що між текстами в окремих історико-літературних періодах існують значні розбіжності в частотності *Nness*. Однак у деяких періодах середня частота номінацій окремих концептів перебільшує

їх середню частоту за корпусом, а середнє квадратичне відхилення для цього періоду є меншим, ніж для всього корпусу. У таких випадках можна говорити про культурну тенденцію, яка не охоплює всі літературні твори періоду, але є значущою для нього. У табл. 3.1 дані, які відповідають цьому критерію, подано жирним курсивом.

Актуальність концептів *Goodness - Wickedness* у літературі XVIII століття обумовлюється загальною моралізаторською настановою на дидактичність, релігійними та суспільно-ієрархічними чинниками, які було розглянуто в п. 3.2.1: *The peer of the eighteenth-century writers... is almost always a faint type of **goodness or wickedness** [AM].* Актуальність опозиції *Kindness - Unkindness* обумовлюється тими ж чинниками, що й концептуалізація *Goodness/kindness*.

У «домашній прозі» (domestic fiction) кінця XVIII – початку XIX століття сюжет сконцентрований на пошуках супутників життя. Моралізаторський підтекст роману поступово згасає, а концепт *Happiness* утрачає релігійні конотації, розвиваючись у напрямку *Happiness/family*.

Початок вікторіанської епохи збігається з наростанням суспільно-політичної активності суспільства, із промисловою революцією. Роман виходить за межі домівки. Вікторіанські суспільні цінності — це передусім працьовитість, корисність людини для соціуму, що позначається на підвищенні актуальності концепту *Business*. Про його особливу роль у свідомості вікторіанців свідчить такий уривок із роману «Міддлмарч»: *it would be difficult to convey to those who never heard him utter the word «**business**» the peculiar tone of fervid veneration, of religious regard, in which he wrapped it [MM].* Разом із тим люди більш активно обмірковують свою життєву позицію та цілі: *there is no proof in favour of the man outside his own consciousness and assertion [MM].*

Цікаво, що в подальших періодах найбільш актуальними є концепти, які мають більш велику номінативну щільність і кількість номінацій не на позитивному, а на негативному полюсі опозицій. Актуалізація *Darkness* обумовлюється протестом письменників проти бездуховного, жорстокого суспільства: життя конструюється як перебування в темряві, де ніхто нікого не розуміє та не чує (*It was the house of **darkness**, the house of **dumbness**, the house of **suffocation** [PL]*).

Асоціації між *Darkness* та *Loneliness*, виявлені в п. 3.2.3, обумовлюються каузативним зв'язком між цими концептами:

*I am alone; I am alone! she cried, by the fountain in Regent's Park (staring at the Indian and his cross), as perhaps at midnight, when all boundaries are lost, the country reverts to its ancient shape, as the Romans saw it, lying cloudy, when they landed, and the hills had no names and rivers wound they knew not where - such was her **darkness**...* [MD]

Виходом із *Darkness* є близькість із коханою людиною, що становить собою один із варіантів щастя. У такий спосіб *love* стає ланкою між трьома високочастотними концептами (*Darkness, Happiness* та *Loneliness*):

*Is terrible, terrible: with simple ring or non-ring meaning difference between **love** and **friendliness** and **happiness** and being cast out into ruthless dating trench war again...* [BJD]

Таким чином, частотність *Nness* у художніх творах залежить не лише від стилю, сюжету й проблематики твору, але й від певних культурних тенденцій. Статистичний аналіз підтвердив те, що вживання *Nness* відбиває загальні зміни творчих методів і проблематики романів упродовж трьох століть. Дидактично-моралізаторська парадигма XVIII століття втілюється в концепті *Goodness*, який на початку XIX століття поступається місцем *Happiness* у «домашній прозі». У вікторіанську епоху сенс існування

вбачається в розумовій і фізичній (*Business, Consciousness*) праці. У кінці XIX століття й на початку XX поглиблюється трагічне усвідомлення бездуховності суспільства, безглуздості й самотності життя (*Darkness*). У сучасних творах опрацьовується тема особистих стосунків, які поєднують духовну та фізичну близькість із коханою людиною (*Loneliness*).

Висновки до третього розділу

Третій розділ даної дисертації присвячено вивченню екстралінгвальних чинників функціонування *Nness* у британській художній прозі.

На підставі даних про функціонування *Nness* як субстантивної форми лексико-граматичної категорії якості створено фреймову модель концептуальної категорії якості. Показано, що *Nness* відіграють важливу, а іноді й центральну роль в організації свого контексту, а не просто залежать від валентностних можливостей іменника на позначення носія якості. Запропоновану модель було застосовано як інструмент аналізу соціокультурної варіативності концептів *Goodness, Happiness* та *Loneliness*. Виявлено, що фреймови структури, відповідно до яких вжито *Nness*, розрізняються варіантами лексичного заповнення слотів та їх кількістю в залежності від змісту концепта в певному історичному періоді.

У дослідницькому корпусі наявні чотири варіанти концептуалізації *Goodness*. У романах XVIII століття функціонування його номінацій обумовлюється релігійністю (*Goodness/piety: divine goodness* [CH], *noblest, completest devoutness* [TMF]), нормами доброчесності (*Goodness/virtue: to be obstinate in goodness, having stood the tests of libertinism* [PA], *virtue and goodness* [PA]) і жорсткою суспільною ієрархією, у якій люди більш високого становища ставляться до інших із поблажливістю (*Goodness/kindness: her*

condescending goodness [CH], *the goodness you offer to shew in my protection* [AM]). У подальших історико-літературних періодах на основі *Goodness* як поблажливого ставлення до підлеглого розвивається *Goodness* як гуманність у цілому, доброзичливе ставлення до людей незалежно від їх суспільного статусу (*natural goodness of his heart* [MR], *human goodness* [TMF]).

Зміст концепту *Happiness* у романах XVIII століття пов'язаний із морально-релігійними цінностями (*Happiness/after-life: my child's everlasting happiness in this world and the next* [PA], *happiness is not a plant of this earth* [MR]) і сімейними (*Happiness/family: some worthy Gentleman's earthly happiness* [SH]); наприкінці XVIII століття концептуалізація *Happiness/family* є основною (*domestic happiness* [BL]). У вікторіанських романах на перший план виходить *Happiness/love (the brief happiness of sunning herself in his eyes* [TU]), актуальний і в сучасних творах (*no happiness until he holds you in his arms again* [FLW]). Гедоністичне осмислення концепту *Happiness/pleasure* наявне у творах XVIII — початку XIX ст.: *rational happiness over a beef-steak* [MR]. Варіант *Happiness/helpfulness* з'являється у вікторіанську епоху (*the only happiness... is... the idea that he can comfort, advise, help, the idea that he can be of use* [EA]). Комунікативно-стратегічний варіант *Happiness/appearance* обумовлений стратегією збереження «позитивного обличчя» (*invariable appearance of cheerfulness* [SS], *happiness was a term of hypocrisy used to bluff other people* [LCL]).

Лінія розвитку концепту *Loneliness* починається з *Loneliness/boredom (country loneliness* [CH], *emptiness of the town* [EV]) та *Loneliness/danger (loneliness of the way and the lateness of the hour* [TU]). Варіант *Loneliness/unhappiness* набуває актуальності у вікторіанських романах і досі залишається основним (*torment of loneliness* [TJ], *apartness and*

hopelessness [LCL]). Водночас із ним починає розвиватися й варіант *Loneliness/calmness*, у якому ситуація самотності не сприймається як щось небажане (*loneliness and tranquility* [JE], *priviledge of loneliness* [MD]).

Статистичний аналіз *Nness* як засобів номінації концептів британської культури показав, що їх розподіл у романах корпусу не є однаковим та частково обумовлюється загальними тенденціями, які формували літературу в окремих історичних періодах. Дидактично-моралізаторська спрямованість романів XVIII сторіччя відбивається насамперед у концепті *Goodness*, «домашня проза» часів Дж. Остін фокусується на сімейному щасті (*Happiness*), на початку вікторіанської епохи у фокусі уваги опиняється суспільно-корисна діяльність (*Business*). У творах XX ст. акцентовано увагу на особистих стосунках і прагненні позбутися самотності (*Loneliness*).

Лінгвокультурним аспектам функціонування *Nness* присвячено публікації автора «Особливості функціонування абстрактних іменників із суфіксом *-ness* у тексті роману Дж. Остін «*Pride and Prejudice*» [45], «Лінгвокультурна трансформація картини світу крізь призму словотвору (на матеріалі творів Дж. Остін та Г. Філдінг)» [42], «Художній світ та кіно текст: словотвірні проблеми адаптації» [47].

ВИСНОВКИ

Когнітивно-дискурсивна парадигма ставить нові питання у вивченні словотворчих явищ, зосереджуючись на виявленні зв'язків між мовними конструкціями і структурами свідомості, а також на аналізі комунікативних і соціокультурних чинників функціонування мовних одиниць. У дисертації було проведено аналіз когнітивних і дискурсивних аспектів функціонування словотвірного типу *Nness* у корпусі британських романів XVIII-XX ст.

Когнітивна специфіка *Nness* обумовлюється тим, що даний словотвірний тип є наслідком взаємодії категоріальних значень предметності та якості. Його основна функція полягає в профілюванні окремих характеристик об'єктів у процесі аналітичного осмислення навколишньої дійсності. *Nness* уможливають вербальну фіксацію таких одиниць досвіду, що не мають окремого денотату в об'єктивній реальності. Максимальна абстрагованість від реальних носіїв розширює значення *Nness* настільки, що за обсягом змісту вони наближаються до відповідних їм концептів і можуть бути їх іменами.

Процеси профілювання обумовлюються комунікативними потребами мовця, що підвищує активність досліджуваного словотвірного типу у сферах, найбільш значущих для того чи іншого дискурсу. У корпусі британських романів *Nness* є засобом номінації явищ внутрішнього світу людини та у сфері людських стосунків. У ході дослідження було створено тезаурус 1014 *Nness*, який містить 37 ЛСП у шести доменах. У зв'язку з градаційністю, інгерентною словам категорії якості, у структурі цих полів наявні два центри, що співвідносяться із максимальним та мінімальним проявом якості чи її відсутності (*Kindness* – *Unkindness*). Нижче наведено повний перелік назв ЛСП у кожному домені.

1. Домен «Фізичні характеристики людини»: *Beauty — Ugliness, Health— Illness, Strength — Weakness.*

2. Домен «Риси характеру»: *Boldness — Cowardliness, Firmness — Weakness, Generosity — Selfishness, Kindness — Unkindness, Sincerity — Deceitfulness, Prudence — Unreasonableness, Shyness — Boldness , Good temper — Bad temper.*

3. Домен «Психічні стани»: *Consciousness — Unconsciousness, Happiness — Unhappiness, Liveliness — Listlessness, Calmness — Emotion.*

4. Домен «Комунікативні характеристики людини»: *Friendliness — Coldness, Obligingness — Perverseness, Politeness — Rudeness, Togetherness — Loneliness, Willingness — Unwillingness, Goodness — Badness.*

5. Домен «Суспільно-нормативні характеристики людини»: *Business — Idleness, Goodness — Wickedness, Orderliness — Disorderliness, Propriety — Impropropriety, Fineness — Roughness, Richness — Poverty, Highness — Lowliness, Commonness — Strangeness, Fitting a Social Role — Not Fitting a Social Role.*

6. Домен «Характеристики об'єктів художньої дійсності»: *Clearness — Vagueness, Freshness — Staleness, Bigness — Smallness, Light — Darkness, Pleasant sensation — Unpleasant sensation, Quickness — Slowness, Difference — Sameness.*

Ідентифікація *Nness* як засобів номінації тих чи інших концептів відбувається як на основі їх системно-мовних синонімічних, антонімічних, гіпонімічних та градуальних зв'язків, так і на основі їх контекстуальних характеристик.

Категоріальна властивість градаційності, яку *Nness* успадковують від класу прикметників, обумовлює не лише полярну структуру лексико-семантичних полей у їх тезаурусі, але і їх тяжіння до висловлення оцінних значень. У корпусі наявні також *Nness*, що об'єктивують оптативну

модальність. У британських романах наявні всі можливі комбінації позитивних і негативних оцінок, висловлених за допомогою *Nness* та стосовно *Nness*, що пояснюється їх активною роллю в об'єктивації поглядів окремих персонажів і висловленні авторського ставлення до подій і персонажів твору. У такий спосіб *Nness* беруть активну участь у концептуалізації системи цінностей художньої картини світу.

У ході дослідження було проаналізовано п'ятнадцять типів синтаксичних зв'язків, які встановлюються між *Nness* і словами з їх безпосереднього оточення. Було показано, що, незважаючи на їх формальну різноманітність, вони висловлюють десять базових типів семантичних відношень. Виявлені семантико-синтаксичні зв'язки *Nness* розглядаються як слоти фреймової моделі концептуальної категорії якості. Сконструйована модель свідчить про те, що *Nness* як імена концептів мають власну фреймову структуру і їх сполучуваність не обмежується валентностями іменників на позначення носіїв якостей.

Запропонована фреймова модель містить три блоки: *семантичний* (метафоризація якості та встановлення її відтінку), *прагматичний* (ставлення до якості) і *ситуативний* (носій якості, її інтенсивність, об'єкт, на який вона спрямована, акт і засіб вияву якості, каузативні відношення та фазові зміни). Найбільш активними слотами в цій моделі на рівні корпусу є «носій якості» та «інтенсивність якості», що зумовлюється специфікою категоріальної семантики *Nness*. Висока активність слотів «ставлення до якості» та «встановлення відтінку якості» обумовлюється власне дискурсивними причинами, зокрема активною роллю *Nness* у формуванні концептуального рівня художнього твору.

Фреймова модель концептуальної категорії якості виявилася ефективним інструментом дослідження соціокультурного варіювання *Nness*

як імен концептів. У рамках даного дослідження було проведено аналіз концептів *Goodness*, *Happiness* та *Loneliness*, який показав, що їх осмислення в різних історико-літературних періодах обумовлюється загальними тенденціями британської культури, які можуть бути виявлені через зміни в наборі слотів фрейму категорії якості та їх лексичному заповненні.

У матеріалі корпусу наявні чотири варіанти концептуалізації *Goodness*: *Goodness/piety*, *Goodness/virtue*, *Goodness/humanity*, *Goodness/kindness*, динаміка актуальності яких обумовлюється переосмисленням даного концепту від дидактично-моралізаторського потрактування до гуманістичного. Подібну лінію розвитку демонструє й концепт *Happiness* — від релігійного уявлення про щастя як нагороду за добродіє життя (*Happiness/after-life*) до сімейної сфери (*Happiness/family*) та кохання (*Happiness/love*). Концепт *Loneliness* представлений чотирма варіантами, із яких два (*Loneliness/danger*, *Loneliness/boredom*) є історичними, а два (*Loneliness/unhappiness*, *Loneliness/calmness*) конкурують у сучасній культурі, відбиваючи боротьбу двох життєвих ідеалів: духовної єдності з близькими людьми та самодостатнього існування творчої особистості.

Статистичний аналіз частотності лексико-семантичних полів *Nness* в окремих історико-літературних періодах виявив, що вживання *Nness* залежить не лише від проблематики та сюжету окремих творів. Випадки, коли середня частота *Nness* у творах, спільних за історико-літературним періодом, перебільшує середню за корпусом, а середнє квадратичне відхилення цієї частоти в періоді є меншим за середнє в корпусі, обумовлюються культурними тенденціями в межах даного періоду. Найбільшу частотність при найменшому відхиленні в романах XVIII століття мають *Nness*, які номінують опозитивні концепти *Goodness* — *Wickedness* (відносна частота в підвибірці 0,00038) і *Kindness* — *Unkindness* (0,00039). У

творах кінця XVIII — початку XIX ст. такі характеристики мають концепти *Happiness* — *Unhappiness* (0,00068) та *Goodness* — *Wickedness* (0,00019). Для ранньої та пізньої вікторіанської епохи актуальними є концепти *Business* — *Idleness* (відповідно 0,00036, та 0,00013) і *Consciousness* — *Unconsciousness* (0,00031, 0,00019). У романах, написаних у період між двома світовими війнами, найбільш частотними є номінації концептів *Light* — *Darkness* (0,00028), а у творах другої половини XX ст. — *Togetherness* — *Loneliness* (0,00005).

Перспективи подальших досліджень включають більш масштабний аналіз соціокультурного варіювання інших концептів, номінованих *Nness*, у вже складеному корпусі та інших художніх творах, що дозволить виявити більшість основних культурних тенденцій окремих історико-літературних періодів, а також співвідношення лінгвокультурних та ідіостилістичних чинників у їх функціонуванні. Перспективним видається проведення контрастивного аналізу функціонування *Nness* та інших типів абстрактних іменників або інших засобів номінації категорії якості, а також використання отриманих даних для з'ясування лінгвокультурної специфіки британської романістики в порівнянні з творами інших національних літератур. Крім того, інтерес становить питання про поріг сприйняття абстрактних іменників, тобто про психологічні обмеження на їх інтерпретацію в усному мовленні й письмових текстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акубекова Д.Г. Индивидуальный словообразовательный стиль и словотворчество : на материале произведений немецких писателей : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Акубекова Диана Григорьевна. — Уфа, 2004. — 198 с.
2. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики / Н.Ф. Алефиренко. — М. : Гнозис, 2005. — 326 с.
3. Андрусак І. В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу : дис. ... канд. філол. наук : спец. : 10.02.04 / Андрусак Ірина Василівна. — Ужгород, 2003. — 268 с.
4. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика : синонимические средства языка / Ю.Д. Апресян. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1995. — VIII, 477 с.
5. Арнольд И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика её исследования (на материале имени существительного). — Ленинград : Просвещение, 1966. — 204 с.
6. Арутюнова Н.Д. Проблемы морфологии и словообразования : (На материале испанского языка). — М. : Языки славянских культур, 2007. — 288 с. — (Studia philologica).
7. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. — Изд-е второе, испр. — М. : Языки русской культуры, 1999 — 873 с.
8. Бабаева Е.В. Отражение ценностей культуры в языке / Е.В. Бабаева // Язык, коммуникация и социальная среда. — 2002. — Вып.2. — С.25-34.
9. Баранов А.Н. Постулаты когнитивной семантики / А.Н. Баранов, Д.О. Добровольский // Известия РАН. Серия литературы и языка. — 1997. —

Т. 56. — №1. — С. 11-21.

10. Басок В.А. Контекстуальна синонімія : семантико-стилістичний та прагматичний аспекти (на матеріалі іменників сучасної німецької мови) : дис. ... канд філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Вероніка Андріївна Басок. — К, 2006. — 183 с.

11. Баталов О. Г. Когнитивно-функциональный аспект окказионального словообразования в художественном тексте : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Баталов Олег Геннадьевич. — Н. Новгород, 2004. — 242 с.

12. Батурина Е.Н. Роль ключевых слов в семантической структуре художественного текста : на материале текста романа «Преступление и наказание» Ф.М. Достоевского : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Батурина Евгения Николаевна. — Владивосток, 2005. — 160 с.

13. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / С.Г. Бочаров (сост.). — 2-е изд. — М. : Искусство, 1986. — 445 с.

14. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации / А.Д. Белова; КНУТШ; отв. ред. А.И.Чередниченко. — 2-е изд., перераб. и доп. — Київ, 2003. — 304 с.

15. Белошапкова Т.В. Когнитивно-дискурсивное описание категории аспектуальности в современном русском языке / Т.В. Белошапкова. — М. : URSS, 2007. — 328 с.

16. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Ю.С. Степанов (общ. ред.). — М. : Прогресс, 1974. — 446 с. — (Языковеды мира).

17. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови : когнітивний і гендерний аспекти : дис ... д-ра. філол. наук : 10.02.04 / Ольга Леонідівна Бессонова. — Донецьк, 2003. — 463 с.

18. Білінський М.Е. Синоніміка англійського дієслова : словник

семантичних відстаней / М.Е. Білінський. — Львів : ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. — XXXVI+382 с.

19. Богатова С.М. Концепт «дом» как средство исследования художественной картины мира Вирджинии Вулф : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Софья Михайловна Богатова. — Омск, 2006. — 176 с.

20. Болотнова Н.С. О методике изучения ассоциативного слоя художественного концепта / Н.С. Болотнова // Вестник Томского государственного педагогического университета. Серия «Гуманитарные науки (филология)». — 2007. — Вып. 2 (65). — С. 74-79.

21. Бондарко А.В. Основы построения функциональной грамматики (на материале русского языка) / А.В. Бондарко // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. — №6. — т. 40. — 1981. — С. 483-495.

22. Бортэ Л.В. Глубина взаимодействия частей речи в современном русском языке. — Кишинев : Штиинца, 1977. — 102 с.

23. Брикотнина Л.В. Специфика семантики абстрактных имен качества и ее экспликация в синтаксисе : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Любовь Владимировна Брикотнина. — Барнаул, 2005. — 190 с., ил.

24. Валгина Н.С. Теория текста : [учеб. пособие для студентов вузов по специальностям 021500 «Изд. дело и редактирование», 021600 «Книгораспространение» и направлению 520700 «Кн. дело»] / Н.С. Валгина. — М. : Логос, 2003. — 278, [1] с. — (Учебник XXI века).

25. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / Пер. с англ. А. Д. Шмелёва. — М. : Языки славянской культуры, 2001. — 288 с. — (Язык. Семиотика. Культура. Малая серия).

26. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / М.А. Кронгауз, Е.В. Падучева. — М. : Русские словари, 1996. — 411 с.

27. Вендина Т.И. Русская языковая картина мира сквозь призму

словообразования (макрокосм) / Т.И. Вендина. — М. : Индрик, 1998. — 240 с.

28. Вилюман В.Г. Английская синонимика. — М. : Высш. школа, 1980. — 128 с. — (Библиотека филолога).

29. Виноградова Н.Г. Синтаксические конструкции актуализации семантики аксиологической оценки : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Наталья Григорьевна Виноградова. — Барнаул, 2004. — 172 с.

30. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. — К. : Наукова думка, 1988. — 256 с.

31. Волохина Г.А. Синтаксические концепты русского простого предложения / Г.А. Волохина, З.Д. Попова. — Воронеж : ВГУ, 1999. — 193 с.

32. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Н.Д. Арутюнова (вступ. ст.), И.И. Чельшева (вступ. ст.). — Изд-е 3-е, стер. — М. : Комкнига, 2006. — 261 с. — (Лингвистическое наследие XX века).

33. Воркачев С.Г. Лингвокультурная концептология : становление и перспективы / С.Г. Воркачев // Известия РАН. Серия литературы и языка. — 2007. — Т. 66, №2. — С. 13-22.

34. Воркачев С.Г. Любовь как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. — М. : Гнозис, 2007. — 285 с.

35. Воронцова И.А. Историко-типологическое исследование тезаурусов английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Инна Алексеевна Воронцова. — М., 2005. — 273 с.

36. Воронцова Т.И. Картина мира в тексте английской баллады (когнитивная основа и языковая репрезентация) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Татьяна Ивановна Воронцова. — Санкт-Петербург, 2003. — 398 с.

37. Врабель Т.Т. Словотворча прагматика у сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец.

10.02.04 «Германські мови» / Врабель Томаш Томашович. — Донецьк, 2005. — 20 с.

38. Гак В.Г. К проблеме соотношения языка и действительности // Язык и действительность : сборник научных трудов памяти В.Г. Гака. — М. : Ленанд, 2007. — С. 16-27.

39. Гармаш О.Л. Система словотвору англійської мови та інноваційні процеси : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Гармаш Олена Леонідівна. — Запоріжжя, 2005. — 19 с.

40. Гаспаров М.Л. Художественный мир писателя : тезаурус формальный и тезаурус функциональный / М.Л. Гаспаров // Проблемы структурной лингвистики. — 1984. — М. : Наука, 1988. — С.125-137.

41. Гвишиани Н.Б. Практикум по корпусной лингвистике : учебное пособие по английскому языку / Н. Б. Гвишиани. — М. : Высшая школа, 2008. — 191 с : ил.

42. Гладкова Г.П. Лінгвокультурна трансформація картини світу крізь призму словотвору (на матеріалі романів Д. Остін та Г. Філдінг) / Г.П. Гладкова // Мовні і концептуальні картини світу. — 2008. — Вип. 26. — Частина 1. — Київ : КНУ імені Т. Шевченка, 2009. — С. 212-217.

43. Гладкова Г.П. Модель анотації текстового корпусу як засіб дослідження художньої картини світу // Studia Linguistica. — №4. — К. : Київський університет, 2010. — С. 524-528.

44. Гладкова Г.П. Онтологія абстрактних іменників із суфіксом *-ness* (на матеріалі британської художньої прози XVIII-XIX ст.) / Г.П. Гладкова // Нова філологія. — 2009. — Вип. 36. — Запоріжжя : ЗНУ, 2009. — С. 356-362.

45. Гладкова Г.П. Особливості функціонування абстрактних іменників із суфіксом *-ness* у тексті роману Джейн Остін «Pride and

Prejudice» / Г.П. Гладкова // Мовні і концептуальні картини світу. — 2008. — Вип. 24. — Частина 1. — Київ : КНУ імені Т. Шевченка, 2008. — С. 180-186.

46. Гладкова Г.П. Оцінна модальність абстрактних іменників із суфіксом *-ness* у художній картині світу (на матеріалі корпусу британських романів) // Проблеми семантики слова, речення та тексту / Під ред. Н.М. Корбозерової. — К : КНЛУ, 2010. — С. 34-41.

47. Гладкова Г.П. Художній твор та кінотекст : словотвірні проблеми адаптації / Г.П. Гладкова // Мовні і концептуальні картини світу. — 2008. — Вип. 25. — Частина 1. — Київ : КНУ імені Т. Шевченка, 2009. — С. 152-158.

48. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу / І.О. Голубовська. — 2 вид., випр. і доп. — К. : Логос, 2004. — 284 с. — Бібліогр. : С. 255-283.

49. Голянич М.І. Внутрішня форма слова в художньому тексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Голянич Марія Іванівна. — К., 1998. — 32 с.

50. Гончарова Т.В. Лінгвоаксіологічна семантика агентивних номінативних одиниць із формантом *-er* у сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Гончарова Тетяна Володимирівна. — Донецьк, 2006. — 19 с.

51. Горбунова Н.Г. Языкотворчество Дж. Джойса : словообразовательный аспект : на примере романа «Улисс» : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Наталья Геннадьевна Горбунова. — Санкт-Петербург, 2005. — 204 с.

52. Даниленко В. П. Ономаσιологическое направление в грамматике. — Изд. 2-е, испр. — М. : URSS, 2007. — 340 с.

53. Дейк Т.А., ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк ;

пер. с англ. / В.В. Петров (сост.), В.И.Герасимов (ред.). — М. : Прогресс, 1989.

54. Демьянков В.З. Текст и дискурс как термины и как слова обыденного языка [Электронный ресурс] / В.З. Демьянков // Язык. Личность. Текст : сб. ст. к 70-летию Т. М. Николаевой. — М. : Языки славянских культур, 2005. — № С.34–55. — Режим доступа : <http://www.infolex.ru/Textidis.html>.

55. Демьянков В.З. Теория прототипов в семантике и прагматике языка [Электронный ресурс] // Структуры представления знаний в языке. / Е.С. Кубрякова (ред.) — М. : ИНИОН РАН, 1994. — С.32-86. — Режим доступа : <http://www.infolex.ru/Prot.html>.

56. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии (1) / Д.О. Добровольский // Вопросы языкознания. — 1997. — №6. — С.37-48.

57. Єнікєєва С.М. Формування та функціонування нових словотворчих елементів англійської мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Саніє Маратовна Єнікєєва. — Запоріжжя, 1999. — 176 с.

58. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ : типы фреймов // Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». — 1999. — Вип.11. — С.12-25.

59. Жаналина Л.К. Уточнения к основаниям классификации номинативных единиц (предметные и признаковые имена) // Филологические науки. — 1995. — №2. — С.71-79.

60. Жук Е. А. Сопоставительный анализ ядерных предикатов желания в русском и английском языках (прагмасемантические аспекты) : Автореф. дис... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Жук Елена Александровна. — Краснодар, 1994. — 17 с.

61. Зацний Ю.А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу. — Львів : ПАІС, 2007. — 228 с.
62. Земская Е.А. Словообразование как деятельность. — М. : Комкнига, 2005. — 224 с.
63. Земская Е.А. Язык как деятельность : Морфема. Слово. Речь. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 688 с.
64. Золотарева Т.А. Семантические особенности английских абстрактных существительных, влияющих на употребление артикля : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Золотарева Татьяна Александровна. — М., 2003. — 196 с.
65. Золотова Г. А. О синтаксисе абстрактных имен качества // Синтаксис текста. — М. : Наука, 1979. — С. 70-111.
66. Ивин А.А., Никифоров А.Л. Словарь по логике. — М. : Туманит, изд. центр «Владос». — 1997. — 384 с.
67. Калинина Л.В. К вопросу о критериях выделения и отличительных приметах лексико-грамматических разрядов существительных / Л.В. Калинина // Вопросы языкознания. — 2007. — №3. — С. 55—70.
68. Калиновська І.М. Структура іменникової фрази та її обумовленість лексико-семантичною групою ядра-іменника (на матеріалі текстів художньої прози англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Калиновська Ірина Миколаївна. — Луцьк, 2004. — 192 с.
69. Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. — Волгоград : Перемена, 2002. — 477 с.
70. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. — Изд. 6-е — М. : URSS, 2007. — 263 с.
71. Карелина А.А. Когнитивные механизмы взаимодействия

многозначных существительных и отсубстантивных прилагательных в современном английском языке : на материале словообразовательных моделей n + -ish, + -y : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Карелина Алина Анатольевна. — Владивосток, 2003. — 144 с.

72. Кацнельсон С.Д. Категории языка и мышления. Из научного наследия / Соломон Давидович Кацнельсон. — М. : URRS, 2001. — 864с.

73. Кацунова Н.Н. Опыт лингвокогнитивного анализа метафор и идиом концепта FOOD : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Кацунова Наталья Николаевна. — Иркутск, 2007. — 18 с.

74. Квадратура смысла : Французская школа анализа дискурса : Пер. с фр. и португ. / Патрик Серио (сост., общ. ред., вступ. ст. и коммент.), Ю.С. Степанов (авт. предисл.). — М. : Прогресс, 1999. — 416 с.

75. Кибрик А.Е. Лингвистическая реконструкция когнитивной структуры // Вопросы языкознания. — 2008. — №4. — С.51-77.

76. Ковалик І.І. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце в системі науки про мову / І.І. Ковалик // Словотвір сучасної української літературної мови. — К., 1979. — С.21-28.

77. Козина О.В. Семантика производного слова : на материале отглагольных существительных с суффиксами -ment, -age, -ion, -a(e) nce, -ure, -al, -ing, -er) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Козина Ольга Владимировна. — Санкт-Петербург, 2003. — 169 с.

78. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. — М. : ЛКИ, 2007. — 152 с.

79. Комарова Л.Д. Категориальное соотношение в семантике абстрактных существительных современного английского языка : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04

«Германские языки» / Л.Д. Комарова. — М., 1979. — 28 с.

80. Кравцова О.А. Словообразовательные связи как когерентообразующий фактор в жанрах английского газетного текста : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Кравцова Ольга Анатольевна. — М., 1991. — 23 с.

81. Красавина О.Н. Корпусно-ориентированное исследование референции : принципы аннотации и анализ данных : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19, 10.02.21 / Красавина Ольга Николаевна. — М., 2006. — 259 с.

82. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н.А. Красавский. — Волгоград : Перемена, 2001. — 495 с.

83. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология / В.В. Красных. — М. : Гнозис, 2002. — 284 с.

84. Красовская О.В. Неузвальное словообразование в современной детской литературе : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Красовская Оксана Владимировна. — М., 1997. — 20 с.

85. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е.С. Кубряковой. — М. : Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. — 245 с.

86. Кубрякова Е.С. Язык и знание : на пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 560 с.

87. Кубрякова Е.С. Образы мира в сознании человека и словообразовательные категории как их составляющие / Е.С. Кубрякова // Известия РАН. Серия литературы и языка. — 2006. — Т. 65, №2. — С. 3-13.

88. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в языковой картине мира /

Серебренников Б.А. и др. // Человеческий фактор в языке : язык и картина мира. — М. : Наука, 1988. — С. 141-149.

89. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений : семантика производного слова / Е.С. Кубрякова. — М. : Наука, 1981. — 200 с.

90. Кубрякова Е.С. Части речи в ономаσιологическом освещении. — М. : Наука, 1978. — 115 с.

91. Кубрякова Е.С. Что такое словообразование? — М. : Наука, 1965. — 78 с.

92. Кубрякова Е.С., Ирисханова О.К. Языковое абстрагирование в наименованиях категорий / Е.С. Кубрякова, О.К. Ирисханова // Известия РАН. Серия литературы и языка. — 2007, — Т.66. — №2. — С. 3—12.

93. Курилович Е. Очерки по лингвистике. Сборник статей / В.А. Звегинцев. — М. : Изд-во иностранной литературы, 1962. — 456 с.

94. Лайонз Д. Введение в теоретическую лингвистику / Д. Лайонз, В.А. Звегинцев (ред., предисл.). — М. : Прогресс, 1978. — 543 с.

95. Лебина Н.Д. Онтология отвлеченных существительных с суффиксом *-ness* в современном английском языке : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Лебина Наталья Дмитриевна. — М., 1990. — 24 с.

96. Левицкий А.Э. Функциональная переориентация номинативных единиц современного английского языка : монография. — Житомир : Ред.-изд. отдел ЖГПУ, 2001. — 168 с.

97. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике / В.В. Левицкий. — Винница : Нова Книга, 2007. — 264 с.

98. Левицкий А.Е. Вступ до мовознавства / А.Е. Левицкий. — Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2005. — 104 с.

99. Лопатюк Н.І. Якісні прислівники на — Іу в лінгвокогнітивному

аспекті (на матеріалі англійської художньої прози) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Лопатюк Наталія Іванівна. — К., 2005. — 243 с.

100. Лотман Ю.М. О содержании и структуре понятия «художественная литература» // Избранные статьи / Ю.М. Лотман. — Т. 1. — Таллинн : Александра, 1992. — С. 203-216.

101. Лотман Ю.М. Структура художественного текста // Об искусстве / Ю.М. Лотман. — Спб. : Искусство — СПб, 1998. — С. 14–285.

102. Ляхович И.В. Окказиональная деривация как способ и средство создания языковой картины мира : на материале языка поэтических текстов В. Хлебникова : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Ляхович Ирина Викторовна. — Краснодар, 2003. — 186 с.

103. Магомедова А.Н. Корпусная лингвистика и контекстное разрешение лексической многозначности слов : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Магомедова Адигат Нурахмагаджиевна. — М., 2004. — 203 с.

104. Макаров М.Л. Основы теории дискурса.— М. : Гнозис, 2003.— 280 с.

105. Макарова И.Ю. Когнитивные основы формирования значений отсубстантивных глаголов в современном английском языке : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Макарова Ирина Юрьевна. — Тамбов., 2007. — 18 с.

106. Мельчук И.А. Курс общей морфологии / Н.В. Перцов (ред.), Н.Н. Перцова (пер.), Е.Н. Саввина (пер.). — М. : Языки славянской культуры, 1997. — (Studia philologica). — Т. 1, ч.1 : Введение; Слово. — М. : Языки славянской культуры — 416 с.

107. Миголинець О.І. Функціонально-стильові характеристики префіксальної номінації в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» /

Миголинець Оксана Іванівна. — Л., 2004. — 20 с.

108. Мішина О.В. Структурні типи простих та похідних абстрактних іменників на позначення характеристик людини в англійській мові // Сучасні дослідження з іноземної філології. — Вип. 5. — Ужгород, 2007. — С. 85-93.

109. Мордвина-Щодро О.А. Антонимо-синонимические блоки прилагательных, называющих черты характера человека : лингвокультурологический аспект : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Мордвина-Щодро Ольга Арвидовна. — Санкт-Петербург, 2007. — 272 с.

110. Моррис Ч.У. Основания теории знаков / Ч.У. Моррис // Семиотика : антология. — [2-е изд]. — Екатеринбург : Академический проект, Деловая книга. — 2001. — С. 45-97.

111. Мурзин Л.Н. Основы дериватологии : конспект лекций / Л.Н. Мурзин. — Пермь, 1984. — 56 с.

112. Мурзіна Л.А. Словотвірна категорія інструментальності у її зв'язках із синтаксичними структурами мови / Л.А. Мурзіна // Мовознавство. — 1996. — №2-3. — С. 64-67.

113. Нариси з основоцентричної дериватології / Грещук В., Бачкур Р., Джочка І., Пославська Н. — Прикарпатський національний ун-т ім. В.Стефаника. Інститут українознавства; Прикарпатський дериватологічний центр ім. Івана Ковалика. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. — 348 с.

114. Неборсина Н.П. Синтаксис стихотворной речи как предмет лингвопоэтического исследования (на материале английской и американской поэзии XVI-XX вв.) : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04 / Неборсина Наталья Павловна. — М., 1997. — 356 с.

115. Нешко С.І. Афіксальне вираження конотації в англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Нешко Світлана Ігорівна. — Харків, 2002. — 19 с.

116. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики : учеб. пос. для студ., асп. и препод. лингв. дисциплин в школах, лицеях, колледжах и вузах / М. В. Никитин. — СПб. : Науч. центр проблем диалога, 1996. — 760 с.
117. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения / М.В. Никитин. — Москва, 1988. — 165 с.
118. Никитина С.Е. О концептуальном анализе в народной культуре / С.Е. Никитина // Логический анализ языка : культурные концепты. — М. : Наука, 1991. — С.117-123.
119. Новейший философский словарь // А.А. Грицанов. — М. : Издательство В.М. Скакун, 1998. — 896 с.
120. Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. XVI. Лингвистическая прагматика. — М. : Прогресс, 1985. — 500 с.
121. Озерова Н.Г. Лексическая и грамматическая семантика существительного / Н.Г. Озерова. —К. : Наукова думка, 1990. — 192 с.
122. Осильбекова Д.А. Пересекающиеся сферы словообразования // Филологические науки. — 2008. — №3. — С. 77-85.
123. Павлина С.Ю. Переходные зоны в области функционирования абстрактных и конкретных существительных : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Павлина Светлана Юрьевна. — Н.Новгород, 1997. — 241 с.
124. Павлов В.М. Понятие лексемы и проблема отношений синтаксиса и словообразования / В.М. Павлов. — Л., 1985. — 299 с.
125. Парина И.С. Корпусный анализ в исследовании фразеологии : достоинства и недостатки // Вестник МГУ. Серия 19 : Лингвистика и межкультурная коммуникация. — 2008. — №1. — С. 83-89.
126. Перебийніс В.І. Статистичні методи для лінгвістів : навчальний посібник / Перебийніс В. І.. — Вінниця : Нова книга, 2001. — 168 с.
127. Петрова Н.Е. Грамматикализация внутренней формы слова как

номинативный ресурс языка : автореф. дис. на соискание научн. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Петрова Наталия Евгеньевна . — М., 2009. — 38 с.

128. Петрова О.Б. Центральная зона категории предметности как понятийный базис производных существительных / Н.Н. Болдырев // Когнитивная семантика : Материалы второй международной школы-семинара по когнитивной лингвистике, 11-14 сентября 2000 года. — Ч.2. — Тамбов : Изд-во ТГУ, 2000. — С. 124-127.

129. Піскозуб З.Ф. Семантичні та функціональні властивості абстрактних іменників французької мови : дис канд. філол. наук : . 10.02.05 / Піскозуб Зоряна Федорівна. — Л., 2002. — 173 с.

130. Полевые структуры в системе языка / Попова З.Д. — Воронеж, 1989. — 200 с.

131. Полюжин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення : монографія. — Ужгород : Закарпаття, 1999. — 240 с.

132. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика : учеб. изд. / З.Д. Попова, И.А. Стернин. — М. : АСТ; Восток-Запад, 2007. — 314 с. — (Лингвистика и межкультурная коммуникация). — Библиогр. : с. 304-311.

133. Потапенко А.Б. Стилеметричні характеристики прикметників різної морфемної структури в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Потапенко Алла Борисівна. — К., 1999. — 20 с.

134. Потєбня А.А. Из записок по русской грамматике / В.И. Борковский. — Т.3 : Об изменениях значения и заменах существительного. — М. : Просвещение, 1968. — 551 с.

135. Приходько А.И. Когнитивно-дискурсивный потенциал оценки и

способы его выражения в современном английском языке : дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.04 / Приходько Анна Ильинична. — Запорожье, 2004. — 428 с.

136. Раєвська Н.М. Лексикологія англійської мови / Н.М. Раєвська. — Вид. 4-е, випр. і доп. — Київ : Вища школа, 1979. — 301 с.

137. Рахилина Е.В. Когнитивный анализ предметных имен : семантика и сочетаемость. — М. : Рус. словари, 2000. — 416 с.

138. Рогачова Н.В. Морфемна структура іменників у текстах різних функціональних стилів (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Рогачова Наталія Вікторівна. — К., 2000. — 19 с.

139. Русакова И.Б. Концепты «счастье» — «несчастье» в лингвокультурном содержании русских пословиц : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Русакова Ирина Борисовна. — М., 2007. — 202 с..

140. Русская грамматика / Под ред. Н. Ю. Шведовой. — Т. 2 : Синтаксис. — М. : Наука, 1980. — 709 с.

141. Сахарный Л.В. Словообразование как синтаксический процесс/ Л.Н. Мурзин // Проблемы структуры слова и предложения. — Пермь : Перм. ун-т, 1974. — С. 3 — 29.

142. Светоносова Т.А. Когнитивная лингвистика и лингвокультурология : черты и различия / Т.А. Светоносова // Филологические науки в МГИМО : сборник науч. трудов. — 2007. — № 27 (42). — С.39-46.

143. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Е.А. Селиванова. — К. : Фитосоциоцентр, 2000. — 247 с.

144. Селиванова Е.А. Когнитивно-функциональный аспект русских частей речи [Электронный ресурс] // Вісник Черкаського ун-ту. Серія

філологічних наук. — 2002. — Вип. 29. — С. 3–14. — Режим доступу : <http://selivanova.net/downloads/Cognitivno%20functionalny%20aspect%20ruskichi%20chastey%20rechi.doc>.

145. Селіванова О.О. Складне слово : мовні моделі світу (основи зіставної композитології російської та української мов) / О.О. Селіванова. — Черкаси, 1996. — 297 с.

146. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.

147. Семантические типы предикатов / О.Н. Селивестрова (ред). — М. : Наука, 1982. — 365 с.

148. Серегина И.В. Когнитивные и языковые основы префиксального словообразования : на материале глаголов русского и английского языков : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Серегина Ирина Вячеславовна. — Тамбов, 2007. — 18 с.

149. Скитина Н.А. Лингво-когнитивный анализ фразеологических единиц с зоонимным компонентом : на материале русского, английского и немецкого языков : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Скитина Нина Александровна. — М., 2007. — 20 с.

150. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов. — М. : Academia, 2000. — 141 с.

151. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка / А.И. Смирницкий. — М. : Изд-во МГУ, 1998, — 260 с.

152. Смирницкий А.И. Морфология английского языка / А.И. Смирницкий. — М., 1959. — 440 с.

153. Соколовская Ж.П. Проблемы системного описания лексической

семантики / Ж.П. Соколовская. — К. : Наукова думка, 1990. — 184 с.

154. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / А.А. Холодович (пер.), М.А. Оборина (ред.). — М. : Прогресс, 1977. — 696 с.

155. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка : семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю.С. Степанов. — М. : Наука, 1985. — 335 с.

156. Степанов Ю.С. Имена, предикаты, предложения : семиологическая грамматика // Ю.Н. Караулов. — М. : Наука, 1981. — 360 с.

157. Степанов Ю.С. Константы : Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. — 3-е изд., испр., доп. — М. : Академический Проект, 2004. — 991 с. : ил. — (Summa).

158. Сулимов В.А. Когнитивное описание языка и его культурологическая интерпретация : когнитивный трансформации / В.А Сулимов // Филологические науки. — 2006. — №1. — С. 40-47.

159. Сухоплещенко Ю.Ф. Когнитивная структура прагматически ориентированных лексических новообразований : на материале брит. прессы : дисс. ... канд. филол.наук : 10.02.04 / Сухоплещенко Юрий Федорович. — Москва, 1994. — 259 с.

160. Таценко Н.В. Концепт як ключове поняття когнітивної лінгвістики / Н.В. Таценко // Вісник СумДУ. Серія «Філологія». — 2008. — № 1. — С. 105-110.

161. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Телия. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. — 288 с.

162. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса ; [пер. с франц.] // В.Г. Гак (ред, вступ. статья). — М. : Прогресс, 1988. — 656 с.. — (Языковеды

мира).

163. Тер-Минасова С.Г. Синтагматика речи : онтология и эвристика. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. — 200 с.

164. Толстая С.М. Категория признака в символическом языке культуры // Признаковое пространство культуры. — М. : Индрик, 2002. — С. 7-20.

165. Улуханов И.С. Мотивация в словообразовательной системе русского языка / И.С. Улуханов. — М. : ООО «Издательский центр «Азбуковник», 2005. — 312 с.

166. Урысон Е.В. Языковая картина мира Vs. Обиходные представления (модель восприятия в русском языке) / Е.В. Урысон // Вопросы языкознания. — 1998. — №2. — С.3-21.

167. Успенский В.А. О вещных коннотациях абстрактных существительных / Успенский В.А. // Семиотика и информатика. — 1997. — № 35. — С. 146-152.

168. Уфимцева А.А. Принцип семиологического описания лексики / Ю.С. Степанов (ред.). — [2-е изд.] — М. : Едиториал УРСС, 2002. — 240 с.

169. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков / А.А. Уфимцева. — [2-е изд.]. — М. : Едиториал УРСС, 2004. — 208 с. — (Лингвистическое наследие XX века).

170. Фельцман І.М. Лексико-семантичний аналіз іменників на позначення позитивних емоцій у сучасній англійській мові / І.М. Фельцман // Сучасні дослідження з іноземної філології : збірник наукових праць. — Випуск 7. — Ужгород, 2009. — С. 429-436.

171. Филлмор Ч. Дело о падеже открывается вновь // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. X — М. : Прогресс. — 1981. — С. 496—530.

172. Фурс Л.А. Синтаксически репрезентируемые концепты : дисс. ... докт. филол. наук : 0.02.04, 10.02.19 / Фурс Людмила Алексеевна. — Тамбов, 2004. — 370 с.

173. Харитончик З.А. Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка / З.А. Харитончик. — Минск : Вышэйшая школа, 1986. — 96 с.

174. Харитончик З.А. О семантической корреляции словообразования с морфологией и синтаксисом / З.А. Харитончик // Дери́вация и семантика : слово — предложение — текст. — Пермь, 1986. — С. 36-42.

175. Цурикова Л.В. Социально-культурная обусловленность знания и анализ дискурса в межкультурной коммуникации / Л.В.Цурикова // Вестник ВГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». — 2001. — №2. — С.17-25.

176. Чекулай И.В. Ценность и оценка в категориальной структуре современного английского языка : дисс ... докт. филол. наук : 10.02.04 / Чекулай Игорь Владимирович. — Белгород, 2006. — 473 с., ил.

177. Человеческий фактор в языке : язык и порождение речи / Е.С. Кубрякова (ред.). — М. : Наука, 1991. — 239 с.

178. Чернейко Л.О. Лингвофилософский анализ абстрактного имени / Людмила Олеговна Чернейко. — Изд.2, перераб. — М. : URSS, 2010. — 272 с.

179. Черных Н.В. Семантическая емкость слова в рамках теории семантического поля : на материале поэзии М.И.Цветаевой : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Черных Надежда Всеволодовна. — Ростов-на-Дону, 2003. — 25 с.

180. Шалина И.В. Культурный сценарий «Жизнь в деревенской семье» : из опыта лингвокультурологической интерпретации [Электронный

ресурс] / И.В. Шалина // Вестник Томского государственного университета.
— 2009. — вып. 320. — Режим доступа :
sun.tsu.ru/mminfo/000063105/320/image/320-031.pdf

181. Шеина И.М. Когнитивно-ономасиологическое исследование производных слов полей вещественности и эмотивности в современном английском языке : на материале драмы и эссе : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Шеина Ирина Михайловна. — М., 1992. — 24 с.

182. Шибкова О.С. Когниолингвистическая концепция категории «качество» : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.19 / Шибкова Оксана Сергеевна. — Ставрополь, 2006. — 460 с.

183. Шрамм А.Н. Очерки по семантике качественных прилагательных (на материале современного русского языка) / А.Н. Шрамм. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. — 135 с.

184. Шток Н.А. Когнитивные механизмы формирования новых сложных существительных в современном английском языке : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Шток Нина Аркадьевна. — М., 2008. — 24 с.

185. Языковая номинация : Общие вопросы / Б.А. Серебренников, А.А. Уфимцева. — М. : Наука, 1977. — 359 с.

186. A companion to the eighteenth-century english novel and culture / Paula R. Backscheider, Catherine Ingrassia (eds.). — Malden, MA; Oxford : Blackwell Pub., 2005. — xiii, 550 p.

187. Adams J. E. A history of Victorian literature / Adams James Eli. — Chichester, U.K. ; Malden, MA : Wiley-Blackwell, 2009. — xii, 463 p. — (Blackwell histories of literature).

188. Anthony L. AntConc : design and development of a freeware corpus

analysis toolkit for the technical writing classroom [Электронный ресурс] / Lawrence Anthony // Proceedings of Professional Communication Conference. Limerick, Ireland, July 10-13, 2005. — New Jersey : Piscataway, 2005. — pp. 729-737. — Режим доступа : http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp/abstracts/ipcc05_pres_20050713/IPCC_05_Anthony_fin_handouts.pdf.

189. Auvera J. Van der. Modality's semantic map / John Van der Auvera, Vladimir A. Plungian // Linguistic Typology. — 1998. — №2. — p.79-124.

190. Baker P. «The question is, how cruel is it?» Keywords, foxhunting and the House of Commons [Электронный ресурс] / Paul Baker // Word frequency and keyword extraction : AHRC ICT methods network expert seminar on linguistics : 8 September 2006, Lancaster university. — Режим доступа : <http://weblog.leidenuniv.nl/media/blogs/76040/codifiers/archives/baker%5B1%5D.pdf>.

191. Baker P. A Glossary of corpus linguistics / Paul Baker, Andrew Hardie, Tony McEnery. — Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. — 187 p.

192. Corpora in cognitive linguistics : Corpus-based approaches to syntax and lexis / Stephan Th. Gries, Anatol Stephanowitsch (eds.). — Berlin : Walter de Gruyter, 2006. — 352 p. — (Trends in linguistics. Studies and monographs; 172).

193. Corpus linguistics : Investigating language structure and use / Douglas Biber, Susan Conrad, Randi Reppen. — New York : Cambridge University Press, 1998.

194. Crucial Readings in functional grammar / Matthew P. Anstey, J. Lachlan Mackenzie. — New-York : Walter de Gruyter, 2005. — 382 p.

195. Cruse A. A glossary of semantics and pragmatics / Alan Cruse. — Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. — 198 p.

196. Cunningham H. JAPE : a Java Annotation Patterns Engine : technical

report in Department of Computer Science, University of Sheffield, May, 1999 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://citeseer.ist.psu.edu/rd/55076162%2C380721%2C1%2C0.25%2CDownload/http://cobnitz.codeen.org:3125/citeseer.ist.psu.edu/cache/papers/cs/17310/ftp:zSzzSzftp.dcs.shef.ac.ukzSzhomezSzhamishzSzauto_paperszSzCun00e.pdf/cunningham00jape.pdf.

197. Drabble M. The Oxford companion to English literature / Margaret Drabble. — Oxford ; New York : Oxford University, 2006. — viii, 1172 p.

198. Encyclopedia of philosophy : in 10 volumes / Donald M. Borchert. — 2nd edition. — Thomson Gale, 2006. — Volume 7. — 771 p.

199. Extensible Markup Language (XML) 1.1 (Second Edition) [Электронный ресурс] / T. Bray, J. Paoli, C. M. Sperberg-McQueen et al. — Режим доступа : <http://www.w3.org/TR/2006/REC-xml11-20060816/>.

200. FrameNet II : Extended theory and practice [Электронный ресурс] / J. Ruppenhofer et al. — Printed August 25, 2006. — Режим доступа : http://framenet.icsi.berkeley.edu/index.php?option=com_wrapper&Itemid=126.

201. GATE : A framework and graphical development environment for robust NLP tools and applications [Электронный ресурс] / H. Cunningham, D. Maynard, K. Bontcheva, V. Tablan // Proceedings of the 40th Anniversary Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL'02), 6-13 July 2002, University of Pennsylvania. — New Brunswick, NJ : Association for Computational Linguistics. — Режим доступа : <http://gate.ac.uk/sale/acl02/acl-main.pdf>.

202. Geeraerts D. Words and other wonders : papers on lexical and semantic topics / Dick Geeraerts. — Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2006. — 493 p. — (Cognitive linguistics research, 33).

203. Gladkova G.P. Towards easier querying of XML-based linguistic

corpora / G.P. Gladkova, A.A. Drozd // Таврический вестник информатики и математики. — 2009. — No.2. — С. 71-77.

204. Gregor I. Reading the Victorian novel : detail into form / Ian Gregor. — New York : Barnes & Noble Books, 1980. — 314 p. — (Barnes & Noble critical studies).

205. Grzega J. Some Thoughts on a Cognitive Onomasiological Approach to Word-Formation with Special Reference to English [Электронный ресурс] J. Grzega // Onomasiology Online. — # 3. — 2002. — Режим доступа : <http://www1.ku-eichstaett.de/SLF/EngluVglSW/OnOn-3.htm>.

206. Ingrassia C. Introduction / Catherine Ingrassia // Anti-Pamela and Shamela. — Peterborough, Ont. : Broadview Press, 2004. — pp. 7-43.

207. Kennedy, Graeme D. An introduction to corpus linguistics / Graeme Kennedy. — London : Longman, 1998.

208. Klein D. Accurate unlexicalized parsing / Dan Klein, Christopher D. Manning // Proceedings of the 41st Meeting of the Association for Computational Linguistics. — 2003. — pp. 423-430.

209. Lakoff G. Metaphors we live by / Johnson M., Lacoff G. — London : The University of Chicago Press, 2003. — 192 p.

210. Langacker R. Cognitive grammar : A Basic Introduction. — NY : Oxford University Press, 2008. — 561 p.

211. Langacker R.W. Concept, image and symbol : the cognitive basis of grammar / Ronald W. Langacker. — 2nd ed., with a new preface. — Berlin; New-York : Mouton de Gruyter, 2002. — 395 p. — (Cognitive linguistics research).

212. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar : [in 2 vol.]. — Stanford, Calif. : Stanford University Press, 1991. — V.1 : Theoretical prerequisites. — 1991. — 540 pp.

213. Language and the cognitive construal of the world / John R Taylor,

Robert E MacLaury (eds). — Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 1995. — xiii, 406 p. : ill. — (Trends in linguistics).

214. Leech G.N. A Communicative grammar of English / Geoffrey N. Leech, Jan Svartik. — 3rd ed. — New Jersey : Prentice Hall, 2003. — 456 p.

215. Leezenberg M. Contexts of metaphor / Leezenberg Michiel. — Amsterdam : Elsevier, 2001. — 321 p. — (Current Research in Semantics/Pragmatics Interface, Vol.7).

216. Lexical creativity, texts and contexts / Judith Munat (ed.). — Amsterdam ; Philadelphia, PA : Benjamins, 2007. — XVI, 294 p. — (Studies in functional and structural linguistics, 58).

217. Minsky, M. A Framework for Representing Knowledge [Электронный ресурс] / M. Minsky // MIT-AI Laboratory Memo. — 1974. — 306. — Режим доступа : <http://web.media.mit.edu/~minsky/papers/Frames/frames.html>.

218. Parsons D. L. Theorists of the modernist novel : James Joyce, Dorothy Richardson, Virginia Woolf / Deborah L. Parsons. — Abingdon [England] ; New York : Routledge, 2007. — x, 162 p. — (Routledge critical thinkers).

219. Peña Cervel, M. Sandra. «Pride and Prejudice» : A Cognitive Analysis [Электронный ресурс] // Cuadernos de Investigación Filologica 23-24, 233-55. — Режим доступа : http://www.dialnet.unirioja.es/servlet/authenticador?redirect=/server/fichero_articulo?articulo=263906.

220. Rastier F. La microsémantique [En ligne] / François Rastier // Texto! — 2005. — Mode d'accès : <http://www.revue-texto.net/index.php?id=536>.

221. Rastier F. Ontologie(s) / Rastier F. // La Revue des sciences et technologies de l'information : Revue d'Intelligence artificielle. — 2004. — vol. 18, — №1. — p. 15-40.

222. Rastier F. Sémantique Interprétative. Préface à la troisième édition [En

ligne] / François Rastier // *Texto!* — 2009. — Mode d'accès : <http://www.revue-texto.net/index.php?id=2129>.

223. Rayson P. The UCREL semantic analysis system / P. Rayson, D. Archer, S.L. Piao, T. McEnery // *Proc. of the workshop on Beyond Named Entity Recognition Semantic labelling for NLP tasks in association with 4th International Conference on Language Resources and Evaluation*. — Paris : ELRA, 2004. — pp. 7-12. — [Электронный ресурс] : http://comp.lancs.ac.uk/computing/users/paul/publications/usas_lrec04ws.pdf.

224. Rayson P., Garside R. Comparing corpora using frequency profiling [Электронный ресурс] / P. Rayson, R. Garside // *Proceedings of the workshop on Comparing Corpora, held in conjunction with the 38th annual meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL 2000)*. 1-8 October 2000, Hong Kong. — Hong Kong : Hong Kong University of Science and Technology. — pp. 1-6. — Режим доступа : http://www.comp.lancs.ac.uk/computing/users/paul/publications/rg_acl2000.pdf.

225. Regular Expression Language Elements // *.NET Framework General Reference* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://msdn.microsoft.com/en-us/library/az24scfc%28v=VS.71%29.aspx>.

226. Rennison N. *Contemporary British Novelists* / Nick Rennison. — London ; New York : Routledge press, 2005. — xxi, 160 p.

227. Sanders A. *The short Oxford history of English literature* / Andrew Sanders. — Oxford; Clarendon Press, 1994. — 678 p.

228. Scott M. PC Analysis of Key Words — and Key Key Words // *System*, 1997. — Vol. 25. — No. 2, — pp. 233-245. — [Режим доступа] : http://www.lexically.net/downloads/corpus_linguistics/PC%20Analysis%20of%20Key%20Words%20-%20and%20Key%20Key%20Words.pdf.

229. Scott M. *WordSmith Tools Manual 3.0*. — Oxford University Press,

1997. — 149 p. — [Режим доступа] : [http : //www.lexically.net/wordsmith/version3/manual.pdf](http://www.lexically.net/wordsmith/version3/manual.pdf).

230. Štekauer P. Fundamental Principles of an Onomasiological Theory of English Word-Formation [Электронный ресурс] / Pavol Štekauer // Onomasiology Online, 2001. — Режим доступа : <http://www.onomasiology.de>.

231. Stockwell P. Cognitive Poetics : An introduction / Peter Stockwell. — London : Routledge, 2002. — 193 p.

232. The Cambridge handbook of metaphor and thought / Raymond W Gibbs (eds). — New York : Cambridge University Press, 2008. — xi, 550 p.

233. The epistolary novel // Literature criticism from 1400 to 1800. — 2000. — Vol.59. — pp.71-170.

234. The new woman in fiction and in fact : - - / A. Richardson, C. Willis (eds.). — Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York : Palgrave Macmillan, in association with Institute for English Studies, School of Advanced Studies, University of London, 2002. — xvi, 258 p.

235. The Oxford encyclopedia of British literature [Электронный ресурс] / Ed. by David Scott Kastan. — Oxford University Press, 2006. — Режим доступа : <http://www.oxford-britishliterature.com/>.

236. Wierzbicka A. Emotions across languages and cultures : diversity and universals / Anna Wierzbicka. — Paris : Cambridge university press, Editions de la maison de la sciences de l'homme. — 1999. — 349 p. — (Studies in emotion and social interaction : second series).

237. Wood J.L. Much about such [Электронный ресурс] / Johanna L. Wood // Studia Linguistica. — 2002. — Volume 56. — Issue 1. — pp. 91-115. — [Режим доступа] : <http://www3.interscience.wiley.com/journal/118946337/abstract?CRETRY=1&SRETRY=0>.

238. WordNet : An electronic lexical database / Edited by Christiane

Fellbaum. — Cambridge, Mass : MIT Press, 1998. — 445 pp., 87 illus. — (Language, Speech, and Communication).

239. XQuery 1.0 : An XML Query Language [Електронний ресурс] / Scott Boag, Don Chamberlin, Mary F. Fernández et al. — 2007. — Режим доступу : <http://www.w3.org/TR/xquery/>.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. / Лит. ред. М.Д.Литвинова. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Рус. яз., 1984. — 944 с.

2. Новый Большой англо-русский словарь : В 3 т. / Ю.Д.Апресян, Э.М.Медникова, А.В.Петрова и др.; Под общ. Рук. Ю.Д.Апресяна. — 5-е изд., стереотип. — М. : Русский язык, 2000. — 832 с.

3. Collins English Dictionary [Електронний ресурс]. — 8th Edition, 120,000 entries. — 80 min / 700 Mb. — HarperCollins Publishers, 2006. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. — Систем. вимоги : Intel i386-compatible processor 400 Mhz ; 64 Mb RAM ; Microsoft Windows 2000, XP ; ABYY Lingvo 12. — Назва з контейнера.

4. Longman Dictionary of Contemporary English. — Third edition. - Longman Group Limited, 2000. — 1696 p.

5. Merriam-Webster's 11th Collegiate Dictionary&Thesaurus v.3.0 Deluxe Audio Edition [Електронний ресурс] / Merriam-Webster, 2009. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. — Систем. вимоги : Pentium or higher processor ; Windows 98/Me/2000/NT 4.0/XP. — Назва з контейнера.

6. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Електронний ресурс]. — 8th Edition. — 80 min / 700 Mb. — Oxford University Press, 2010. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. — Систем. вимоги : Pentium or higher processor ; Windows 98SE/ME/2000/XP/Vista/7; 350 MHz, 128 MB RAM. —

Назва з контейнера.

7. Oxford English Dictionary [Електронний ресурс] / [John Simpson (editor)]. — 2nd Edition, Version 4.0. — 80 min / 700 Mb. — Oxford University Press, 2009. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. — Систем. вимоги : Intel Pentium 4 1.6GHz processor or equivalent (2GHz recommended); Microsoft Windows 7, Windows Vista, Windows XP, Windows Server 2003, Windows 2000. — Назва з контейнера.

8. Roget P.M. Thesaurus of words and phrases / Enlarged by J.L.Roget; New ed. rev. and enlarged by S.R.Roget. — N.Y. : Grosset & Dunlap; Filmways, 1980. — 705 p.

9. Soule R.A Dictionary of English synonyms and synonymous expressions : Designed as a guide to apt and varied diction / Ed. by A.D. Sheffield; Foreword by E. Weeks. — Toronto etc. : Bantam books, 1981. — 528 p.

10. The synonym finder / [Nancy Laroche, Jerome I. Rodale, Laurence Urdang]. — Paris : Rodale Press, 1978. — 1361 pp.

11. Urdang L. The Oxford thesaurus : an A-Z dictionary of synonyms / Laurence Urdang. — Oxford : Clarendon Press, 1991. — xii, 1042 p.

12. WordNet online lexical database [Електронний ресурс]. — версія 2.1. — Princeton University, 2005. — Режим доступу : <http://www.wordnet.princeton.edu>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Austen J. *Pride and Prejudice* [Електронний ресурс] / Jane Austen. — Режим доступу : <http://ebooks.adelaide.edu.au/a/austen/jane/a93pr/complete.html>.
2. Austen J. *Sense and Sensibility* [Електронний ресурс] / Jane Austen. — Режим доступу : <http://ebooks.adelaide.edu.au/a/austen/jane/a93s/complete.html>.
3. Bronte A. *Agnes Gray* [Електронний ресурс] / Anne Bronte. — Режим доступу : <http://ebooks.adelaide.edu.au/b/bronte/anne/b869a/complete.html>.
4. Bronte Ch. *Jane Eyre* [Електронний ресурс] / Charlotte Bronte. — Режим доступу : <http://ebooks.adelaide.edu.au/b/bronte/charlotte/b869t/complete.html>.
5. Bronte E. *Wuthering Heights* [Електронний ресурс] / Emily Bronte. — Режим доступу : <http://ebooks.adelaide.edu.au/b/bronte/emily/b869w/complete.html>.
6. Burney F. *Evelina* [Електронний ресурс] / Fanny Burney . — Режим доступу : <http://ebooks.adelaide.edu.au/b/burney/fanny/evelina/complete.html>.
7. Byatt A.S. *Possession : a romance* / Antonia Susan Byatt. — New York : Vintage books, 1991. — 576 p.
8. Caird M. *The daughters of Danaus* [Електронний ресурс] / Mona Caird. — Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/files/21858/21858-h/21858-h.htm>
9. Defoe D. *Moll Flanders* [Електронний ресурс] / Daniel Defoe. — Режим доступу : <http://ebooks.adelaide.edu.au/d/defoe/daniel/d31m/complete.html>.
10. Drabble M. *The sea lady : a late romance* / Margaret Drabble. — Orlando : Harcourt, 2006. — 345 p.

21. Gaskell E. Cranford [Электронный ресурс] / Elizabeth Gaskell. — Режим доступа : <http://www.gutenberg.org/dirs/etext96/crnfd10h.htm>.
22. Greene G. The end of the affair / Graham Greene. — Ney York : Penguin Classics, 2004.— 192 p.
23. Hardy T. Far from the Madding Crowd [Электронный ресурс] / Thomas Hardy. — Режим доступа : <http://www.gutenberg.org/files/107/107-h/107-h.htm>.
24. Hardy T. Tess of the d'Urbervilles [Электронный ресурс] / Thomas Hardy. — Режим доступа : <http://www.gutenberg.org/files/110/110-h/110-h.htm>.
25. Haywood E. Anti-Pamela; or Feign'd Innocence Detected [Электронный ресурс] / Eliza Haywood. — Режим доступа : http://en.wikisource.org/wiki/Anti-Pamela,_or,_Feign%27d_Innocence_Detected.
26. James H. The Portrait of a Lady [Электронный ресурс] / Henry James. — Режим доступа : <http://ebooks.adelaide.edu.au/j/james/henry/j2p/complete.html>.
27. Keyber C. Shamela [Электронный ресурс] / Keyber Conny. — Режим доступа : <http://www.gutenberg.org/files/30962/30962-h/30962-h.htm>.
28. Lawrence D.H. Lady Chatterley's lover [Электронный ресурс] / David Herbert Lawrence. — Режим доступа : <http://ebooks.adelaide.edu.au/l/lawrence/dh/l411/complete.html>.
29. Richardson D. Pointed roofs [Электронный ресурс] / Dorothy Richardson. — Режим доступа : <http://www.gutenberg.org/files/3019/3019-h/3019-h.htm>.
30. Richardson S. Clarissa Harlowe [Электронный ресурс] / Samuel Richardson. — Режим доступа : <http://ebooks.adelaide.edu.au/r/richardson/samuel/clarissa/complete.html>.
31. Richardson S. Pamela [Электронный ресурс] / Samuel Richardson. —

Режим доступа :
<http://ebooks.adelaide.edu.au/r/richardson/samuel/pamela/complete.html>.

32. Wells H. Anna Veronica [Электронный ресурс] / Herbert Wells. —
 Режим доступа : <http://ebooks.adelaide.edu.au/w/wells/hg/w45an/complete.html>.

33. West R. The Judge [Электронный ресурс] / Rebecca West. — Режим
 доступа : <http://www.gutenberg.org/files/16125/16125-h/16125-h.htm>.

34. Wollstonecraft M. Mary : a fiction [Электронный ресурс] / Mary
 Wollstonecraft. — Режим доступа :
<http://ebooks.adelaide.edu.au/w/wollstonecraft/mary/mary/complete.html>.

35. Woolf V. Mrs Dalloway [Электронный ресурс] / Virginia Woolf. —
 Режим доступа :
<http://ebooks.adelaide.edu.au/w/woolf/virginia/w91md/complete.html>.

36. Woolf V. Orlando [Электронный ресурс] / Virginia Woolf. — Режим
 доступа : <http://ebooks.adelaide.edu.au/w/woolf/virginia/w91o/complete.html>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Корпус британських романів XVIII-XX ст.

Когнітивно-дискурсивна парадигма передбачає аналіз реальних зразків усного чи писемного мовлення та отримання вірогідних даних на великому обсязі матеріалу [165, с.75], що сприяє актуальності корпусних методів. Використання корпусів у когнітивних дослідженнях почало поширюватися як у західній лінгвістиці (про це свідчить, наприклад, збірка «Corpora in Cognitive Linguistics» [192]), так і в мовознавстві країн СНД (дослідження О.Н. Красавіної [81], Н.І. Лопатюк [99], А.Н. Магомедової [103] та ін.).

Корпусна лінгвістика є одним з найперспективніших сучасних напрямів комунікативно-функціональної парадигми, предметом якого є «продукт, результат діяльності мовця в мовному процесі [103, с.44]». Головною метою корпусних досліджень є «створення великої експериментальної бази лінгвістичного аналізу шляхом автоматичної обробки безпрецедентного (у порівнянні з традиційними методами) обсягу мовного матеріалу в його мовленнєвому функціонуванні [41, с.6]».

Корпус можна визначити як «сукупність мовних даних, представлених в електронному вигляді [41, с.5]» або як «колекцію текстів... які зберігаються в електронній базі даних [191, с.48]». У такому розумінні корпусом можна назвати будь-яку сукупність електронних текстів, до яких наявний спільний інтерфейс доступу. Проте дослідницькі лінгвістичні корпуси сконструйовано так, щоб якомога повніше репрезентувати певний тип дискурсу в заданий період, і в такому обсязі, який є необхідним і достатнім для всебічного

вивчення поставленої проблеми.

Електронні корпуси мають перевагу в тому, що «завдяки їм дослідник може опрацювати такий обсяг матеріалу, який неможливо обробити традиційним способом [125, с.86]». Проте великий обсяг корпусного матеріалу зумовлює необхідність більш глибокого статистичного опрацювання результатів дослідження. Так, В.В. Левицький говорить про кореляцію між «корпусним» підходом у мовознавстві та прагненням наблизити мовознавство до точних наук за допомогою квантитативних методів [97, с.15-23]. С. Грайс виділяє три основні підходи до вживання корпусів на базі опозиції квалітативність/квантитативність. У першому з них переважає квалітативність у тому сенсі, що дослідника цікавить лише наявність/відсутність певних категорій у мовному матеріалі. Дослідження власне квантитативного напрямку зосереджуються на тому, наскільки частотність певних явищ у даних текстах відрізняється від мовної норми або від частотності, що характеризує інші тексти, та намагаються якомога точніше охарактеризувати статистичні відхилення. Середню позицію займає підхід, за яким базові частотні характеристики досліджуваних мовних явищ піддаються інтерпретації, але поглиблений статистичний аналіз не проводиться [192, с.5-6].

Корпус — це також джерело фактичного матеріалу, організоване таким чином, щоб спростити пошук та систематизацію прикладів. Важливо, що корпусний аналіз «... є однією з небагатьох методик, які дозволяють дослідникові діяти індуктивно, тобто не шукати підтвердження гіпотезам, які були сформульовані раніше (хоча він придатний і для цього), а виявити певні закономірності у «поведінці» тієї чи іншої мовної одиниці на основі вивчення реальних контекстів її уживання [125, с.88]».

Існує багато готових корпусів як у вільному, так і в обмеженому

доступі, які є популярним джерелом матеріалу для сучасних досліджень: British National Corpus, RST Discourse Treebank, Postdammer Commentary Corpus та багато інших. Вибір корпусу зумовлюється метою дослідження.

Корпуси характеризуються за декількома параметрами, серед яких найважливішими є такі: синхронічність або діахронічність; репрезентативність (склад та кількісне співвідношення текстів); обсяг корпусу, достатній для дослідження певного мовного явища; джерело текстів корпусу; типи анотації (додання до корпусу додаткової інформації, необхідної для виконання завдань конкретного дослідження) [207, с.56].

Дана робота є **діахронічним** дослідженням романів XVIII-XX століть. Вибір матеріалу зумовлюється тим, що саме в художньому дискурсі зафіксована найвища активність словотворчого типу *Nness* [193, с.63].

За параметром **репрезентативності** в нашому корпусі представлена типова, або зональна вибірка. Три століття британської новелістики поділяються на шість періодів [227]: література XVIII ст. (1720-1780), період романтизму (1780-1830), рання та пізня вікторіанська епохи (1830-1880, 1880-1920), період між двома світовими війнами (1920-1945) та повоєнна література. Зауважимо, що йдеться не про власне хронологію написання творів: кожний з цих періодів співвідноситься з певною літературною течією. Тому фактичний час написання текстів може не збігатися з «офіційними» рамками періоду. Так, роман «Pointed Roofs» Дороті Річардсон був написаний у 1915 році, але він вважається одним з перший модерністських творів і тому розглядається в межах наступного періоду [218, с.8].

Кожний літературний період представлений шістьма текстами, вибраними за критеріями впливовості та культурної значущості, а також за тематикою (особисті стосунки). При компіляції корпусу були використані енциклопедичні літературознавчі джерела [235; 197] та праці, присвячені

окремим літературним періодам: літературі XVIII століття [233; 206; 186], вікторіанської епохи [204; 187; 234] та XX століття [218; 226]. У табл. А.1 наведено повний перелік текстів та базові статистичні дані для кожного з них: загальна кількість слів, кількість слововживань N_{ness} , середня частота N_{ness} на стандартній сторінці тексту (250 слів).

Таблиця А.1

Склад корпусу британських романів XVIII-XX ст. та базова статистика

Період	Дата	Автор	Скороч.	Назва	Кільк. слів	Кільк. N_{ness}	N_{ness} на стор.
1720-1780	1722	D. Defoe	MF	Moll Flanders	133116	203	0,381
	1740	S. Richardson	PA	Pamela	525133	1475	0,702
	1741	Unknown	SH	Shamela	15604	32	0,513
	1741	E. Haywood	AP	Anti-Pamela	73342	153	0,522
	1748	S. Richardson	CH	Clarissa Harlowe	1013939	2528	0,623
	1751	H. Fielding	AM	Amelia	215773	627	0,726
	1778	F. Burney	EV	Evelina	156663	534	0,852
1780-1830	1788	M. Wollstonecraft	MA	Mary: A Fiction	23752	93	0,979
	1801	M. Edgeworth	BL	Belinda	182642	382	0,523
	1811	J. Austen	SS	Sense and Sensibility	120920	467	0,966
	1813	J. Austen	PP	Pride and Prejudice	122401	361	0,737
	1818	S. Ferrier	MR	Marriage	146880	372	0,633
	1847	E. Bronte	WH	Wuthering Heights	119141	244	0,512
	1847	A. Bronte	AG	Agnes Gray	69435	152	0,547
0	1847	Ch. Bronte	JE	Jane Eyre	186373	381	0,511

Продовження табл. А.1

Період	Дата	Автор	Скороч.	Назва	Кільк. слів	Кільк. <i>Nmess</i>	<i>Nmess</i> на стор.
1880-1920	1853	E. Gaskell	CR	Cranford	70990	132	0,465
	1860	G. Eliot	TM F	The Mill on the Floss	207457	730	0,88
	1872	G. Eliot	MM	Middlemarch	323569	1116	0,862
	1874	Th. Hardy	FM C	Far from the Madding Crowd	137920	366	0,663
	1881	H. James	PL	The Portrait of a Lady	232115	530	0,571
	1891	Th. Hardy	TU	Tess of the d'Urbervilles	150859	417	0,691
	1894	M. Caird	DD	Daughters of Danaus	159136	434	0,682
	1906	J. Galsworthy	MP	The Man of Property	113202	253	0,559
	1909	H. Wells	AV	Anna Veronica	96951	210	0,542
	1915	D. Richardson	PR	Pointed Roofs	57485	88	0,383
1920-1945	1922	R. West	TJ	The Judge	196454	656	0,835
	1925	V. Woolf	MD	Mrs Dalloway	64027	133	0,519
	1928	D.H. Lawrence	LCL	Lady Chatterley's Lover	117217	377	0,804
	1928	V. Woolf	OR	Orlando	80323	136	0,423
	1938	D. du Maurier	RE	Rebecca	154185	112	0,182
	1951	G. Greene	EA	The End of the Affair	62305	108	0,433
1945-	1969	J. Fowles	FL W	The French Lieutenant's Woman	147603	383	0,649
	1990	A. Byatt	PO	Possession	190661	317	0,416
	1998	H. Fielding	BJD	Bridget Jones' Diary	69838	52	0,186

Продовження табл. А.1

Період	Дата	Автор	Скороч.	Назва	Кільк. слів	Кільк. <i>Nness</i>	<i>Nness</i> на стор.
	1999	H. Fielding	BJE	Bridget Jones: Edge of Reason	96361	73	0,189
	2006	M. Drabble	SL	The Sea Lady	110248	128	0,29
Загалом					5994020	14755	0,58

Істотним параметром будь-якого корпусу є *обсяг* вибірки, оскільки він може бути достатнім чи недостатнім для вивчення тих чи інших одиниць. Цей параметр залежить від частоти досліджуваних одиниць: чим частіше вони вживаються, тим коротшою може бути вибірка [126, с.29]. Відомо, що в корпусі обсягом близько 1 мільйона слів 40-50% лексем уживаються лише один раз [207, с.67], і такого обсягу достатньо лише для вивчення найбільш частотних мовних явищ. Частотність *Nness* загалом є однією з найвищих саме в художній прозі, але дані у останньому стовпці табл. А.1 свідчать про те, що навіть тут вони уживаються не на кожній сторінці. Відповідно, корпус для вивчення аж настільки рідковживаних одиниць має бути якомога більшим.

Обчислимо відносну похибку нашої вибірки. Ця величина показує, наскільки вірогідними є дані корпусу відносно всього масиву текстів британської літератури даного жанру. Відносна похибка позначається літерою ε та обчислюється за формулою [126, с.61]:

$$\varepsilon = \frac{K \times V}{n} \quad (1)$$

У цій формулі K — константа, яка для довірчої імовірності 0,95

становить 1,96 [126, с.63], n — кількість підвбірок, на матеріалі яких проводиться дослідження, V — коефіцієнт варіювання. Коефіцієнт варіювання V , у свою чергу, обчислюється за такою формулою [97, с.96]:

$$V = \frac{\sigma}{\bar{x}} \times 100 \quad (2)$$

У цій формулі \bar{x} — середня частота у варіаційному ряді. Для вибірок, де частоти досліджуваних одиниць у всіх текстах розрізняються, ця величина обчислюється як середнє арифметичне; в даному випадку \bar{x} становить $20,951/36 \approx 0,582$, де 36 — загальна кількість текстів, а 20,951 — сума всіх частот N_{ness} на сторінку тексту.

Літерою σ позначають стандартне квадратичне відхилення — величину, яка демонструє розкид реальних частот N_{ness} відносно середнього. Цю величину обчислюють за формулою [97, с.92]:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2 n_i}{\sum n_i}} \quad (5)$$

У даному випадку стандартне відхилення σ дорівнює:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2 n_i}{\sum n_i}} = \sqrt{\frac{1,509321}{36}} = \sqrt{0,041926} = 0,204757.$$

Отже, коефіцієнт варіювання V становить:

$$V = \frac{\sigma}{\bar{x}} \times 100 = \frac{0,204757}{0,582} \times 100 = 35,18$$

Отримавши значення величин стандартного відхилення σ та коефіцієнту варіювання V , можемо обчислити відносну похибку вибірки.

$$\sigma_{\bar{x}} = \frac{K \times V}{\sqrt{n}} = \frac{1,96 \times 35,18}{\sqrt{36}} = \frac{68,9528}{6} = 11,49$$

Отже, з імовірністю у 95% можна стверджувати, що середня частота $\bar{x} = 0,582$ N_{ness} на стандартну сторінку тексту у нашій вибірці відхиляється

від частоти, яку б ми отримали, дослідивши всі британські романи, на 11,49%. Максимально прийнятною похибкою при вивченні низькочастотних мовних одиниць є 30% [126, с.28], тому обсяг нашої вибірки можна вважати достатнім.

Ще одне зауваження стосується обсягу окремих текстів у вибірці. У більшості корпусів, що репрезентують цілу мову або її варіант, обмежується внесок окремих авторів до складу корпусу. Наприклад, у «художній» секції Британського національного корпусу представлені уривки обсягом не більше 40000 слів. Проте в нашому дослідженні ми змушені відійти від цього принципу, оскільки, як було показано в підрозділі 1.4, специфіка художнього дискурсу полягає в тісному зв'язку між значеннями окремих мовних одиниць та змістом цілого твору. Розподіл *Nness* у різних частинах роману залежить від етапу розвитку сюжету, від того, якому персонажу присвячений даний уривок тощо. Випадкова вибірка уривків художніх текстів спростує всі ці чинники та викривить загальну картину. Тому наш корпус містить всі контексти з усіх романів корпусу, у яких ужито *Nness*, хоча їх кількість у різних творах суттєво відрізняється. Порівняти дані для текстів, різних за обсягом, можливо через використання відносних (відсоткових), а не абсолютних частот досліджуваних одиниць.

По-друге, за параметром репрезентативності в сучасних корпусах прийнято обмежувати внесок окремих авторів, що дозволяє спростувати ідіостилістичний чинник. Проте дане дослідження сфокусовано на лінгвокультурних, а не на стилістичних чинниках функціонування *Nness*. Ми не обмежуємо внесок окремих авторів, оскільки у творчості одного письменника можуть бути представлені різні варіанти розв'язання однієї й тієї самої ситуації, як, наприклад, у «Кларіссі» та «Памелі» С.Річардсона — а обидва твори викликали чималий суспільний резонанс та довго були на

полицях в кожному англійському домі [186, с.362]. Вивчення співвідношення лінгвокультурних та ідіостилістичних чинників вживання абстрактних іменників вимагає поглибленого текстологічного аналізу літературних творів та може бути предметом спеціального дослідження.

Джерелом текстів корпусу є електронні бібліотеки університету Аделаїди та проекту «Гутенберг» — відомі та стандартизовані електронні бази творів художньої літератури, що знаходяться у вільному доступі. Джерелом сучасних текстів слугували комерційні видання. Джерело кожного тексту вказано у списку використаної літератури. З усіх текстів було вибрано контексти уживання *Nness* — уривки тексту, які містять максимум повних речень праворуч та ліворуч від *Nness* в межах 80 слів.

Наступним кроком після планування корпусу та вибірки контекстів є *анотування* матеріалу в залежності від дослідницьких завдань. У даній роботі текстовий корпус пройшов автоматичну синтаксичну анотацію через Стенфордський парсер [208] в інтерфейсі системи GATE [201]. Результати автоматичного аналізу було експортовано у формат XML (Extended Markup Language) [199], який є максимально гнучким та уможливорює створення моделей анотації, що підходять для конкретного дослідження, а також їх коригування безпосередньо в процесі анотації [43]. Потім до всіх *Nness*, наявних в корпусі, було додано семантичну анотацію згідно з даними тезаурусу *Nness* (додаток Б).

У даному дослідженні застосовувалися такі прийоми опрацювання корпусного матеріалу, як генерація списків слів або словосполучень, пошук колокацій, тобто слів, які сполучаються з тими, які цікавлять дослідника, генерація конкордансів (KWIC, key-word-in-context) — контекстів, у яких ужито ті чи інші елементи, а також списків частотності вживання тих чи інших слів (frequency lists).

Запити до корпусу створювалися за допомогою спеціалізованих мов запитів (query languages) Xquery [239] та JAPE [196]. Крім того, у рамках даного дослідження автор приймала участь у розробці програми Xcorp [203]. Ця програма реалізує пошук по корпусам, анотованим мовою XML, за допомогою шаблонів запитів та підтримує стандартні регулярні вирази (regular expressions) платформи .NET [225].

Додаток Б

Тезаурус абстрактних іменників з суфіксом *-ness*

Експериментальний корпус британської прози XVIII-XX ст. містить 1014 лексем *Nness*, які уживаються у 1157 лексико-семантичному варіантах. Тезаурус *Nness*, принципи побудови якого описано у п. 2.1.1, відбиває парадигматичні зв'язки між *Nness*, наявні в досліджуваному дискурсі, а також містить дані про частоти вживання окремих лексико-семантичних варіантів *Nness* у дослідницькому корпусі.

Структура статей тезаурусу обумовлюється тим, що *Nness* мають категоріальне значення якості, однією з визначальних характеристик якої є градаційність. *Nness* можуть бути засобами номінації різних ступеней інтенсивності тієї чи іншої якості — від максимального ступеня до її повної відсутності, що на мовному рівні відбивається у відношенні антонімії. Кожна стаття тезаурусу містить синонімо-антонімічний блок *Nness* і має загальну назву, що складається з домінант двох полюсів блоку (наприклад, *Kindness* — *Unkindness*). Тезаурус містить 37 ЛСП, об'єднаних у 6 доменів. Склад кожного домену наведено на рис. Б1 — Б6.

Поля мають таку структуру. Після назви блоку наводяться диференційні семи першого рівня — слова, які пов'язані з домінантою через узуальні синонімічні (*conscious* → *aware*) або гіпогіперонімічні відношення (*sensation* → *touch*), чи контекстуальну синонімію (*lonely* → *empty*). Далі для кожної диференційної семи наводяться її узуальні синоніми та антоніми за абеткою. Для кожного лексико-семантичного варіанту наведено частоту його вживань у корпусі. «Позитивний» та «негативний» полюси блоку позначено відповідно «+» та «-».

Після узуальних синонімів домінанти поля в кутових дужках подаються додаткові диференційні семи, що знаходяться у відношеннях синонімії вже не з домінантою поля, а з її узуальним синонімом, який наводиться у кутових дужках. Наприклад, *thin* → *slenderness*, *slimness*, *thinness*; <*slim*> → *trimness*.

При складанні тезаурусу ми орієнтувалися насамперед на «позитивні» полюси антонімічних блоків, оскільки «позитивні» домінанти виявилися більш широкими за значенням. Перший синонімічний ряд на негативному полюсі блоку містить слова, які є не просто узуальними синонімами негативної домінанти, але й узуальними антонімами позитивної. Коли узуальні антоніми позитивної домінанти ряду відсутні, ряд може починатися з диференційної семи другого порядку. Наприклад, іменник *calmness* не має безпосереднього антоніма серед *Nness*. На негативному полюсі ЛСП *Calmness – Emotion* маємо набір диференційних сем, які позначають більш конкретні емоції (<*anger*>, <*nervous*>, <*shocked*>).

Контекстуальні синоніми наводяться з позначкою (*). Наприклад, у ряді *consciousness* → *knowledge* → (-) → *narrow-mindedness*, *narrowness*, *shallowness* є слово *literalness*, зв'язок якого з *narrow-mindedness* конструюється у контексті (*the narrow literalness of the Victorian church* [CH]).

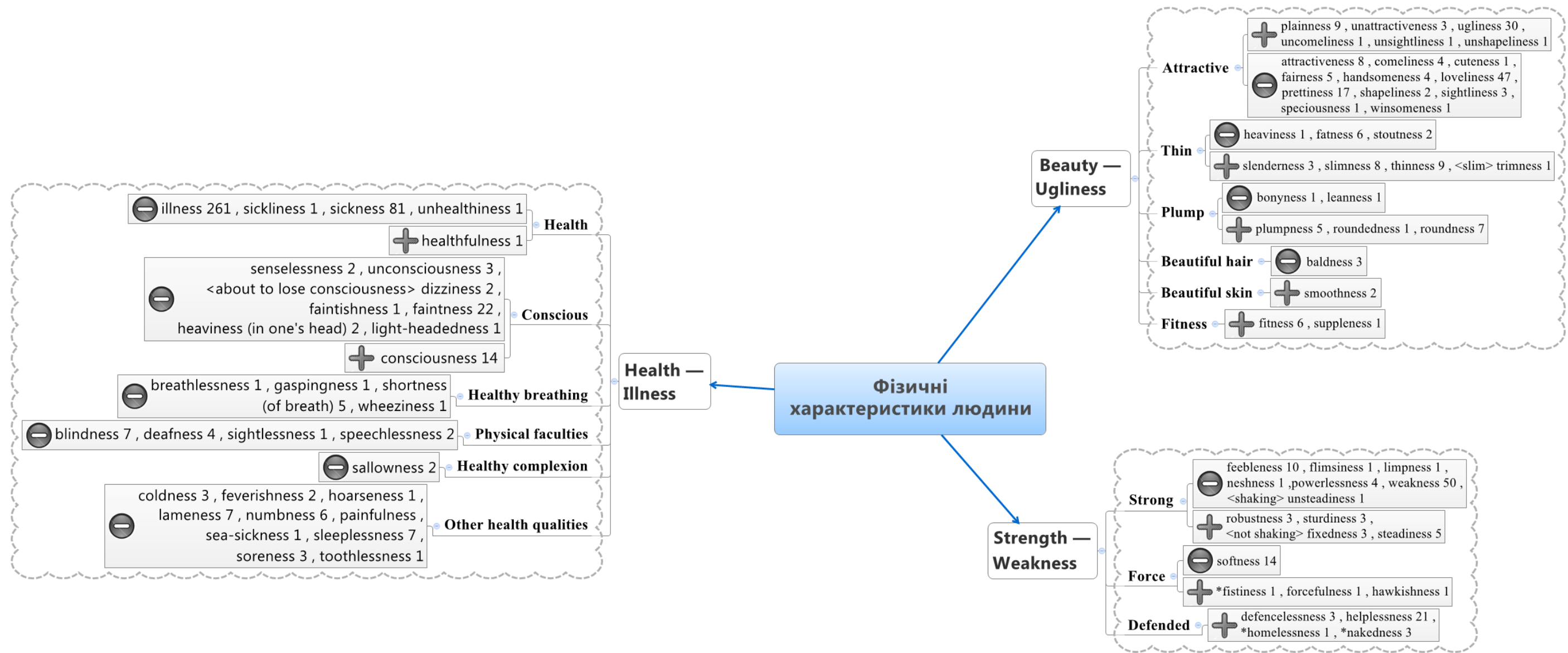

Рис. Б.1. Лексико-семантичні поля абстрактних іменників із суфіксом *-ness* в домені «фізичні характеристики людини»

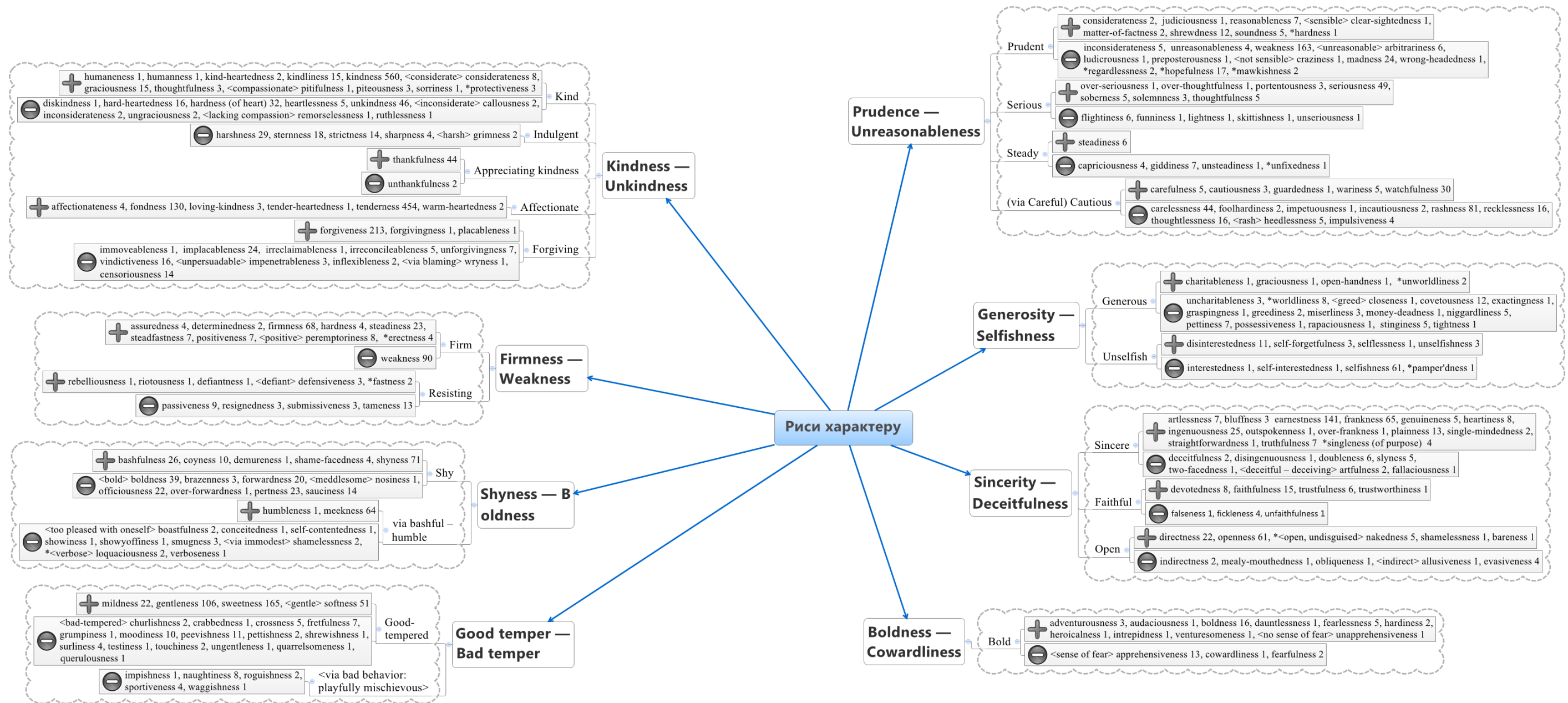

Рис. Б.2. Лексико-семантичні поля абстрактних іменників із суфіксом *-ness* в домені «риси характеру»

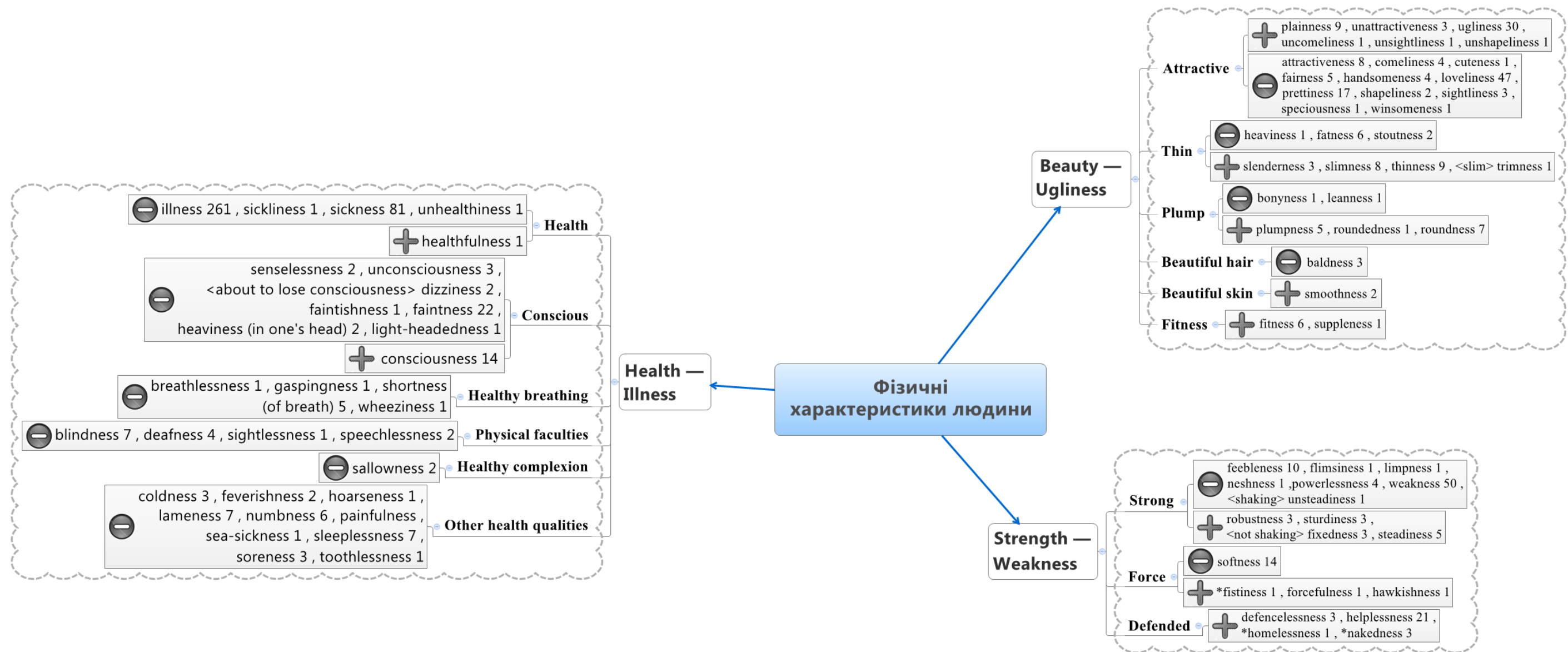

Рис. Б.3. Лексико-семантичні поля абстрактних іменників із суфіксом *-ness* в домені «психічні стани»

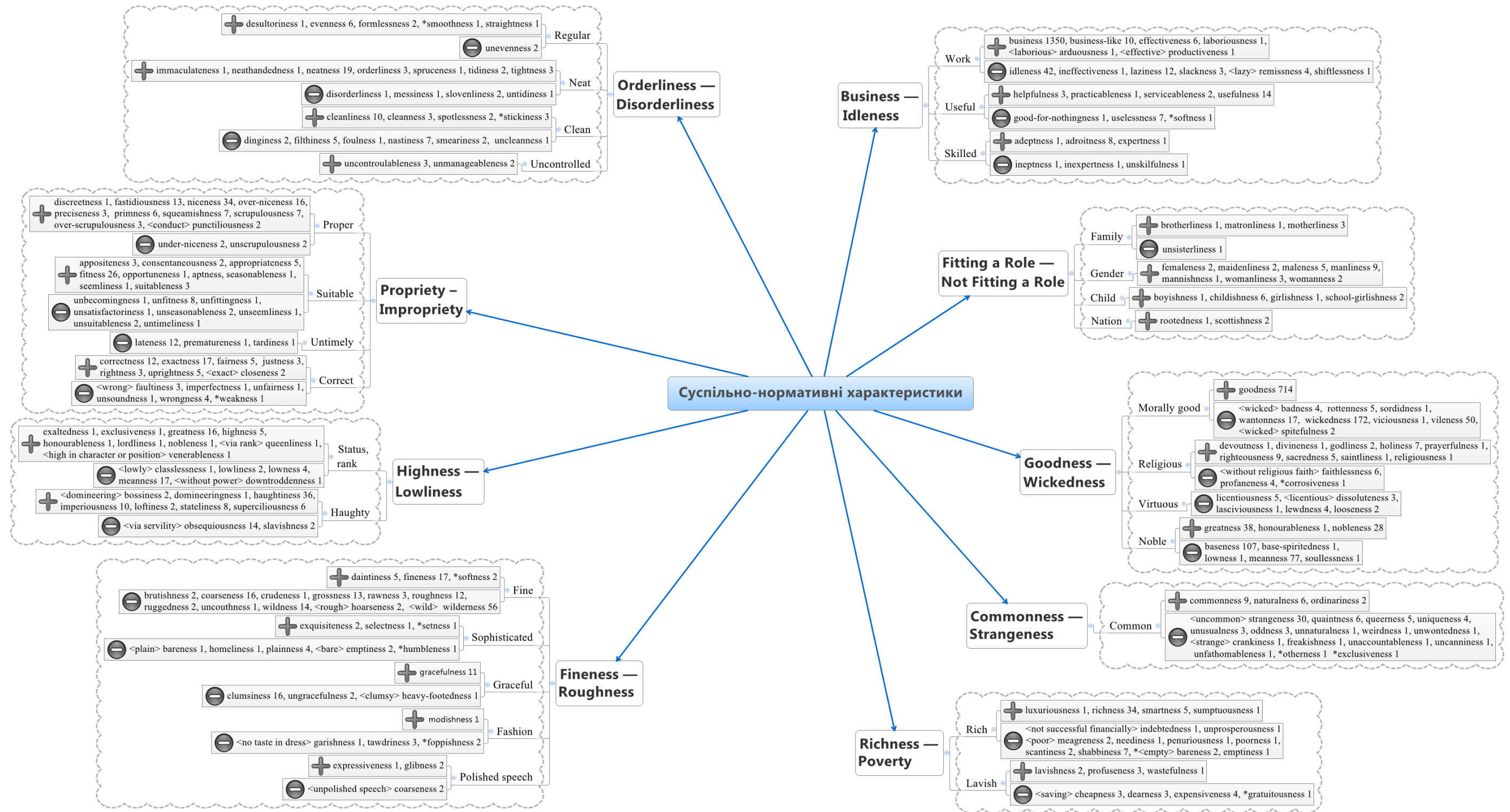

Рис. Б.4. Лексико-семантичні поля абстрактних іменників із суфіксом *-ness* в домені «суспільно-нормативні характеристики людини»

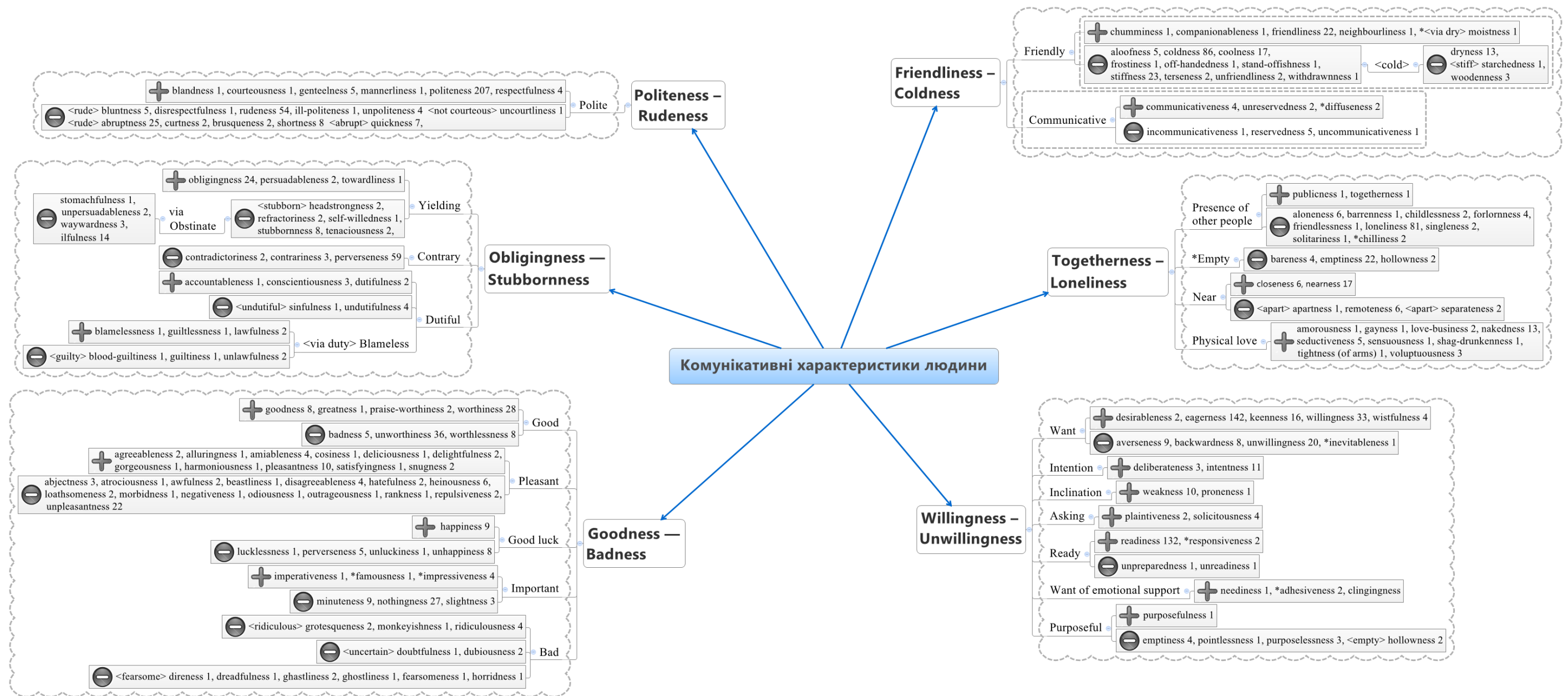

Рис. Б.5. Лексико-семантичні поля абстрактних іменників із суфіксом *-ness* в домені «комунікативні характеристики людини»

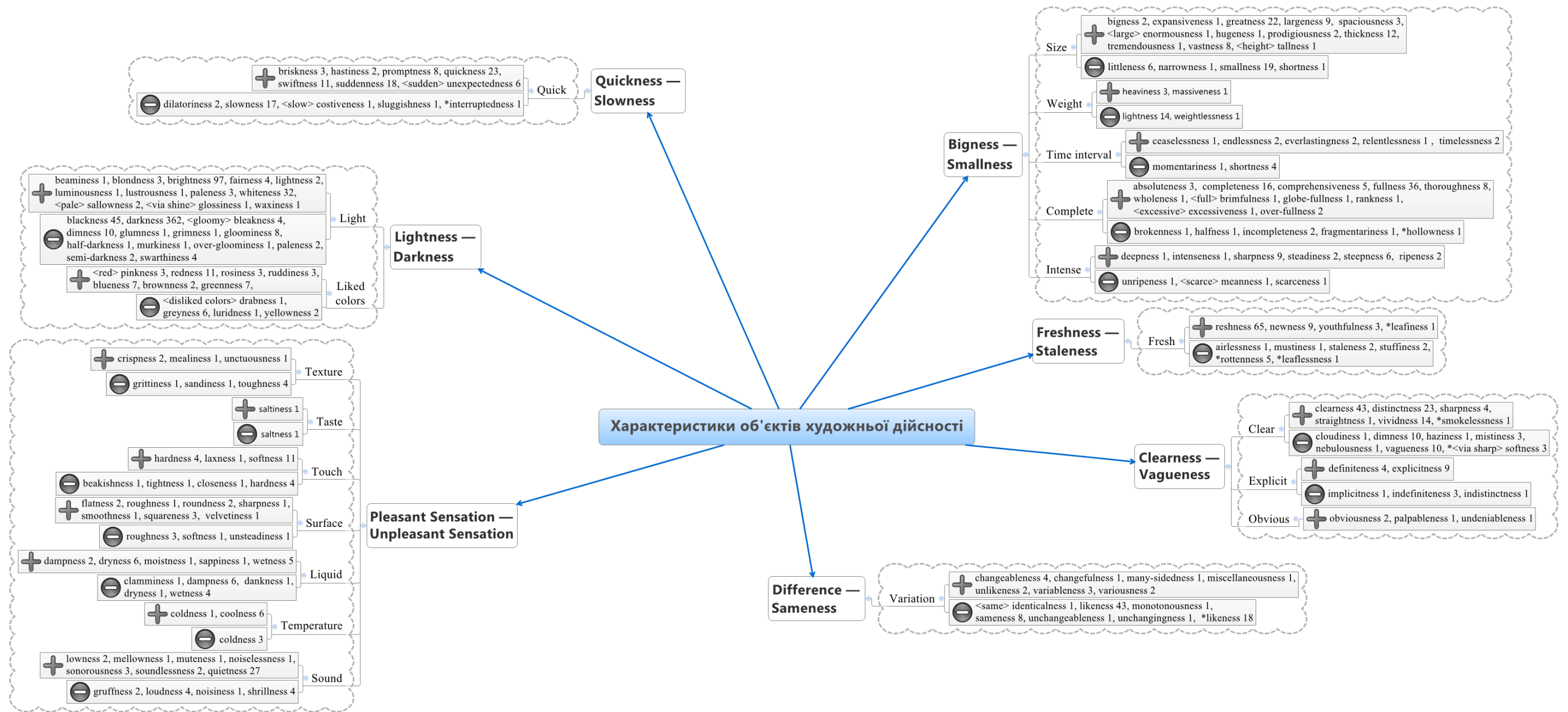

Рис. Б.6. Лексико-семантичні поля абстрактних іменників із суфіксом *-ness* в домені «характеристики об'єктів художньої дійсності»

Додаток В

Статистичні характеристики лексико-семантичних полів абстрактних іменників із суфіксом *-ness*.

У таблицях В1 — В6 наведено абсолютні та відносні частоти вживань *Nness* за окремими ЛСП для кожного тексту в корпусі. Відносні частоти *Nness* обчислено за формулою $F_i = \frac{O_i}{N_i}$, де O_i - кількість слововживань *Nness* даного ЛСП, N_i - загальна кількість слів у файлі i (за даними у табл. А. 1). Для зручності відносні частоти домножено на 10^4 . Дані представлено у форматі «абсолютна частота / відносна частота».

Таблиця В. 1

**Абсолютні та відносні частоти *Nness* у ЛСП
домену «фізичні характеристики людини»**

Твір	Beauty/Ugliness	Health/Illness	Strength/Weakness
AM	3/0,139	12/0,556	1/0,046
AP	1/0,136	5/0,682	---
CH	16/0,158	103/1,016	20/0,197
MF	---	6/0,530	---
PA	13/0,248	22/0,419	5/0,095
SH	---	---	---
BL	---	10/0,548	5/0,274
EV	---	8/0,511	1/0,064
MR	2/0,136	5/0,340	5/0,340
MA	---	8/3,368	---
PP	2/0,163	3/0,245	1/0,082
SS	---	15/1,240	3/0,248
AG	3/0,432	7/1,008	---
CR	---	10/1,409	1/0,141

Продовження/табл./В1

Твір	Beauty/Ugliness	Health/Illness	Strength/Weakness
JE	3/0,161	21/1,127	5/0,268
MM	18/0,556	45/1,391	9/0,278
TMF	6/0,289	16/0,771	6/0,289
WH	---	25/2,098	4/0,336
AV	6/0,619	2/0,206	---
DD	4/0,251	12/0,754	7/0,440
FMC	6/0,435	7/0,508	9/0,653
MP	1/0,088	5/0,442	1/0,088
PL	12/0,517	6/0,258	10/0,431
TU	12/0,795	13/0,862	5/0,331
LCL	16/1,365	2/0,171	6/0,512
MD	2/0,312	8/1,249	4/0,625
OR	4/0,498	8/0,996	---
PR	5/0,870	4/0,696	1/0,174
RE	1/0,065	6/0,389	1/0,065
TJ	31/1,578	19/0,967	7/0,356
BJD	5/0,716	2/0,286	---
BJE	8/0,830	2/0,208	---
EA	1/0,161	4/0,642	---
FLW	6/0,406	6/0,406	5/0,339
PO	7/0,367	12/0,629	5/0,262
SL	2/0,181	9/0,816	2/0,181

Таблиця В. 2

Абсолютні та відносні частоти *Nness* у ЛСП домену «риси характеру»

Твір	Bold- ness/ Coward- lines	Firm- ness/ Weak- ness	Genero- sity/ Selfish- ness	Good / Bad Temper	Kind- ness/ Unkind- ness	Pruden- ce/Un- reason- ableness	Shyness/ Bold- ness	Sincerity /Deceit- fulness
AM	1/0,046	13/0,602	---	19/0,881	136/6,30	12/0,556	4/0,185	14/0,649
AP	---	1/0,136	1/0,136	12/1,636	35/4,772	2/0,273	3/0,409	3/0,409
CH	7/0,069	84/0,828	33/0,325	96/0,947	357/3,52	148/1,46	110/1,08	100/0,98

Продовження табл. В. 2

Твір	Bold- ness/ Coward- lines	Firm- ness/ Weak- ness	Genero- sity/ Selfish- ness	Good / Bad Temper	Kind- ness/ Unkind- ness	Pruden- ce/Un- reason- ableness	Shyness/ Bold- ness	Sincerity /Deceit- fulness
MF	2/0,177	---	1/0,088	1/0,088	33/2,917	4/0,354	---	5/0,442
PA	18/0,343	4/0,076	6/0,114	43/0,819	252/4,79	73/1,390	58/1,104	23/0,438
SH	---	---	---	---	2/1,282	---	1/0,641	---
BL	---	17/0,931	---	9/0,493	43/2,354	6/0,329	2/0,110	25/1,369
EV	---	8/0,511	3/0,191	26/1,660	64/4,085	19/1,213	15/0,957	32/2,043
MR	---	10/0,681	6/0,408	17/1,157	46/3,132	19/1,294	5/0,340	10/0,681
MA	---	---	---	2/0,842	23/9,683	2/0,842	---	1/0,421
PP	---	3/0,245	2/0,163	14/1,144	39/3,186	14/1,144	3/0,245	11/0,899
SS	---	8 0,662	8/0,662	13/1,075	79/6,533	13/1,075	6/0,496	18/1,489
AG	1/0,144	6/0,864	1/0,144	1/0,144	18/2,592	3/0,432	2/0,288	3/0,432
CR	---	3/0,423	1/0,141	4/0,563	24/3,381	7/0,986	2/0,282	1/0,141
JE	2/0,107	8/0,429	---	10/0,537	40/2,146	13/0,698	3/0,161	10/0,537
MM	2/0,062	18/0,556	14/0,433	20/0,618	77/2,380	49/1,514	11/0,340	43/1,329
TMF	1/0,048	14/0,675	9/0,434	13/0,627	62/2,989	29/1,398	9/0,434	19/0,916
WH	1/0,084	1/0,084	9/0,755	11/0,923	37/3,106	12/1,007	8/0,671	4/0,336
AV	1/0,103	5/0,516	3/0,309	---	14/1,444	10/1,031	6/0,619	6/0,619
DD	---	4/0,251	9/0,566	9/0,566	37/2,325	23/1,445	2/0,126	9/0,566
FMC	2/0,145	6/0,435	4/0,290	5/0,363	24/1,740	21/1,523	4/0,290	9/0,653
MP	1/0,088	4/0,353	5/0,442	11/0,972	10/0,883	10/0,883	---	6/0,530
PL	1/0,043	6/0,258	1/0,043	17/0,732	46/1,982	11/0,474	8/0,345	13/0,560
TU	1/0,066	10/0,663	2/0,133	4/0,265	29/1,922	12/0,795	9/0,597	15/0,994
LCL	1/0,085	---	8/0,682	5/0,427	38/3,242	5/0,427	3/0,256	2/0,171
MD	1/0,156	1/0,156	1/0,156	2/0,312	8/1,249	3/0,469	1/0,156	2/0,312
OR	---	---	---	3/0,373	5/0,622	1/0,124	2/0,249	2/0,249
PR	1/0,174	---	---	---	2/0,348	3/0,522	1/0,174	2/0,348
RE	---	---	---	---	10/0,649	2/0,130	11/0,713	2/0,130
TJ	1/0,051	4/0,204	1/0,051	20/1,018	47/2,392	8/0,407	11/0,560	7/0,356
BJD	---	1/0,143	1/0,143	---	---	2/0,286	2/0,286	---
BJE	---	1/0,104	---	---	9/0,934	2/0,208	1/0,104	---

Продовження табл. В. 2

Твір	Boldness/ Cowardliness	Firmness/ Weakness	Generosity/ Selfishness	Good / Bad Temper	Kindness/ Unkindness	Prudence/ Unreasonableness	Shyness/ Boldness	Sincerity /Deceitfulness
EA	---	---	1/0,161	4/0,642	8/1,284	4/0,642	1/0,161	2/0,321
FLW	1/0,068	7/0,474	5/0,339	2/0,135	32/2,168	11/0,745	11/0,745	22/1,490
PO	---	4/0,210	1/0,052	11/0,577	23/1,206	12/0,629	2/0,105	15/0,787
SL	2/0,181	2/0,181	1/0,091	2/0,181	5/0,454	3/0,272	2/0,181	---

Таблиця В. 3

**Абсолютні та відносні частоти *Nness* у ЛСП домену «комунікативні
характеристики людини»**

Твір	Goodness/ Badness	Friendliness/ Coldness	Obligingness/ Perverseness	Politeness/ Rudeness	Together- ness/ Loneliness	Willing- ness/ Un- willingness
AM	14/0,649	10/0,463	2/0,093	12/0,556	1/0,046	11/0,510
AP	1/0,136	2/0,273	1/0,136	1/0,136	---	1/0,136
CH	42/0,414	19/0,187	80/0,789	83/0,819	5/0,049	73/0,720
MF	4/0,354	1/0,088	1/0,088	2/0,177	---	1/0,088
PA	46/0,876	9/0,171	24/0,457	33/0,628	---	27/0,514
SH	---	1/0,641	1/0,641	2/1,282	---	1/0,641
BL	2/0,110	6/0,329	1/0,055	17/0,931	---	19/1,040
EV	9/0,574	10/0,638	2/0,128	55/3,511	1/0,064	22/1,404
MR	2/0,136	6/0,408	1/0,068	10/0,681	1/0,068	7/0,477
MA	---	---	---	---	---	8/3,368
PP	10/0,817	4/0,327	4/0,327	22/1,797	1/0,082	19/1,552
SS	6/0,496	11/0,910	1/0,083	16/1,323	---	27/2,233
AG	2/0,288	2/0,288	1/0,144	5/0,720	1/0,144	5/0,720
CR	1/0,141	1/0,141	---	1/0,141	---	5/0,704
JE	3/0,161	11/0,590	3/0,161	6/0,322	7/0,376	14/0,751
MM	16/0,494	16/0,494	7/0,216	14/0,433	21/0,649	28/0,865
TMF	3/0,145	8/0,386	7/0,337	9/0,434	10/0,482	15/0,723

Продовження табл. В. 3

Твір	Goodness/ Badness	Friendliness/ Coldness	Obliging- ness/ Per- verseness	Politeness/ Rudeness	Together- ness/ Lo- neliness	Willing- ness/ Un- willingness
WH	1/0,084	2/0,168	2/0,168	6/0,504	2/0,168	5/0,420
AV	4/0,413	6/0,619	1/0,103	1/0,103	4/0,413	4/0,413
DD	5/0,314	8/0,503	---	2/0,126	14/0,880	9/0,566
FMC	6/0,435	5/0,363	4/0,290	7/0,508	5/0,363	8/0,580
MP	4/0,353	1/0,088	---	1/0,088	7/0,618	2/0,177
PL	3/0,129	14/0,603	---	7/0,302	7/0,302	32/1,379
TU	6/0,398	4/0,265	---	---	7/0,464	13/0,862
LCL	21/1,792	3/0,256	1/0,085	1/0,085	36/3,071	2/0,171
MD	2/0,312	3/0,469	---	---	9/1,406	---
OR	3/0,373	---	---	2/0,249	4/0,498	2/0,249
PR	1/0,174	3/0,522	---	---	1/0,174	2/0,348
RE	4/0,259	2/0,130	---	2/0,130	2/0,130	1/0,065
TJ	18/0,916	8/0,407	1/0,051	4/0,204	14/0,713	9/0,458
BJD	1/0,143	---	---	1/0,143	3/0,430	1/0,143
BJE	1/0,104	1/0,104	---	---	1/0,104	2/0,208
EA	---	---	---	2/0,321	5/0,803	---
FLW	5/0,339	10/0,677	1/0,068	5/0,339	14/0,948	7/0,474
PO	3/0,157	8/0,420	---	1/0,052	9/0,472	5/0,262
SL	---	4/0,363	---	2/0,181	4/0,363	2/0,181

Таблиця В. 4

**Абсолютні та відносні частоти *Nness* у ЛСП
домену «характеристики об'єктів художньої дійсності»**

Твір	Clearness/ Vague- ness	Bigness/ Smallness	Differen- ce/Same- ness	Fresh- ness/ Sta- leness	Light/ Darkness	(Un) Pleasant Sensation	Quick- ness/ Slowness
AM	---	5/0,232	---	1/0,046	5/0,232	1/0,046	4/0,185
AP	---	---	1/0,136	---	---	---	---
CH	22/0,217	13/0,128	8/0,079	---	32/0,316	4/0,039	10/0,099
MF	---	1/0,088	---	---	2/0,177	---	---

PA	1/0,019	3/0,057	2/0,038	1/0,019	10/0,190	3/0,057	5/0,095
SH	---	3/1,923	---	---	---	---	---
BL	2/0,110	1/0,055	1/0,055	---	1/0,055	---	---
EV	---	8/0,511	2/0,128	---	5/0,319	2/0,128	7/0,447
MR	1/0,068	3/0,204	---	3/0,204	9/0,613	3/0,204	---
MA	---	---	---	---	3/1,263	2/0,842	---
PP	1/0,082	2/0,163	2/0,163	---	1/0,082	---	2/0,163
SS	---	3/0,248	---	1/0,083	3/0,248	3/0,248	1/0,083
AG	2/0,288	---	---	5/0,720	5/0,720	1/0,144	2/0,288
CR	---	---	3/0,423	1/0,141	13/1,831	1/0,141	1/0,141
JE	5/0,268	1/0,054	6/0,322	5/0,268	26/1,395	2/0,107	---
MM	24/0,742	34/1,051	9/0,278	5/0,155	37/1,143	1/0,031	11/0,340
TMF	16/0,771	12/0,578	6/0,289	2/0,096	34/1,639	9/0,434	5/0,241
WH	---	1/0,084	2/0,168	1/0,084	12/1,007	3/0,252	---
AV	5/0,516	5/0,516	3/0,309	3/0,309	16/1,650	---	2/0,206
DD	3/0,189	20/1,257	2/0,126	9/0,566	32/2,011	5/0,314	2/0,126
FMC	12/0,870	10/0,725	2/0,145	3/0,218	33/2,393	8/0,580	7/0,508
MP	---	5/0,442	1/0,088	2/0,177	21/1,855	3/0,265	2/0,177
PL	25/1,077	13/0,560	2/0,086	13/0,560	27/1,163	12/0,517	4/0,172
TU	5/0,331	17/1,127	3/0,199	7/0,464	36/2,386	15/0,994	3/0,199
LCL	3/0,256	7/0,597	---	2/0,171	27/2,303	10/0,853	3/0,256
MD	1/0,156	2/0,312	1/0,156	3/0,469	11/1,718	7/1,093	1/0,156
OR	7/0,871	3/0,373	1/0,124	---	40/4,980	3/0,373	5/0,622
PR	3/0,522	2/0,348	---	5/0,870	15/2,609	5/0,870	---
RE	---	---	---	3/0,195	4/0,259	---	2/0,130
TJ	---	19/0,967	2/0,102	5/0,255	100/5,090	23/1,171	3/0,153
BJD	---	---	---	1/0,143	4/0,573	1/0,143	---
BJE	---	1/0,104	---	1/0,104	7/0,726	1/0,104	---
EA	---	3/0,482	---	1/0,161	4/0,642	1/0,161	1/0,161
FLW	1/0,068	9/0,610	1/0,068	2/0,135	19/1,287	4/0,271	6/0,406
PO	5/0,262	15/0,787	3/0,157	4/0,210	29/1,521	6/0,315	3/0,157
SL	---	6/0,544	1/0,091	1/0,091	11/0,998	---	1/0,091

Таблиця В. 5

Абсолютні та відносні частоти *Nness* у ЛСП домену «психічні стани»

Твір	Calmness/ Emotion	Consciousness/ Unconsciousness	Happiness/ Unhappiness	Liveliness/ Listlessness
AM	41/1,900	21/0,973	99/4,588	5/0,232
AP	8/1,091	3/0,409	13/1,773	---
CH	89/0,878	87/0,858	214/2,111	20/0,197
MF	10/0,884	2/0,177	7/0,619	---
PA	65/1,238	20/0,381	194/3,694	7/0,133
SH	2/1,282	---	3/1,923	---
BL	10/0,548	8/0,438	100/5,475	2/0,110
EV	50/3,192	22/1,404	64/4,085	8/0,511
MR	17/1,157	12/0,817	95/6,468	11/0,749
MA	6/2,526	8/3,368	23/9,683	---
PP	18/1,471	7/0,572	90/7,353	8/0,654
SS	32/2,646	20/1,654	98/8,105	7/0,579
AG	1/0,144	5/0,720	40/5,761	2/0,288
CR	6/0,845	5/0,704	4/0,563	3/0,423
JE	12/0,644	21/1,127	38/2,039	17/0,912
MM	45/1,391	153/4,729	104/3,214	30/0,927
TMF	22/1,060	78/3,760	91/4,386	19/0,916
WH	12/1,007	8/0,671	25/2,098	6/0,504
AV	8/0,825	7/0,722	7/0,722	4/0,413
DD	9/0,566	36/2,262	49/3,079	15/0,943
FMC	34/2,465	30/2,175	36/2,610	6/0,435
MP	22/1,943	11/0,972	17/1,502	7/0,618
PL	25/1,077	55/2,370	62/2,671	20/0,862
TU	13/0,862	41/2,718	53/3,513	19/1,259
LCL	25/2,133	51/4,351	29/2,474	8/0,682
MD	2/0,312	6/0,937	12/1,874	3/0,469
OR	4/0,498	8/0,996	10/1,245	1/0,124
PR	6/1,044	3/0,522	7/1,218	1/0,174

Твір	Calmness/ Emotion	Consciousness/ Unconsciousness	Happiness/ Unhappiness	Liveliness/ Listlessness
RE	6/0,389	1/0,065	16/1,038	2/0,130
TJ	13/0,662	55/2,800	60/3,054	24/1,222
BJD	1/0,143	3/0,430	4/0,573	1/0,143
BJE	1/0,104	5/0,519	7/0,726	2/0,208
EA	2/0,321	7/1,124	42/6,741	5/0,803
FLW	9/0,610	31/2,100	53/3,591	2/0,135
PO	9/0,472	30/1,573	21/1,101	11/0,577
SL	4/0,363	6/0,544	21/1,905	3/0,272

Таблиця В. 6

**Абсолютні та відносні частоти *Nness* у ЛСП домену «суспільно-
нормативні характеристики людини»**

	Busi- nes/ Idle- ness	Com- monness /Strange- ness	Good- ness/ Wicked- ness	Order- liness/ Disord- erliness	Pro- priety/ Impro- priety	Fine- ness/ Rough- ness	Rich- ness/ Pover- ty	(Not) Fitting a Role	High- ness/ Lowli- ness
AM	77/ 3,569	---	90/ 4,171	2/ 0,093	2/ 0,093	4/ 0,185	1/ 0,046	---	3/ 0,139
AP	36/ 4,909	---	22/ 3,000	---	---	---	1/ 0,136	---	---
CH	125/ 1,233	7/ 0,069	372/ 3,669	11/ 0,108	55/ 0,542	25/ 0,247	7/ 0,069	4/ 0,039	41/ 0,404
MF	91/ 8,045	---	26/ 2,299	1/ 0,088	---	1/ 0,088	1/ 0,088	---	---
PA	62/ 1,181	---	383/ 7,293	4/ 0,076	17/ 0,324	12/ 0,229	2/ 0,038	2/ 0,038	26/ 0,495
SH	9/5,76	---	4/ 2,563	1/ 0,641	---	1/0,641	---	---	1/0,64
BL	51/ 2,792	2 0,110	31/ 1,697	---	3/ 0,164	3/ 0,164	---	---	2/ 0,110
EV	23/ 1,468	1/ 0,064	55/ 3,511	2/ 0,128	1/ 0,064	3/ 0,191	2/ 0,128	---	4/ 0,255

Продовження табл. В. 6

	Busi- nes/ Idle- ness	Com- monness /Strange- ness	Good- ness/ Wicked- ness	Order- liness/ Disord- erliness	Pro- priety/ Impro- priety	Fine- ness/ Rough- ness	Rich- ness/ Pover- ty	(Not) Fitting a Role	High- ness/ Lowli- ness
MR	16/ 1,089	---	28/ 1,906	2/ 0,136	5/ 0,340	7/ 0,477	3/ 0,204	---	5/ 0,340
MA	---	---	5/ 2,105	2/ 0,842	2/0,842	---	---	---	---
PP	47/ 3,840	1/ 0,082	14/ 1,144	4/ 0,327	3/ 0,245	3/ 0,245	---	---	4/ 0,327
SS	51/ 4,218	1/ 0,083	12/ 0,992	---	4/ 0,331	2/ 0,165	2/ 0,165	---	2/ 0,165
AG	18/ 2,592	---	6/ 0,864	---	---	2/ 0,288	---	---	1/ 0,144
CR	24/ 3,381	---	2/ 0,282	4/ 0,563	2/ 0,282	---	1/ 0,141	---	1/ 0,141
JE	40/ 2,146	2/ 0,107	25/ 1,341	1/ 0,054	4/ 0,215	11/ 0,590	2/ 0,107	---	3/ 0,161
MM	144/ 4,450	13/ 0,402	35/ 1,082	9/ 0,278	31/ 0,958	10/ 0,309	4/ 0,124	5/ 0,155	3/ 0,093
TMF	139/ 6,700	2/ 0,096	21/ 1,012	6/ 0,289	11/ 0,530	2/ 0,096	11/ 0,53	3/ 0,145	3/ 0,145
WH	29/ 2,434	---	4/ 0,336	---	1/ 0,084	10/ 0,839	---	---	---
AV	39/ 4,023	---	7/ 0,722	5/ 0,516	7/ 0,722	15/ 1,547	2/ 0,206	---	2/ 0,206
DD	39/ 2,451	2/ 0,126	25/ 1,571	1/ 0,063	6/ 0,377	15/ 0,943	5/ 0,314	---	4/ 0,251
FMC	30/ 2,175	2/ 0,145	5/ 0,363	1/ 0,073	6/ 0,435	2/ 0,145	1/ 0,073	2/ 0,145	4/ 0,290
MP	67/ 5,919	3/ 0,265	6/ 0,530	1/ 0,088	5/ 0,442	5/ 0,442	1/ 0,088	2/ 0,177	3/ 0,265
PL	40/ 1,723	5/ 0,215	11/ 0,474	2/ 0,086	8/ 0,345	13/ 0,560	4/ 0,172	---	2/ 0,086
TU	33/ 2,187	6/ 0,398	4/ 0,265	1/ 0,066	5/ 0,331	4/ 0,265	5/ 0,331	3/ 0,199	2/ 0,133

Продовження табл. В. 6

	Busi- ness/ Idle- ness	Com- monness /Strange- ness	Good- ness/ Wicked- ness	Order- liness/ Disord- erliness	Pro- priety/ Impro- priety	Fine- ness/ Rough- ness	Rich- ness/ Pover- ty	(Not) Fitting a Role	High- ness/ Lowli- ness
LCL	26/ 2,218	3/ 0,256	6/ 0,512	6/ 0,512	3/ 0,256	4/ 0,341	2/ 0,171	7/ 0,597	5/ 0,427
MD	11/ 1,718	1/ 0,156	8/ 1,249	3/ 0,469	1/ 0,156	3/ 0,469	4/ 0,625	2/ 0,312	4/ 0,625
OR	6/0,74	1/ 0,124	3/ 0,373	1/ 0,124	1/0,124	5/0,622	---	---	---
PR	3/ 0,522	1/ 0,174	7/ 1,218	---	---	1/ 0,174	1/ 0,174	2/ 0,348	---
RE	30/ 1,946	---	1/ 0,065	---	---	2/ 0,130	1/ 0,065	---	---
TJ	51/ 2,596	12/ 0,611	16/ 0,814	12/ 0,611	14/ 0,713	18/ 0,916	6/ 0,305	7/ 0,356	4/ 0,204
BJD	14/ 2,005	---	1/ 0,143	---	3/ 0,430	---	---	---	---
BJE	15/ 1,557	---	---	1/ 0,104	3/ 0,311	1/ 0,104	---	---	---
EA	5/ 0,803	2/ 0,321	1/ 0,161	---	---	1/ 0,161	---	---	1/ 0,161
FLW	47/ 3,184	9/ 0,610	15/ 1,016	1/ 0,068	7/ 0,474	11/ 0,745	4/ 0,271	---	2/ 0,135
PO	20/ 1,049	6/ 0,315	16/ 0,839	5/ 0,262	7/ 0,367	4/ 0,210	3/ 0,157	2/ 0,105	---
SL	16/ 1,451	1/ 0,091	5/ 0,454	2/ 0,181	1/ 0,091	3/ 0,272	1/ 0,091	2/ 0,181	1/ 0,091

У таблицях В7 — В12 наведено середні значення відносних частот N_{ness} , які належать до окремих ЛСП, у шести історико-літературних періодах. Дані представлено у форматі «середня відносна частота/ середнє квадратичне відхилення» в межах окремих історико-літературних періодів. Перелік текстів у кожному періоді наведено у табл. А.1. Формули, за якими проведено обчислення, наведено у підрозділі 3.3.

Таблиця В. 7

Середні відносні частоти *Nness* та середнє квадратичне відхилення.

ЛСП домену «фізичні характеристики людини»

Літературний період	Beauty/Ugliness	Health/Illness	Strength/Weakness
1722-1780	0,113 0,059	0,534 0,211	0,056 0,060
1780-1830	0,050 0,058	1,042 1,088	0,168 0,105
1830-1880	0,240 0,156	1,301 0,419	0,219 0,072
1880-1915	0,451 0,232	0,505 0,239	0,324 0,177
1915-1945	0,781 0,547	0,745 0,371	0,289 0,196
1945---	0,444 0,252	0,498 0,215	0,130 0,103
Серед. знач. у корпусі	0,347 0,373	0,771 0,612	0,198 0,184

Таблиця В. 8

Середні відносні частоти *Nness* та середнє квадратичне відхилення.

ЛСП домену «риси характеру»

Літературний період	Boldness/Cowardliness	Firmness/Weakness	Generosity/Selfishness	Good Temper/Bad Temper	Kindness/Unkindness	Prudence/Unreasonableness	Shyness/Boldness	Sincerity/Deceitfulness
1722-1780	0,106/ 0,105	0,274/ 0,281	0,111/ 0,089	0,728/ 0,468	3,932/ 1,597	0,672/ 0,485	0,571/ 0,349	0,487/ 0,218
1780-1830	0,000/ 0,000	0,505/ 0,225	0,237/ 0,190	1,062/ 0,352	4,829/ 2,541	0,983/ 0,325	0,358/ 0,275	1,150/ 0,544
1830-1880	0,074/ 0,034	0,505/ 0,242	0,318/ 0,216	0,569/ 0,228	2,766/ 0,429	1,006/ 0,373	0,363/ 0,160	0,615/ 0,396
1880-1915	0,074/ 0,034	0,413/ 0,146	0,297/ 0,175	0,483/ 0,248	1,716/ 0,457	1,025/ 0,365	0,329/ 0,182	0,654/ 0,158
1915-1945	0,078/ 0,052	0,060/ 0,071	0,148/ 0,222	0,355/ 0,273	1,417/ 1,055	0,346/ 0,159	0,351/ 0,210	0,261/ 0,086
1945---	0,042/ 0,058	0,185/ 0,124	0,131/ 0,093	0,256/ 0,213	1,008/ 0,544	0,464/ 0,213	0,264/ 0,224	0,433/ 0,458
Серед. знач. у корпусі	0,062/ 0,076	0,324/ 0,280	0,207/ 0,213	0,575/ 0,445	2,611/ 1,935	0,749/ 0,448	0,373/ 0,288	0,600/ 0,472

Таблиця В. 9

Середні відносні частоти *Nness* та середнє квадратичне відхилення.

ЛСП домену «суспільно-нормативні характеристики»

Літературний період	Business/Idleness	Commonness / Strangeness	Goodness/Wickedness	Orderliness/Disorderliness	Propriety/Impropriety	Fineness/Roughness	Richness/Poverty	(Not) Fitting Social Role	Highness/Lowliness
1722-1780	4,117/ 2,450	0,012/ 0,023	3,832/ 1,328	0,168/ 0,203	0,160/ 0,172	0,232/ 0,178	0,063/ 0,034	0,013/ 0,015	0,280/ 0,188
1780-1830	2,235/ 1,206	0,056/ 0,027	1,893/ 0,824	0,239/ 0,256	0,331/ 0,248	0,207/ 0,114	0,083/ 0,063	0,000/ 0,000	0,200/ 0,090
1830-1880	3,617/ 1,574	0,101/ 0,123	0,819/ 0,388	0,197/ 0,168	0,345/ 0,289	0,354/ 0,246	0,150/ 0,157	0,050/ 0,058	0,114/ 0,030
1880-1915	3,080/ 1,460	0,191/ 0,096	0,654/ 0,434	0,149/ 0,164	0,442/ 0,132	0,650/ 0,473	0,198/ 0,100	0,087/ 0,063	0,205/ 0,073
1915-1945	1,624/ 0,752	0,220/ 0,168	0,705/ 0,434	0,286/ 0,190	0,208/ 0,211	0,442/ 0,270	0,223/ 0,182	0,269/ 0,143	0,209/ 0,191
1945---	1,675/ 0,775	0,223/ 0,176	0,435/ 0,332	0,103/ 0,074	0,279/ 0,132	0,249/ 0,215	0,087/ 0,081	0,048/ 0,059	0,064/ 0,050
Серед. знач. у корпусі	2,725/ 1,802	0,134/ 0,164	1,390/ 1,450	0,190/ 0,221	0,294/ 0,247	0,356/ 0,326	0,134/ 0,144	0,078/ 0,136	0,179/ 0,172

Таблиця В. 10

Середні відносні частоти *Nness* та середнє квадратичне відхилення.

ЛСП домену «комунікативні характеристики людини»

Літературний період	Goodness/Badness	Friendliness/Coldness	Obligingness/Perverseness	Politeness/Rudeness	Together-ness/Loneliness	(Un) Willingness
1722-1780	0,405/ 0,244	0,304/ 0,190	0,367/ 0,279	0,600/ 0,389	0,016/ 0,018	0,435/ 0,240
1780-1830	0,356/ 0,255	0,435/ 0,220	0,110/ 0,094	1,374/ 0,951	0,036/ 0,026	1,679/ 0,922
1830-1880	0,219/ 0,171	0,345/ 0,220	0,171/ 0,132	0,426/ 0,326	0,303/ 0,246	0,697/ 0,500

Продовження табл. В.10

Літературний період	Goodness/ Badness	Friendliness/ Coldness	Obligingness/ Perverseness	Politeness/ Rudeness	Together- ness/ Loneliness	(Un) Willing- ness
1722-1780	0,405/ 0,244	0,304/ 0,190	0,367/ 0,279	0,600/ 0,389	0,016/ 0,018	0,435/ 0,240
	0,138	0,164	0,071	0,175	0,183	0,135
1880-1915	0,340/ 0,102	0,407/ 0,190	0,066/ 0,093	0,188/ 0,151	0,506/ 0,194	0,663/ 0,380
1915-1945	0,638/ 0,569	0,297/ 0,142	0,023/ 0,028	0,111/ 0,069	0,999/ 1,019	0,215/ 0,131
1945---	0,124/ 0,090	0,261/ 0,198	0,011/ 0,023	0,173/ 0,104	0,520/ 0,280	0,211/ 0,113
Серед. знач. у корпусі	0,347/ 0,340	0,341/ 0,223	0,125/ 0,183	0,478/ 0,657	0,397/ 0,560	0,650/ 0,659

Таблиця В. 11

Середні відносні частоти *Nness* та середнє квадратичне відхилення.

ЛСП домену «психічні стани»

Літературний період	Calmness/ Emotion	Consciousness/ Unconsciousness	Happiness/ Unhappiness	Liveliness/ Listlessness
1722-1780	1,212 / 0,345	0,466 / 0,290	2,451 / 1,312	0,094 / 0,072
1780-1830	1,923 / 0,929	1,376 / 0,990	6,862 / 1,804	0,434 / 0,216
1830-1880	0,849 / 0,388	1,952 / 1,652	3,010 / 1,696	0,662 / 0,264
1880-1915	1,290 / 0,680	1,870 / 0,746	2,350 / 0,951	0,755 / 0,300
1915-1945	0,840 / 0,625	1,612 / 1,490	1,817 / 0,737	0,467 / 0,394
1945---	0,335 / 0,176	1,048 / 0,620	2,440 / 2,173	0,356 / 0,249
Серед. знач. у корпусі	1,075 / 0,759	1,387 / 1,194	3,155 / 2,281	0,461 / 0,351

Таблиця В. 12

Середні відносні частоти *Nness* та середнє квадратичне відхилення.

ЛСП домену «характеристики об'єктів художньої дійсності»

Літературний період	Clearness/ Vagueness	Bigness/ Smallness	Difference/ Sameness	Freshness/ Staleness	Light/ Darkness	(Un) Pleasant Sensation	Quickness/ Slowness
1722-1780	0,039/ 0,073	0,405/ 0,662	0,060/ 0,046	0,011/ 0,015	0,152/ 0,076	0,024/ 0,018	0,063/ 0,054
1780-1830	0,043/ 0,033	0,197/ 0,143	0,126/ 0,092	0,048/ 0,065	0,430/ 0,415	0,237/ 0,251	0,115/ 0,137
1830-1880	0,345/ 0,241	0,294/ 0,355	0,277/ 0,096	0,244/ 0,221	1,289/ 0,377	0,185/ 0,129	0,168/ 0,091
1880-1915	0,497/ 0,316	0,771/ 0,312	0,159/ 0,077	0,382/ 0,156	1,910/ 0,428	0,445/ 0,250	0,231/ 0,126
1915-1945	0,301/ 0,257	0,433/ 0,237	0,084/ 0,074	0,326/ 0,246	2,827/ 1,027	0,727/ 0,287	0,220/ 0,173
1945---	0,055/ 0,085	0,421/ 0,219	0,053/ 0,046	0,141/ 0,039	0,958/ 0,349	0,166/ 0,079	0,136/ 0,113
Серед. знач. у корпусі	0,213/ 0,301	0,420/ 0,428	0,126/ 0,124	0,192/ 0,213	1,261/ 1,190	0,297/ 0,339	0,156/ 0,154